

Riksdagens protokoll

1989/90:27

Torsdagen den 16 november

Kl. 12.00–20.38

Protokoll
1989/90:27

Förhandlingarna leddes till en början av förste vice talmannen.

1 § Justering av protokoll

Justerades protokollet för den 8 november.

2 § Hänvisning av ärenden till utskott

Föredrogs och hänvisades

Motionerna

1989/90:Bo37 till bostadsutskottet

1989/90:K3 och K4 till konstitutionsutskottet

1989/90:Sk4–Sk8 till skatteutskottet

1989/90:So1–So9 till socialutskottet

1989/90:Bo33–Bo36 till bostadsutskottet

1989/90:Sk9–Sk12 till skatteutskottet

1989/90:L5–L8 till lagutskottet

3 § Beslut rörande utskottsbetänkanden som slutdebatterats den 15 november

Företogs till avgörande konstitutionsutskottets betänkanden 1989/90:KU1, KU3, KU4 och KU6 (betr. debatten i dessa ärenden, se prot. 26).

Konstitutionsutskottets betänkande KU1

Mom. 1 (motivering av beslut)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 1 av Hans Nyhage m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 2 (förrättningsformen som arbetsmetod vid myndighetsutövning)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av tredje vice talman Bertil Fiskesjö och Hugo Andersson – bifölls med acklamation.

1

Mom. 4 (personaltidningar inom statliga företag m.m.)

Utskottets hemställan bifölls med 260 röster mot 37 för reservation 3 av Bo Hammar och Hans Leghammar.

Mom. 5 (offentliga institutioners försäljning av information som underlag för direktreklam)

Utskottets hemställan bifölls med 184 röster mot 112 för reservation 4 av Hans Nyhage m.fl.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Konstitutionsutskottets betänkande KU3

Mom. 1 (delning av kommuner)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 142 för reservation 1 av Anders Björck m.fl. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 2 (stad som benämning på vissa orter)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 3 (stadsfullmäktige som benämning på kommunfullmäktige)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 3 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 5 (direktvalda kommunalnämnder)

Utskottets hemställan bifölls med 205 röster mot 91 för reservation 5 av Birgit Friggebo m.fl.

Mom. 7 (snabbare valgenomslag i kommunala styrelser)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 6 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 9 (insyn för samtliga partier i kommunala nämnders arbete m.m.)

Utskottets hemställan bifölls med 261 röster mot 38 för reservation 7 av Bo Hammar och Hans Leghammar.

Mom. 10 (den fackliga representationen i kommunala nämnder)

Hemställan

Utskottets hemställan bifölls med 152 röster mot 145 för hemställan i reservationerna 8 av Anders Björck m.fl. och 9 av Hans Leghammar. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Viola Claesson (vpk) anmälde att hon avsett att rösta ja men markerats ha avstått från att rösta.

Motivering

Utskottets motivering godkändes.

Mom. 12 (öppna nämnd- och utskottssammanträden)

Utskottets hemställan bifölls med 153 röster mot 146 för reservation 10 av Anders Björck m.fl.

Mom. 13 (insynen i kommunala bolag och stiftelser)

Utskottets hemställan bifölls med 238 röster mot 59 för reservation 11 av Birgit Friggebo m.fl.

Mom. 14 (rådgivande kommunala folkomröstningar)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 12 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 15 (kommunal vårdnadsersättning)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 13 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 17 (vidgning av den kommunala kompetensen, u-landsbiståndet)

Först biträdde reservation 14 av Anders Björck m.fl. med 97 röster mot 38 för reservation 15 av Bo Hammar och Hans Leghammar. 162 ledamöter avstod från att rösta.

Härefter bifölls utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 14 av Anders Björck m.fl. – genom uppresning.

Mom. 18 (kommunalt vänortsutbyte i vissa länder)

Utskottets hemställan bifölls med 275 röster mot 22 för reservation 16 av Bo Hammar. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 22 (JO:s talerätt på det oreglerade kommunala området)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 17 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Konstitutionsutskottets betänkande KU4

Mom. 2 (budröstning såvitt avser vårdare)

Utskottets hemställan bifölls med 153 röster mot 146 för reservation 1 av Anders Björck m.fl.

Mom. 5 (utjämningsmandat i valkretsindelade kommuner m.m.)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av tredje vice talman Bertil Fiskesjö m.fl. – bifölls med acklamation.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Konstitutionsutskottets betänkande KU6

Mom. 1 (förhandsgranskning av videogram avsedda för privat bruk)

Först biträdde reservation 1 av Bo Hammar m.fl. – som ställdes mot ut-

skottets hemställan med den ändring däri som föranleddes av bifall till motion 1988/89:K438 av Maj Britt Theorin m.fl. – med acklamation.

Härefter bifölls utskottets hemställan med 197 röster mot 90 för reservation 1 av Bo Hammar m.fl. 9 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 2 och 3

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. 4 (åtgärder mot våldsförhålligande dataspel)

Utskottets hemställan bifölls med 265 röster mot 24 för reservation 2 av Hans Leghammar. 3 ledamöter avstod från att rösta.

4 § Meddelande om samlad votering

Förste vice talmannen meddelade att konstitutionsutskottets betänkanden KU9, KU11, KU14 och KU19 samt utrikesutskottets betänkanden UU1 och UU4 skulle debatteras i angiven ordning och avgöras i ett sammanhang efter avslutad debatt.

5 § Normgivning m.m.

Föredrogs
konstitutionsutskottets betänkande
1989/90:KU9 Normgivning m.m. (prop. 1988/89:100 delvis).

ELISABETH FLEETWOOD (m):

Fru talman! I konstitutionsutskottets betänkande 1989/90:KU9 har vi moderater fyra reservationer. Reservation nr 1 gäller principen för lagstiftningen. Vi slår här fast att den enskilda människans villkor i så liten utsträckning som möjligt skall regleras av samhället. För långt driven lagstiftning och reglering urholkar respekten för våra lagar. Målsättningen i lagstiftningsarbetet måste vara medborgarnas krav på rättssäkerhet och integritet. Det allmänna får inte gynnas på medborgarnas bekostnad. Lagarna skall också stiftas i enlighet med grundlagar och Europakonventionen.

Lagarna skall förberedas väl. Illa förberedda lagar fungerar dåligt och skadar i sin förlängning även lagstiftaren själv.

Ramlagar och generalklausuler måste så långt som möjligt begränsas. Risk föreligger att det kan bli svårt att förutse tillämpningen av dessa. Här måste den enskildes möjlighet att så göra förstärkas.

I reservation nr 3, med rubriken Organisationerna och den politiska makten, hävdar vi att oklarhet råder om gränsdragningen mellan medbestämmande och politisk demokrati. De anställda är inget homogent kollektiv, utan detta kollektiv har en heterogen sammansättning. Lagstiftningen synes också syfta till att stärka de fackliga organisationernas inflytande. Detta bör ges regeringen till känna. Misstanke kan föreligga att syftet varit just detta.

I reservation nr 5, som har rubriken Rätten till domstolsprövning, framför vi moderater att vi anser att det bästa alternativet vad gäller att anpassa svensk rätt till Europakonventionen är att ersätta administrativ myndighet, inkl. regeringen, med förvaltningsdomstol som besvärinstans. Utan tvivel skulle ett sådant förhållande uppfylla konventionens krav. Vi begär i reservation 5 en skyndsam utredning.

I reservation 8 om Europadomstolens utslag konstaterar vi att Sverige har fällts ett antal gånger i Europadomstolen – jag tror att det är ett tiotal gånger. Vi anser detta beklagligt och genant. Svensk lagstiftning bör överensstämma med Europakonventionen. Vi begär också här en utredning beträffande möjligheten och lämpligheten av att Europakonventionen införlivas i svensk rätt genom inkorporering.

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 1, 3, 5 och 8.

BIRGIT FRIGGEBE (fp):

Fru talman! Vi är många som har rörts till tårar under de senaste dagarna, när vi har sett östtyskar välla in genom muren till Västberlin. Senast i förrgår fick vi i TV se en överlycklig östtysk familj på ett endagsbesök i Trelleborg. Det som har gripit mig mest är alla dessa människors längtan efter frihet. Det har handlat om friheten att resa, friheten att demonstrera och ge uttryck för åsikter och om friheten att välja sina politiska företrädare. Det som händer i öst är verkligen en lektion i demokrati också för oss svenskar, som kanske inte alltid till fullo förstår värdet av ett öppet och fritt samhälle.

I de många affärernas kölvatten kan man spåra en missmodighet i landet. Vem kan man nu lita på? Vad är det som händer i Sverige? Finns det ingen respekt för lagar och regler? Detta är vanliga frågor som man får på möten och i telefon. Vi har också fått ett nytt intresse för konstitutionella frågor.

Det finns brister i kännedomen om och känslan för våra grundläggande regler om vårt statsskick och våra fri- och rättigheter. Att ändamålen helgar medlen är tyvärr en alltför vanlig uppfattning som förs till torgs. Även här i Sverige måste vi vårda och ständigt försvara demokratin och rättsstaten. Mot den bakgrunden tror vi att det vore bra om riksdagen eller regeringen bidrog till en kampanj på temat demokrati. Jag tror att det är en väl vald tidpunkt att göra det nu, när intresset står på höjdpunkt, med våra egna affärer i färskt minne och åskådningsexemplet öst som möter oss varje dag. I en sådan kampanj borde en populärversion av våra grundlagar spridas på bred front, inte minst i våra skolor.

Mot bakgrund av våldsdebatten i kammaren i går finns det anledning att också erinra om den del i Lola Björkquists och Ingrid Ronne-Björkquists motion som tar upp behovet av demokratiska grundvärderingar och etiska levnadsregler. Jag tror att vi alla har blivit omskakade av det allt råare våldet. Framför allt har vi föräldrar ett ansvar. Men skolan måste också ges möjlighet att i praktiken aktualisera och diskutera etiska frågeställningar.

Fru talman! All makt måste kontrolleras. Risken för maktmissbruk är stor om inte makten görs synlig. Det gäller alla maktcentra, privata såväl som offentliga. Det gäller alla politiska makthavare oberoende av partitillhörighet.

I Sverige har vi emellertid en alldeles särskild anledning att granska den

socialdemokratiska maktapparaten. Det för en demokrati sällsynt långa maktinnehavet ställer socialdemokratien i en särställning även internationellt.

Det finns stor anledning att granska den politiska eliten i Sverige. Jag har läst fram och tillbaka i maktutredningens direktiv, men det går inte att hitta en direkt hänvisning till en kartläggning av den socialdemokratiska makteliten.

Det nätverk av tjänster och gentjänster i form av pengar och favoriserande lagar som utbyts i triangeln mellan regeringen, fackföreningsrörelsen och andra intresseorganisationer och det socialdemokratiska partiet vill regeringen inte plocka fram i ljuset. Man vill inte belysa vilka medel regeringen använder för att befästa och behålla sin maktställning. Än mer förvånande är det kanske att de andra partierna inte heller ställer sig bakom folkpartiets krav.

Som svar på folkpartiets motion hänvisar majoriteten i utskottet till de projekt som bedrivs i maktutredningen om organisationernas roll och inflytande. Det är inte det som vi i folkpartiet har efterlyst.

Nu kommer det inte att bli någon genomlysning av den politiska eliten i Sverige inom maktutredningens ram. Vi får väl vänta på att någon statsvetenskaplig institution rycker upp sig och intresserar sig för dessa frågor så som sker i den internationella vetenskapliga världen i övrigt. I avvaktan på det får vi väl hanka oss fram med att själva samla exempel på den synliga kohandeln med pengar, lagar och inflytande som den socialdemokratiska politiska eliten ägnar sig åt.

Allt fler medborgare vänder sig till Europadomstolen för att söka rättelse. Vid några tillfällen har också Sverige fällts. Vi i folkpartiet tycker att de svenska myndigheterna i sin myndighetsutövning skall kunna använda Europadomstolens utslag som rättskälla i svenska ärenden. Det skall inte vara nödvändigt för andra svenskar att i liknande ärenden behöva vända sig till domstolen för att få rätt. Det skall de kunna få direkt här hemma i Sverige. Dessutom anser vi att den rättsprövning av förvaltningsbeslut som nyligen införts är alldeles otillräcklig. Det måste finnas en generell rätt att få sin sak prövad av domstol. Därmed kan vi uppfylla Europakonventionens artikel om domstolsprövning i fråga om civila rättigheter. Det är en skam att vi gång på gång skall bli fällda i domstolen för denna saks skull.

Fru talman! Jag yrkar bifall till de fem reservationer som folkpartiet står bakom.

Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Fru talman! Det var ett brett anslag Birgit Friggebo hade i sitt anförande, särskilt i inledningen av det. Det var mycket i hennes anförande som jag kan instämma i. Ett litet bekymmer för oss ur ren debatteknisk synpunkt är att en del av de frågor som hon berörde, nämligen grundlagarna, återkommer vi till senare vid debatten om ett annat betänkande från konstitutionsutskottet. Det föranleder mig att säga att vi vid kommande debatter av det här slaget skall försöka se till att vi har ett underlag som kan ge grund för mera principiellt hållna diskussioner.

Det som Birgit Friggebo sade om att vi särskilt inom skolväsendet skall

verka för ökad kunskap om vår författning och våra demokratiska rättigheter är säkert bra. Undervisning i samhällskunskap förekommer faktiskt, det vet jag eftersom jag själv en gång i tiden arbetade med det. Det finns också böcker i samhällskunskap där grundlagarna behandlas. Detta kan naturligtvis förbättras. Jag ser dock framför mig vissa svårigheter när det gäller att göra en s.k. populärversion av våra grundlagar, det är inte det allra enklaste. Man får också akta sig för att ogrundade schablonuppfattningar som finns kommer att ersättas av andra schablonuppfattningar som grundar sig på förenklade beskrivningar av våra grundlagar. Men centern ställer sig självfallet helhjärtat bakom förslaget att ett större utrymme skall ges för samhällsfrågor och författningsfrågor i våra skolor.

När det gäller informationen i övrigt berörde Birgit Friggebo väldet som har diskuterats i flera veckor här i riksdagen, i praktiskt taget varje frågestund och i en särskild debatt. Vi i centern ser fram emot att övriga partier ansluter sig till vårt förslag om en landsomfattande antivåldskampanj med stora insatser från samhällets sida. Och det är naturligtvis nödvändigt att även skolan kopplas in i detta sammanhang. Jag hälsar därför Birgit Friggebo välkommen att ansluta sig till centerns förslag på detta område.

De frågor som tas upp konkret i betänkandet gäller i och för sig viktiga ting, t.ex. principerna för lagstiftning. Centern har i korta drag framfört sina åsikter i ett särskilt yttrande av Bengt Kindbom och mig. Det är alldeles givet att ansvaret för bristfällig lagstiftning måste återföras dit där det verkligen ligger, nämligen i det här huset. Vi får vara självkritiska, det har jag sagt flera gånger tidigare. Det är riksdagens uppgift att bereda lagärenden på ett sådant sätt att de lagstiftningsprodukter som lämnar denna kammare är av god kvalitet. Men det kan naturligtvis inte ske utan att förarbetena som mynnar ut i propositioner också är av god kvalitet. Centern har föreslagit förbättringar på detta område vid flera olika tillfällen, och detta återkommer i senare betänkanden från konstitutionsutskottet.

Avvägningen mellan ramlagstiftning och detaljlagstiftning, som berörs i det särskilda yttrandet och i reservationerna, är i och för sig inte lätt om man ser närmare på problemen. Det är nämligen två önskemål som korsar varandra. Det ena önskemålet är att man skall ge dem som tillämpar lagstiftningen ett visst handlingsutrymme och möjlighet att använda sunt förnuft i de konkreta situationerna och göra tillämpningar i det faktiska läget i en sakfråga. Det andra önskemålet är att reglerna skall vara så exakta som möjligt, så att man direkt kan tillämpa de lagar som finns. Jag för min del anser att vi i allt större utsträckning borde så att säga dra oss åt det senare hållet. Det är onekligen otillfredsställande om det lämnas för stort svängrum för tillämpande myndigheter. Det innebär ju i själva verket att myndigheterna blir inbegripna i vad som egentligen kan sägas vara en politisk beslutsprocess. Men det är inte helt enkelt att hitta en mall som kan gälla för alla områden, vilket vi i centern är medvetna om.

En svårighet är naturligtvis att de lagar som riksdagen fattar beslut om måste följas av tillämpningsföreskrifter av olika slag på regeringsnivå eller på myndighetsnivå. Och det är naturligtvis en brist att riksdagen ofta vid beslutstillfället när det gäller ny eller förändrad lagstiftning inte har överblick över vad som kan komma i form av tillämpningsföreskrifter. Vi i centern har

som ett första tentativt försök att vidga beslutsunderlaget för riksdagen tänkt oss att regeringen samtidigt som den avlämnar en proposition med förslag om ny lagstiftning, åtminstone när det gäller väsentliga frågor, också skulle kunna lämna det förslag till förordning som den har tänkt utfärda med anledning av den aktuella lagen. Detta innebär vissa problem, men jag skall inte närmare gå in på dem nu.

Organisationerna och den politiska makten är naturligtvis ett problem som är väl känt världen över och som vi i Sverige naturligtvis också har anledning att grubbla över. Det talas om de organiserade intressena och om kooperativa samhällen där den reella beslutandemakten inte ligger hos de politiska beslutsfattarna utan hos företrädare för mäktiga intressen som naturligtvis kan vara både löntagarintressen och kapitalintressen. Det svåra här är naturligtvis att skapa generella lagregler som är tillämpbara och som inte skadar mer än de gör nytta. Det är alldeles givet att vi skall motarbeta de inslag som finns i vårt samhällsliv till konkret korporativism, men samtidigt kan vi naturligtvis inte generellt förbjuda organisationer av olika slag att försöka utöva inflytande över den politik som förs eller ge synpunkter på de förslag som läggs fram i olika sammanhang. Det skulle vara, som det brukar heta litet banalt, att kasta ut barnet med badvattnet. Organisationerna är också företrädare för ur demokratisk synpunkt viktiga grupperingar i samhället. Det berikar naturligtvis det politiska livet och den politiska beslutsprocessen att man kan få synpunkter från olika håll, att organisationerna och deras företrädare ger till känna vad de tycker om saker och ting.

Vad vi i stället måste göra är att konkretisera oss och ta fasta på de former av organisationsinflytande som man tycker är betänkliga eller skadliga och försöka att rätta till det. Vi hade en debatt i går här i kammaren där vi diskuterade organisationernas representation i de kommunala nämnderna. Det är en sak som borde rensas ut. Flera partier här var ense om det, dock inte socialdemokraterna och vpk-are. För den skull blev det ingenting. Vi har fört en lång kamp här i kammaren för att få slut på kollektivanslutningen. Vi ser att socialdemokraterna bara försöker finna andra former för att i stort sett uppnå samma resultat som kollektivanslutningen har lett till. Det är en annan sak som borde rensas ut.

Vi ser nu hur man är i färd här i riksdagen med att genomföra en reform av länsstyrelserna med benäget bistånd, måste jag tyvärr säga, även av borgerliga partier, som innebär att man i realiteten stärker det organiserade intressets inflytande över de regionala frågorna. Vi från centerns sida har väckt en principiellt viktig motion i denna fråga, där vi slår ett ordentligt slag för demokratin även på länsplanet. Vi menar att det verkligen nu är dags att se till att de i vanlig ordning valda representationerna får möjlighet att hävda sig även på det regionala planet. Med tanke på det entusiastiska anförande som Birgit Friggebo nyss höll om demokratin och det politiska inflytandet kontra organisationer skall det bli intressant att se hur helhjärtat Birgit Friggebo kommer att sluta upp bakom centerns principmotion i denna fråga.

Jag får här erinra om den skada som riksdagsbeslutet med anledning av den s.k. verkstyrelsepropositionen redan har åstadkommit och den osäkerhet som finns när det gäller öppenheten i relationerna mellan regering och förvaltning. Det var en reform som folkpartiet inte bara medverkade till utan

också var pådrivare till när den skulle genomföras. Men vi bör inte klandra varandra för mycket. Jag har all anledning att säga att jag uppskattar det engagemang som Birgit Friggebo visar.

Av de mera konkreta frågor som kommer igen i propositionen är den mest konkreta frågan om rätten till domstolsprövning av förvaltningsbeslut. Detta är en fråga som har aktualiserats dels på grund av vårt säregna system i Sverige, dels på grund av att vi har anslutit oss till Europakonventionen om mänskliga fri- och rättigheter och har drabbats av en del domar. Dessa domar, som har gått Sverige emot, har regelmässigt med några undantag berott på att det svenska systemet när det gäller möjligheterna till domstolsprövning av förvaltningsbeslut inte ansetts uppfylla Europakonventionen så som den numera tolkas av domstolen i Strasbourg. Vi får inte glömma bort att när vi antog konventionen trodde alla att vårt system räckte för att uppfylla konventionens krav. Det är alltså senare utslag som har visat att så inte är fallet.

Från vår sida har vi sagt att det är viktigt att vi, inför den prövning som skall göras 1991 av det beslut som fattades, till skillnad från när vi fattade beslutet för två år sedan, är ordentligt beredda och att vi har ett brett kunskapsunderlag för det beslut som sedan skall fattas. Vi har krävt i motioner från centerns sida att vi skall ha en ordentlig analys av de beslut som fattats av Europadomstolen, inte bara de domslut som har gått oss emot. Till skillnad från vad man kan tro när man läser svenska tidningar har även andra länder drabbats av sådana här domstolsutslag. Dessa skall vi undersöka och se i vilken relation dessa utslag står till den ordning som vi har i vårt land. Det är det ena. Det andra som vi trycker hårt på är att vi borde kunna se hur man har ordnat detta åtminstone i våra grannländer och göra en analys av tillståndet i t.ex. Norge och Danmark som ett underlag för att kunna gå vidare hos oss. Vi tycker också att det bör kunna även i vårt land, även om det innebär en brytning mot en gammal tradition, vara så att förvaltningsbeslut skall kunna prövas av domstol. Man kan säga att en orsak till att dessa förändringar behövs är att det svenska förvaltningssystemet förändrats personellt så, att det inom förvaltningen numera inte är någon huvudregel att man har en rättslig utbildning för att kunna få tjänstgöra inom förvaltningen. En annan orsak är att förvaltningsmyndigheternas uppgifter har ändrats. En tredje orsak är att myndigheternas ingrepp mot de enskilda människorna har blivit så mycket mera omfattande och mycket tätare.

Det här tycker vi är viktigt att ta itu med, också för att öka förtroendet för det svenska rättssystemet. Som riksdagsledamot möter man ständiga klagomål från människor som har fått fel och anser sig felbehandlade av myndigheter men som inte har chans att gå till domstol för att få sin sak prövad där.

Fru talman! Med dessa litet spridda reflexioner ber jag att få yrka bifall till den reservation som vi har till utskottets betänkande, nämligen reservation 7.

BIRGIT FRIGGEBE (fp) replik:

Fru talman! Det var i och för sig inte min mening att ta upp en principiell debatt om demokratin, Östeuropa etc. Jag ville ge en relief till ett ganska litet förslag för att möjliggöra bättre kunskaper och en bredare diskussion i

konstitutionella frågor och i frågor om rättsstaten. Jag noterar med tacksamhet att Bertil Fiskesjö är intresserad av att detta skall kunna möjliggöras i skolor exempelvis. Men för att kunna göra det måste ni nog i praktiken hjälpa till litet grand. Det är ju nästan ogörligt att sätta Svensk författningssamling i händerna på människor som frågar vad som egentligen gäller i Sverige och hur saker och ting fungerar.

Jag måste medge att jag själv ibland nog har litet svårt att läsa den samling grundlagarna som vi har här i Sverige. Det är förvånansvärt hur mycket våra språkvårdare kan åstadkomma när det gäller att göra svårbegriplig text begriplig på vanlig svenska, utan att innehållet urholkas. Dessutom kan man trycka materialet på ett mycket trevligare sätt med t.ex. bilder.

Det ställs faktiskt rätt mycket frågor i dag när man är ute i landet och reser. Inte minst har KU:s öppna utskottsfrågor inspirerat människor att intressera sig för dessa frågor. Mot den bakgrunden förstår jag inte riktigt varför inte vi i konstitutionsutskottet, som ju ändå är riksdagens demokratiutskott, skulle kunna försöka hjälpa till för att möjliggöra att den här debatten förs på en bredare front.

Jag ser fram emot en ny diskussion i utskottet. Kanske kan utskottet ta ett initiativ för att popularisera den samling grundlagarna som vi har.

När det gäller organisationerna förstod jag kanske inte riktigt vad det var för motion som Bertil Fiskesjö sökte mitt stöd för. Jag måste här säga att jag är litet förvånad över att vi inte har kunnat få stöd åtminstone från de borgerliga partierna när det gäller att gå igenom favoriserande lagar rörande intresseorganisationer på bostadsområdet, försäkringsbolag och fackliga rörelser, bidragsbestämmelser som favoriserar vissa organisationer och det stöd som socialdemokratin får i gengäld – inte minst i valrörelsen i form av t.ex. pengar. Allt detta tjänar ju till att befästa den egna maktställningen. Detta är naturligtvis inte en intern socialdemokratisk fråga, utan detta är en allmängiltig fråga, som handlar om hur makten i riket utövas.

Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Fru talman! Jag har inte särskilt stor anledning att polemisera mot Birgit Friggebo. Jag vill dock säga att det inte är så, att det är "tabula rasa" i skolan när det gäller samhällsundervisningen. Jag har själv i min ungdom, det är alltså ganska länge sedan nu, medverkat vid framställningen av olika läromedel om den svenska författningen osv. Ett antal duktiga författare har skrivit böcker som ibland är riktigt bra. Men det finns också dåliga böcker som, dess värre, också används i skolan. Om vi i konstitutionsutskottet på något sätt kan medverka till att det sprids större kännedom om grundlagarna i skolan är det självfallet en bra uppgift. Vi får väl grubbla vidare över den saken.

Sedan något om organisationerna och partierna. Orsaken till att vi inte utan vidare har ställt upp på folkpartiets motion är att vi tycker att den är för diffus och amöbaaktig och att den famnar allt.

Det finns ju redan ett slags maktutredning som sysslar med dessa frågor. Jag var dock skeptisk till denna redan långt tidigare, eftersom jag ansåg att utredningens uppdrag skulle bli så flytande att det kanske inte gav särskilt mycket. Vi har ju den norska maktutredningen i minne. Visserligen fick den mycket beröm. Men om man läser den – vilket jag faktiskt har gjort – finner

man att den inte ger särskilt mycket nya kunskaper för den som redan har litet kunskaper. Den är ändå en bra kartläggning. Vi får hoppas att sittande maktutredning i Sverige kan ge ett motsvarande underlag.

Sedan tycker jag att det på många av de punkter som Birgit Friggebo här räknar upp finns anledning att inta en mycket kritisk attityd till de regler som redan gäller. Men de reglerna får vi, menar jag, konkret ta itu med. Där får vi bestämma oss för vad vi vill göra. Det är den effektivaste metoden. Allmänna, generella, översikter ger som regel kanske litet kunskap men är inte mycket till underlag för konkreta beslut.

BIRGIT FRIGGEBE (fp) replik:

Fru talman! Får jag först bidra till detta med populariseringen genom att översätta "tabula rasa", vilket betyder bordet rent.

Först något om maktutredningen. Vi får alltså inte någon genomlysning nu. Men det är inte huvudsaken att det sker något i det avscendet. Däremot är jag litet förvånad över att de statsvetenskapliga institutionerna i landet ägnar sig så litet åt utredningar och kartläggningar av den politiska eliten. Det handlar kanske inte främst om att vi skall få förslag och underlag för beslut utan snarare om trovärdigheten. När vi borgerliga politiker talar om den socialdemokratiska maktapparaten och ibland också om maktmissbruket är trovärdigheten inte lika stor som när vetenskapsmän ägnar sig åt dessa frågor. Självfallet skall vi konkret följa upp möjligheterna att komma ifrån den här utpressningspolitiken. Det gör vi också genom att motsätta oss kollektiva hemförsäkringar och en lagstiftning på bostadsområdet som favoriserar vissa organisationer. Där har vi i de borgerliga partierna ett gemensamt ansvar.

KURT OVE JOHANSSON (s):

Fru talman! De synpunkter och förslag som vi diskuterar är i huvudsak gamla bekanta. Jag kommer därför att nöja mig med att mycket kort kommentera de delar i betänkandet där det finns yrkanden om alternativa skrivningar.

Reservationerna 1 och 2 från dels de moderata ledamöterna, dels de två folkpartistiska företrädarna i utskottet har åtminstone det gemensamt att de är mycket allmänt hållna. De speglar förvisso en allmän oro över rättsutvecklingen. Men resonemangen i reservationerna är ytliga och saknar konkretion. De muntliga synpunkter som anförts på dessa områden av Birgit Friggebo och Elisabeth Fleetwood har inte förändrat intrycket av ytlighet. Hade Birgit Friggebo varit lika innehållsrik som hon var entusiastisk i sitt första anförande, hade det kanske kunnat bli något. Om innehållet i hennes anförande alltså hade stått i paritet med hennes entusiasm, hade det t.o.m. kanske kunnat bli något mycket bra. Tyvärr var det inte på det sättet.

Låt mig därför konstatera att de tillkännagivanden till regeringen som begärts i reservationerna är både uddlösa och poänglösa. Principiellt tycker jag att utskottets synpunkter under avsnittet Principer för lagstiftningen m.m. är väl så värdefulla från den enskildes synpunkt som reservanternas tankegångar är.

Moderaterna och folkpartiet står också bakom reservationerna 3 och 4.

Låt mig här endast understryka att förhållandet mellan organisationerna och den politiska makten på olika sätt kommer att belysas vetenskapligt av den pågående maktutredningen. En sådan rent vetenskaplig belysning av denna fråga kan, vill jag påstå, bli mycket värdefull. Den kan också vara av stort principiellt intresse. Jag tycker inte, som framför allt Birgit Friggebo, att det finns anledning att utdöma maktutredningen innan den ens har lagt fram sitt slutbetänkande.

Ordvalet i reservationerna på denna punkt, särskilt i reservation 4, passar enligt mitt sätt att se bättre som slagträ i den politiska debatten än som innehåll i direktiv till en seriöst arbetande utredning.

I sitt första anförande var Birgit Friggebo litet irriterad över att inte något av de andra borgerliga partierna hade ställt upp bakom folkpartiets reservation. Är det så konstigt egentligen, Birgit Friggebo, att folkpartiet har blivit ensamt om denna reservation? När man på det insinuanta sätt som Birgit Friggebo beskriver socialdemokratiska toppolitiker, utan att egentligen ha något som helst underlag, är det inte, sett ur sakliga synpunkter, egendomligt att folkpartiet blir ensamt om sin reservation.

Det är egentligen ganska synd att Birgit Friggebo, som kan mycket bättre, vill sänka nivån på debatten på det sätt som hon försökte göra i sitt första inlägg. Vi kan vänta med de här diskussionerna tills det åtminstone finns ett underlag. Vi har stora möjligheter i konstitutionsutskottet att ta upp sådana diskussioner därest vi vill göra detta. Birgit Friggebo borde därför kunna undvika de insinuanta påhopp som fanns med i hennes första anförande.

Det är uppenbart att reservationerna 5, 6 och 7 i vissa avseenden innehåller relevanta synpunkter på rätten till domstolsprövning av administrativa beslut. Då utskottets majoritet nu yrkar avslag på de här tre reservationerna sker det, det vill jag understryka, med hänvisning till att lagen om rättsprövning av förvaltningsbeslut har tidsbegränsats. Det har gjorts därför att man under tiden fram till 1991 skall skaffa erfarenheter för att belysa frågan om reglerna bör permanentas eller ändras i något avseende.

Jag vill poängtera att det pågår en uppföljning och en översyn i justitiedepartementet i avsikt att Sverige skall kunna leva upp till de konventioner som vi har undertecknat, vilket måste anses vara en självklar skyldighet för regering och riksdag. Med anledning av reservationerna 8 och 9 om Europadomstolens utslag vill jag erinra om att högsta domstolen beträffande Europakonventionen har framhållit att det, även om konventionen inte utgör svensk rätt, är naturligt att dess ståndpunkt i rättighetsfrågor påverkar tolkningen av regeringsformen.

Utskottet har vid många tillfällen här i riksdagen behandlat frågor som berör samhällets information till medborgarna. Så skedde bl.a. i KU:s betänkande 1988/89:7. Den språkliga utformningen av lagar liksom frågan om informationen om individens rättigheter togs upp där. På s. 15 i föreliggande betänkande redovisas de möjligheter till information om bl.a. grundlagarna som medborgarna i dag har tillgång till.

Fru talman! Med den motiveringen yrkar jag avslag på reservation 10 och bifall till utskottets hemställan i samtliga delar.

BIRGIT FRIGGEBO (fp) replik:

Fru talman! Jag är inte riktigt klar över om Kurt Ove Johanssons första uttalanden handlade om folkpartiets reservation 2 eller om alla våra reservationer. Han säger att vi har ytliga förslag, utan konkretion. Reservation 2 handlar om principer för lagstiftningen, och det är alldeles riktigt att förslagen där är allmänt hållna, men de är inte ytliga och saknar inte konkretion.

Om vi verkligen skulle få till stånd långsiktighet och stabilitet i lagstiftningen samt generösa övergångsbestämmelser och om vi inte skulle tubba på förslag när det gäller retroaktiv effekt, har de frågorna naturligtvis stor konkretion. Det skulle påverka vårt arbete här i riksdagen – vi skulle inte ofta fatta beslut så snabbt.

Sedan säger Kurt Ove Johansson att jag bara vill använda frågan om maktutredningen och min beskrivning av den socialdemokratiska makteliten som slagträ i den politiska debatten. Han talar om det i något slags nedsättande mening, som om politisk debatt vore en sak och saklig debatt någonting annat.

Vad vi hela tiden ägnar oss åt här är politisk debatt, och det skall man inte tala nedsättande om. Jag förbehåller mig rätten, med den erfarenhet jag har från långvarigt politiskt arbete, att göra en beskrivning av den socialdemokratiska maktapparaten såsom jag uppfattar den. Det är helt riktigt att vi inte känner till alla skrymslen och vrår eller hur det går till, och vi har inte någon övergripande uppfattning om hur bidragsregler i kommuner och landsting och på statlig nivå är konstruerade för att favorisera vissa organisationer, men vi har exempel.

Kurt Ove Johansson säger vidare att de andra partierna inte har varit intresserade av denna motion. Jag noterade att Bertil Fiskesjö förvisso var intresserad av frågorna men att han inte ville ställa sig bakom formen.

Som jag ser det har utskottsmajoriteten talat om att maktutredningen håller på att göra en kartläggning av organisationernas roll och inflytande – detta ensidiga synsätt. Man har vid utskottsbehandlingen levt i den tron att vår motion handlade om det, men så är det alltså inte.

Kurt Ove Johansson säger att jag har brist på underlag när jag gör mina uttalanden och att vi skall vänta på maktutredningen. Maktutredningen är inte beslutsinriktad, och för att kunna göra en viss bedömning av socialdemokratin behöver vi inte ha det underlaget. Det är bara att titta på hur socialdemokraterna behandlar Folksam, LO, HSB, Riksbyggen, arbetslöshetskassorna, kollektivanslutningen och annan bidragsverksamhet.

ELISABETH FLEETWOOD (m) replik:

Fru talman! Jag har en känsla av att Kurt Ove Johansson slog ihop mig och Birgit Friggebo till ett paket. Det har jag i och för sig ingenting emot, ibland. Vad gäller principer om lagstiftningen, är det självklart att man inte går in i detalj när man talar om principer. Vi har just uttalat oss principiellt, och det är helt riktigt att vi gör det. Det skall vara en övergripande syn, och vi har hållit oss till det.

När det gäller organisationerna borde Kurt Ove Johansson, om han hade läst vår reservation – vilket han säkert har gjort – ha sett att vi där går mer in i detalj och just kritiserar den situation som råder i fråga om den fackliga

demokratin och de fackliga organisationernas inflytande, t.ex. bristen på respekt för de små företagen och deras möjligheter. Kurt Ove Johanssons kritik slår tillbaka mot honom själv.

KURT OVE JOHANSSON (s) replik:

Fru talman! Jag vände mig mot Birgit Friggebos mycket insinuanta ton i sitt första anförande, och jag noterar nu med viss tillfredsställelse att hon har skrivat ned både ljudnivån och de mest vildsinta attackerna från det första anförandet. Det hedrar Birgit Friggebo att hon har gripits av eftertanke på den punkten.

Vi debatterar ju ändå ett utskottsbetänkande där det inte finns något som helst underlag för den diskussion som Birgit Friggebo försöker föra. Vad jag har hävdad är att vi i första hand skall diskutera betänkandet och det underlag som föreligger för detta.

Än en gång vill jag understryka att det inte finns någon som helst anledning, Birgit Friggebo, att döma ut maktutredningens arbete innan utredningen har lagt fram sitt betänkande. När det gäller t.ex. LO och dess politiska inflytande pågår ju en studie inom maktutredningens ram.

Jag vidhåller vad jag sade i mitt första anförande, att det verkligen finns anledning att avvakta utredningens resultat. I sinom tid skall vi nog få möjligheter att föra diskussioner på det här området också i konstitutionsutskottet. Men det är ju inte säkert att det som kan komma fram ger anledning för Birgit Friggebo att fortsätta de här vildsinta attackerna mot socialdemokratiska toppolitiker utan att egentligen ha något som helst underlag.

BIRGIT FRIGGEBO (fp) replik:

Fru talman! Jag kan naturligtvis läsa om mitt anförande, om det är det som krävs. Men jag ber att få hänvisa till protokollet. Vad jag sade är inte någonting som är hastigt påkommet från min sida. Det är en uppfattning som har vuxit fram under mångårig politisk verksamhet – vad det betyder för ett land att ett parti har ett så långt maktinnehav och bygger upp hajburar med intresseorganisationer, den egna partiapparaten och de offentliga organen.

Jag tror att det vore till fördel för vår demokrati om socialdemokratin kunde tryckas ner till att bli ett 30-procentsparti och vi fick en annan tingens ordning med större öppenhet i Sverige. Det är alltså inte bara fråga om ett debattanförande vilket som helst som man har plitad ihop under natten.

Kurt Ove Johansson säger att det inte finns något underlag för att föra denna debatt. Vi har åtminstone skrivit motioner, som vi lämnade in i januari i år. Just de motioner som det här gäller handlade om folkstyret – så visst finns det underlag.

Vi skall inte i förväg döma ut maktutredningen och de undersökningar som den utredningen håller på med. Däremot kan man ju ha en åsikt om huruvida utredningen borde ägna sig åt fler saker, och andra saker. Det finns undersökningsmaterial inom utredningen som handlar om t.ex. LO. Men kommer det där att visa sig vilka relationerna är mellan LO och det socialdemokratiska partiet – och hur man från regeringens sida via olika bidragsbestämmelser, lagar, regler osv. favoriserar intresseorganisationerna? Nej, det kommer det inte.

KURT OVE JOHANSSON (s) replik:

Fru talman! Birgit Friggebo säger att det hon har sagt är genomtänkt sedan många år tillbaka. Men, Birgit Friggebo, den insinuanta tonen blir ju inte bättre för det, snarare tvärtom. Jag beklagar att man utan ett ordentligt underlag riktar insinuanta attacker mot människor på det sätt som Birgit Friggebo har gjort i debatten här i dag.

Jag noterar naturligtvis varenda reträtt som Birgit Friggebo gör i den här debatten. Hennes första och andra inlägg innebar ju en deklaration om att hon inte trodde att maktutredningen skulle kunna tillföra någonting. I det senaste inlägget retirerade hon ju litet på den punkten och medgav att här kanske ändå finns intressanta synpunkter att hämta.

Men det har ju de senaste dagarna också hänt en del andra intressanta saker, Birgit Friggebo. Vi har haft en debatt om skatterna i Sverige, där inte bara organisationer utan såvitt jag förstått även politiska partier har haft möjlighet att påverka politikens utformning. Det skulle kanske vara av särskilt intresse för en maktutredning att se på vilket inflytande t.ex. Birgit Friggebos eget parti har haft på skatteförslagets utformning.

Om inte jag minns fel har Birgit Friggebo, när vi deltagit i diskussioner tidigare, beskrivit det socialdemokratiska partiet som ett annex till LO. Nu har socialdemokraterna och folkpartiet kommit överens om skatterna. Skall man då misstänka att folkpartiet därmed skulle ha blivit ett annex till LO? Det kan i och för sig vara en intressant tanke att i kommande diskussioner också analysera frågor liknande denna.

Förste vice talmannen anmälde att Birgit Friggebo anhållit att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt till ytterligare replik.

LOLA BJÖRKQUIST (fp):

Fru talman! Det har varit intressant att följa den här debatten. Jag kommer in efteråt, litet vid sidan om. Men jag tycker att det här ärendet är så viktigt att jag vill hålla mitt anförande med anledning av den motion som jag och Ingrid Ronne-Björkqvist har väckt. Motionen innehåller tre yrkanden, och samtliga yrkanden har behandlats av konstitutionsutskottet. Därför anser jag att jag måste föra debatten här och nu.

I dessa dagar har det väl inte undgått någon svensk hur efterlängtd demokratin är i östländerna. Alla har nog också lagt märke till att det inte bara är fråga om att kunna handla mer. Man längtar minst lika mycket efter frihet. Jag hoppas att det skall få många i vårt land att fundera litet extra över hur vi i Sverige gör med vår demokrati och de möjligheter vi har. Det finns alltför många tecken på en demontering. I stället för att konstruktivt använda de fina verktyg som vi har använder vi dem till att radera.

Den som aldrig har blivit engagerad för demokratiska värderingar, eller ens förstår att uppskatta värdet av dem, märker inte heller om man själv eller någon annan handlar stick i stäv mot dessa värderingar.

Varför finns det så mycket missnöje i Sverige i dag, när vi i mångas ögon bor i ett drömland? Vi har grundlagar som skall ligga till grund för det politiska arbetet, vi får äta oss mätta och vi lider ingen nöd. Men ändå finns det alltså ett utbrett missnöje och misstroende.

Då måste alla fråga sig: Beror det på brist på kunskaper om vilka fantastiska fri- och rättigheter som erbjuds? Beror det på att de missbrukas – att det bara är några få som har möjlighet att ta för sig på andras beskostnad? Och varför har det i så fall blivit på det sättet? Behöver vi något mer vidsidan av kunskaperna om det demokratiska systemet för att vi som medborgare skall fungera i det här mångskiftande samhället? Och vilka värderingar är det som ligger till grund för vårt handlande? Hur förmedlar vi dem? Och vem har ansvaret?

Det kan synas vara enkla frågor som jag ställer. Men jag tror att det är helt nödvändigt att alla ställer dem med jämna mellanrum. På så sätt håller vi demokratin levande och också möjlig att utveckla.

Om vi alla vore idealmänniskor, dvs. levde efter regeln att "allt vad I viljen att människorna skola göra eder, det skolen I ock göra dem", då skulle det räcka långt med en god moral. Men ju sämre moralen är, desto fler lagar och regler behöver vi. Jag tycker att det känns som ett stort nederlag för demokratin i Sverige att man tvingas konstatera att respekten för vår demokrati och för våra medmänniskor blir sämre. Lagarna tänjs till bristningsgränsen, och fiffel och båg accepteras som något naturligt på många håll.

I går diskuterade vi här i kammaren det ökande och råa våldet, som också visar att respekten för medmänniskor avtrubbats. Följden blir att det behövs fler poliser och att det krävs hårdare tag. Det är inte precis åtgärder som vi tycker att det är roligt att behöva ta till. Men det visar hur allvarliga bristerna är och att vi missat att ta hand om problemen på ett tidigt stadium. Jag anser att vi här måste börja från grunden. Dessa problem hänger samman med kunskapen om demokratin, etiken och moralen i samhället och hur vi behandlar humaniora.

Ta t.ex. det som hände på Skattebetalarnas förenings möte för en tid sedan, då Bengt Westerberg blev utbuad i stället för att man lyssnade på hans sakargument. Här rörde det sig ändå om människor som på andra områden är välutbildade. Till råga på allt läste jag senare i en dagstidning att man tog parti för den buande publiken.

Så har vi exemplet med lärarna som inte ville lyssna till skolministern. Massmedia är ofta slarviga och vinklar sina reportage. Vi kan ta exemplet med riksdagsledamöternas besök i Stockholms stad för en tid sedan och bl. a. besöket i Rinkeby. Det är ett typiskt exempel på en sned journalistik, som undergräver i stället för att bygga upp demokratin.

Ett annat hot som jag ser är att så många vänder ryggen till det politiska arbetet. En enkät som statens ungdomsråd låtit göra bland ungdomar visar att dessa är väldigt aktiva, men de väljer ofta en enfrågerörelse. De är ointresserade av att delta i utformningen av helheten genom arbete i politiska partier. Ungdomarna har inte blivit väckta och fått insikt om hur viktigt det är att man inte överlämnar helhetspåverkan till några få.

Den dom som nyligen avkunnades och som blev mildare än för liknande brott därför att gärningsmannen hade en annan kulturbakgrund främjar inte heller respekten för våra lagar, som ju skall garantera att alla döms på lika grunder.

De exempel jag nämnt pekar alla på ett stort behov av att de demokratiska idealen förankras hos den breda allmänheten. Därför föreslår vi som under-

tecknat motionen K815 i yrkande 3, att en populärversion av grundlagarna får en omfattande spridning i landet och att man bedriver en intensiv kampanj kring denna version. Detta yrkande har följts upp av folkpartireservationen nr 10, som jag ber att få yrka bifall till.

Jag är tacksam för att Bertil Fiskesjö här sade att han är beredd att överväga om man kan vidta åtgärder för att i skolorna få en bättre undervisning om våra grundlagar. Men vad tycker andra partier? Anser de att det är bra som det är? Räcker det med att utveckla Samhällsguiden? Det kan kanske räcka för dem som aktivt söker kunskap, men det räcker ingalunda för att garantera alla en bättre kunskap om hur vårt demokratiska system fungerar, alltså även dem som inte råkar gå i skolan just nu.

Där våra grundlagar tar slut tar den personliga moralen vid, och den byggs upp inom familjen, i skolan, i organisationerna, på arbetsplatserna och i samhället i övrigt. Vi kan dagligen ta del av hur vårt normsystem successivt luckras upp i alla samhällsskikt. Det är tydligen inte längre självklart att föregå med gott exempel. Det finns t.o.m. de som inte skäms det minsta när de t.ex. lyckas lura till sig litet extra av skattemedel för egen del.

Nej, vi behöver normer som gör oss immuna mot att falla för sådana frestelser. Föräldrar har genom åren känt sig ganska vilsna och saknat stöd av gemensamma normer att förmedla till sina barn. Skolöverstyrelsen har t.ex. utan att göra någonting bara konstaterat att det saknas metoder för metodikundervisningen. Så säger skolöverstyrelsens generaldirektör Erland Ringborg i en reklam för ett etikprogram, som ett av våra försäkringsbolag introducerat på grundskolans mellanstadium. Denna höst har ytterligare ett försäkringsbolag trätt in i grundskolan med ett program för högstadieläverna. Det räcker tydligen inte med att riksdagen och dess utskott gång på gång betonar vikten av undervisning i skolan i humaniora och etik. Det räcker heller inte med att det i läroplanen står många vackra ord, om vi sedan låter etikundervisningen falla mellan stolarna. Det är en otrolig försummelse som skett på detta område. Det framgår att lärarna fullkomligt kastat sig över det material som försäkringsbolagen nu går ut med. Tusentals lärare och 30 000 mellanstadieläver är engagerade. Lärarna avdelar nu två timmar per vecka under stadiets alla tre år för detta ämne.

Varför vill då skolöverstyrelsen inte erkänna detta faktum och uppvärdera etikämnet? Nu nämns detta ämne inte ens under rubriken Timplaner i läroplanen. Känner övriga partiföreträdare till hur etikundervisningen fungerar? Folkpartiet har till detta betänkande fogat ett särskilt yttrande med anledning av vår motion. I detta sägs bl.a.: "I en pluralistisk miljö är det viktigare än någonsin att etiska frågeställningar aktualiseras och diskuteras i skolans undervisning. Självklara utgångspunkter är därvidlag de tio budorden och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna."

Vi två motionärer har velat gå ännu längre och föreslår att enkla etiska levnadsregler införs i förskolan och i skolans läroplan, alltså någon form av ersättning för de tio Guds bud, som man nu i stort sett bara talar om privat i hemmen. Jag hoppas att skolöverstyrelsen nu tar ett allvarligt menat tag och läser detta betänkande och de övriga betänkanden som konstitutionsutskottet har hänvisat till och i vilka man tidigare tagit upp etikfrågorna.

Enligt målbeskrivningarna i skolans läroplan skall skolan fostra och i ele-

verna förankra det demokratiska samhällets grundvärderingar. Vi anser att en populärversion av grundlagarna och en uppvärdering av etikämnet skulle vara ett sätt att öka kunskapen om demokratin och ge bättre vägledning både för mänsklig samlevnad och för samhällsutformningen.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades under 15 §.)

6 § Ordensfrågor m.m.

Föredrogs
konstitutionsutskottets betänkande
1989/90:KU11 Ordensfrågor m.m.

STIG BERTILSSON (m):

Fru talman! Betänkandet KU11, som är betitlat *Ordensfrågor m.m.*, handlar också i väldigt hög grad om den svenska flaggan. Betänkandet är baserat på ett antal moderatmotioner, som följts upp med ett par moderatreservationer till betänkandet.

Jag vill först säga något om de moderata reservationerna. Reservation 1 handlar om flagglagen och reservation 2 om Europadagen som flaggdag.

På senare år har vimplar som används blivit alltmer flaggliska. Detta strider mot utgivna rekommendationer om hur vi skall hantera vimplar, och det anser vi moderater är ett oskick, som man bör stävja med skärpta bestämmelser i flagglagen. Flaggan är ju i hög grad vår nationalsymbol, och vi tycker inte att den skall få förfuskas. Vi anser att det krävs att den behandlas strikt. Av den anledningen har vi avgivit reservation 1 till detta betänkande.

Fru talman! I reservation 2 föreslår vi att Europadagen den 5 maj skall vara allmän flaggdag. Vi svenskar tillhör ju Europa, och vi gör det i allt högre grad. Vi ser hur denna tillhörighet också blir alltmer väsentlig och alltmer griper in i varje svensks liv. Vi anser därför att det vore en bra manifestation att göra Europadagen till allmän flaggdag. Det är faktiskt möjligt att göra detta, eftersom vi så sent som 1982 införde ytterligare flaggdagar i Sverige – valdagen och FN-dagen. Vi har under hela året inte mer än ett femtontal flaggdagar, och det skulle finnas gott utrymme för att också ge Europadagen den status som en flaggdag ger.

Vi är även i ett särskilt yttrande till betänkandet tagit upp de frågor som är titeln på betänkandet, dvs. ordensfrågor. I detta yttrande säger vi att man borde se över möjligheterna att återinföra ordnar och medaljer i vårt land. Det finns ju annat än pengar och materiella ting som uppskattas. Ett bevis på samhällets uppskattning skulle kunna vara att man återinför möjligheten att utdela ordnar och medaljer.

Herr talman! Med detta vill jag yrka bifall till reservationerna 1 och 2.

Under detta anförande övertog andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

KURT OVE JOHANSSON (s):

Herr talman! Den nya flagglagen är av mycket ungt datum. Den trädde i kraft 1983. När lagen antogs uttalade riksdagen att den inte ansåg straffsanktioner nödvändiga.

Stiftelsen Sveriges Nationaldag och Svenska Flaggans Dag har, som Stig Bertilsson sade, utfärdat anvisningar på det här området och särskilt understrukt att vimplar inte skall ha gult kors. Från utskottets sida menar vi att de anvisningarna bör ha viss genomslagskraft.

Det är för övrigt inte så länge sedan Sveriges flagga var föremål för utredning. Att nu tillsätta en ny utredning, som föreslås i motion 802, anser vi därför inte vara särskilt meningsfullt.

I anslutning till att den nya flagglagen antogs utökades antalet allmänna flaggdagar med två. Med hänvisning till att de allmänna flaggdagarna för inte så länge sedan utretts yrkar jag avslag också på reservation 2.

Beträffande ordensväsendet bör det kanske nämnas att riksdagen under senare år många gånger prövat och avslagit kravet om en utredning av ordensväsendet. Det har nu inte framkommit något nytt som kan föranleda en ändrad syn på den saken. Därför, herr talman, yrkar jag bifall till utskottets hemställan i betänkande 11 och avslag på samtliga reservationer.

HANS LEGHAMMAR (mp):

Herr talman! Jag hade inte tänkt gå upp i den här debatten, men när jag ändå satt här och lyssnade kunde jag inte låta bli att begära ordet när jag fick ett litet infall.

Det är härligt att höra att moderaten Stig Bertilsson börjat få insikt om att det finns annat än pengar och andra materiella ting som är av värde här i livet. Men att det skulle vara ordensväsende och medaljer är, tycker jag, ett något märkligt synsätt! Det finns mycket annat här i livet som är viktigt – jag tror att vi behöver mycket annat än pengar, materiella ting, ordensväsende och medaljer!

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades under 15 §.)

7 § Föredrogs
konstitutionsutskottets betänkande
1989/90:KU14 Lokala egendomsnämnder i stiften (skr. 1988/89:149).

Andre vice talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.
(Beslut fattades under 15 §.)

8 § Fortsatt försök med förändrad budgetprocess i riksdagen

Föredrogs
konstitutionsutskottets betänkande
1989/90:KU19 Fortsatt försök med förändrad budgetprocess i riksdagen.

SONJA REMBO (m):

Herr talman! Konstitutionsutskottet föreslår fortsatta försök med den förändrade budgetprocess som påbörjades under förra riksmötet. Den moderata riksdagsgruppen instämmer i detta med ett undantag, och det undantaget gäller behandlingen av kompletteringspropositionen.

Den kompletteringsproposition som regeringen i våras förelade riksdagen innehöll, i strid med riksdagsordningen, en lång rad förslag som inte hade ekonomisk-politisk innebörd. Riksdagen kritiserade också regeringen för detta.

Den nya budgetprocessen medförde att propositionen i de delar som låg utanför den ekonomiska politiken inte kunde delas ut till de berörda fackutskotten – endast finansutskottet var behörigt att bereda kompletteringspropositionen. Problemet löstes den gången på så sätt att fackutskotten fick yttra sig till finansutskottet, men detta, herr talman, var ingen bra lösning.

Man kan befara att riksdagen också under innevarande riksmöte kan få ta emot en omfattande kompletteringsproposition, som kan komma att försätta oss i samma predikament som i våras. För att förhindra detta yrkar jag avslag på hemställans punkt 3 i konstitutionsutskottets betänkande nr 19.

KURT OVE JOHANSSON (s):

Herr talman! Det är ett något överraskande inlägg som moderaterna gör på den här punkten. Vi inom konstitutionsutskottets arbetsgrupp för riksdagens arbetsformer har ingående diskuterat de här frågorna. I den arbetsgruppen har också moderaterna haft en ledamot med. Det har inte förekommit någon invändning från det hållet när det gäller uppläggningsav den fortsatta försöksverksamheten. Inte heller har det hörts några invändningar från moderaterna i konstitutionsutskottet vid behandlingen av betänkande nr 19. Jag utgår ifrån att åtminstone de moderater som i utskottet varit med och behandlat ärendet och där ställt sig bakom utskottets skrivningar också står för den uppfattningen, om vi hamnar i en voteringssituation.

För att försöksverksamheten skall kunna fortsätta fordras tre fjärdedels majoritet. Därför är det inte ointressant hur man ställer sig i den här frågan. Jag vill understryka att det är viktigt att den försöksverksamhet som har påbörjats får fortsätta som den har inletts under den här perioden.

Jag är något förvånad över att Sonja Rembo tar upp just kompletteringspropositionen. I utskottsbetänkandet uttrycker vi ganska klart vår uppfattning på den punkten. Om jag har förstått det rätt har man från regeringshåll lovat att vara uppmärksam på de förhållanden som riksdagen har riktat kritik mot. T.ex. på s. 5 i betänkandet heter det: "Beträffande *kompletteringspropositionen* har riksdagen redan ställt sig bakom finansutskottets uttalande att den innehöll alltför många inslag som saknade ekonomiskt-politisk innebörd." Jag måste därför säga att jag tycker att utskottet väl har täckt de synpunkter som Sonja Rembo nyss anförde i talarstolen. Jag yrkar alltså bifall till utskottets hemställan i konstitutionsutskottets betänkande 19.

BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Bakgrunden till detta betänkande får man söka i folkstyrelsekommitténs arbete och den behandling som så småningom skedde av de

förslag man där tog fram. Förslagen innebar att man sammanlade finans- och skatteutskott och på det sättet fick ett samlat ekonomiskt utskott. Det fanns inget underlag för en bred enighet på den punkten. Då uppstod diskussionen om att koncentrera de ekonomisk-politiska åtgärder som föreslås efter budgeten – tilläggspropositioner och andra paket av ekonomisk-politisk karaktär – till finansutskottet.

Ytterligare en komponent är frågan om kammarens arbetsbelastning. Vi är i konstitutionsutskottet överens om att flytta fram tidpunkten för avlämnande av propositioner med budgetmässigt innehåll till den 10 februari. Den har ändrats från den 10 mars till den 25 februari, och nästa gång flyttar vi den alltså till den 10 februari – allt för att utjämna kammarens arbetsbelastning. Då skall vi också få en budget, hoppas jag, som innehåller budgetfrågorna. Det skall inte vara intressant för regeringen att komma i efterhand. Det blir så kort tidsavstånd mellan budgetens avlämnande och den 10 februari att huvuddelen av alla ekonomiska åtgärder bör vara redovisade i budgetpropositionen.

Nu undrar jag hur regeringen och övriga kommer att tolka Sonja Rembos uttalande. Hon säger ju att man inte skall försätta finansutskottet i den här situationen igen. Därför skall riksdagen avslå hemställan. Riksdagen har ju redan uttalat sig om hur fel regeringen gjorde när den framlade kompletteringspropositionen. Det fördömandet står ju hela riksdagen bakom.

KU upprepar denna kritik nu. Jag utgår från att regeringen tar fasta på detta, men med Sonja Rembos uttalande om att vi inte skall försätta finansutskottet i denna situation en gång till kan ju regeringen tolka det som om det är fritt fram om den får dela det på alla andra utskott. Då kan man komma med en helt ny budget. Det tycker jag att vi bör förhindra, herr talman, genom att jag yrkar avslag på Sonja Rembos yrkande och bifall till KU:s betänkande nr 19.

SONJA REMBO (m):

Herr talman! Bara ett förtydligande till Bengt Kindbom. Det är riksdagen som försätts i svårigheter, framför allt fackutskotten. I våras upplevde vi hur inte minst skatteutskottet blev helt ställt vid sidan om av det omfattande förslag som regeringen framlade på skattepolitikens område och som sedan ledde till en uppgörelse i finansutskottet. Det var, menar vi, icke någon bra lösning.

Vi kan inte på det här sättet göra det omöjligt för fackutskotten att lägga fram egna betänkanden i frågor som berör dem så djupt. Vi bör inte försätta oss i den situationen. Därför vidhåller jag yrkandet om avslag på punkt 3 i hemställan.

BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Det är ju en fråga om kompletteringspropositionen och vad den skall innehålla. Riksdagen har alltså fördömt innehållet i den under våren framlagda kompletteringspropositionen.

Sonja Rembo gör nu likadant som i sitt huvudinlägg. Hon pläderar alltså för att utskotten skall ha ärendena, och då är det fritt fram för regeringen att lägga hur många förslag som helst.

9 § Krigsmaterielexport

Föredrogs
utrikesutskottets betänkande
1989/90:UU1 Krigsmaterielexport (skr. 1988/89:147).

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Vi befinner oss i en situation där världens vapenhandel totalt sett minskar, men där den svenska vapenexporten ökar. Den svenska vapenexporten ökade med 300 % mellan år 1983 och 1988 räknat i fast penningvärde. Detta framgår av färsk statistik från SCB. Under de åtta första månaderna 1989 ökade exporten med 20 % jämfört med samma period under förra året. Sammanlagt levererades vapen och ammunition för 3 394 milj. kr. – detta trots avspänning och en minskad vapenhandel i världen.

Indonesiens folkdöd på Östtimors befolkning hindrar inte den svenska vapenexporten till Indonesien. Exporten uppgick till 49 milj. kr. jämfört med 21 milj. kr. under samma period föregående år. Indien är den största mottagaren, det vet vi. Dit gick 48 % av exporten. Nyligen rapporterades det i en internationell tidskrift som heter *The Economist* att Bofors-haubitsen används mycket förtjänstfullt, enligt generalerna, i strider mot Pakistan. Denna fråga tog jag upp i den här församlingen för någon vecka sedan. Utrikeshandelsminister Anita Gradin tyckte inte alls att detta var problematiskt. Det här är tydligen inte i strid med våra exportregler.

Exporten till Pakistan, en av Indiens grannar, ökar också. Landet ligger på sjunde plats på exportlistan. Jugoslavien ligger på andra plats, USA på tredje, Norge på fjärde och Venezuela på femte plats.

Detta sker då den internationella situationen är mycket positiv, och den bör vi på alla sätt stödja. Det är nämligen en situation av internationell avspänning, internationell demokratisering och internationell nedrustning.

Då är det väl ändå på tiden att vi ställer oss frågan: Måste vi verkligen exportera vapen för att försvara vår neutralitet, vilket ju är den argumentation som ligger i botten på vår vapenexport, såvitt jag förstår?

De utredningar som är tillsatta och som det hänvisas till i betänkandet är ju tillsatta just för att det finns en så kraftig opinion som känner så stark olust inför hela vapenexportfrågan. Den har gjort så under många år, och det är en opinion som växer – inte bara inom freds rörelsen och de politiska partier som redan i dag kräver stopp för vapenexporten utan också inom t.ex. socialdemokratien.

Man har alltså tillsatt två utredningar som man hänvisar till i betänkandet. Den ena är en utredning om krigsmaterielbegreppet. Utredningen har lagt ett förslag. I direktiven ingick en vidgning av krigsmaterielbegreppet för att man skulle komma ifrån det faktum att hälften av den krigsmateriel som exporteras från Sverige i dag inte exporteras som krigsmateriel utan som civil materiel. Det gäller t.ex. lyftkranar som man skall använda till att lyfta missi-

ler. Det gäller Boghammarbåtarna, som har debatterats ganska livligt både i detta land och utomlands. Men den här utredningen som nu har lagt sitt förslag har inte följt direktiven, anser jag, nämligen att vidga begreppet. Det har den alltså inte gjort. Den säger att allt skall vara som förut.

Det innebär att fortfarande skall hälften av den svenska krigsmaterielexporten ske under täckmantel av att det gäller civil materiel.

Den andra utredning som man hänvisar till är krigsmaterielexportutredningen, som ju inte är färdig ännu. Den hade som direktiv att studera hur kostnaderna för det svenska försvaret skulle påverkas av eventuellt hårdare restriktioner vad gäller den svenska vapenexporten och också av ett totalt avbrytande av den svenska vapenexporten.

Så långt jag har kunnat följa den utredningens arbete har den en helt annan infallsvinkel. Den undersöker nämligen på vilket sätt en minskad export eller ett avbrytande av vapenexporten skulle inverka på den svenska vapenindustrin. Det är den infallsvinkeln utredningen har valt – inte att studera vilka konsekvenser detta skulle få för det svenska försvaret. Det var ändå det som var huvudargumentet när utredningen tillsattes. Genom att tillsätta en utredning skulle man dämpa den kraftiga opinion som finns mot den svenska vapenexporten.

Jag tycker att man kan säga att de regler som Sverige i dag tillämpar har fört med sig mycket skumraskaffärer. Det handlar om legal vapenexport till länder som är ytterst tvivelaktiga. Det handlar om illegal vapenexport. Vi har fått ta del av en mängd processer. Alla rättegångar är inte avslutade ännu. Ingen vill ta ansvaret för vad som har hänt, och alla skyller på varandra. Det är djupt demoraliserande, skulle jag vilja säga.

Vi vet att det förekommer en internationell andrahandshandel med vapen, som gör att vi på inget sätt har möjligheter att kontrollera vart vapnen tar vägen.

Vi vet att den internationella utvecklingen inom vapenindustrin, precis som alla andra industrigrenar, går mot en ökad centralisering, transnationalisering och ökat samarbete för utvecklingskostnader. Utvecklandet av de moderna högteknologiska vapnen medför ju så stora kostnader. Den utvecklingen deltar Sverige i genom samarbetsavtal som också gör att vi kommer att ha små eller inga möjligheter att veta vart våra vapen tar vägen.

Hela den här utvecklingen är djupt olustig och fyller många med bävan. Det rimmar så illa med allt vackert tal om Sverige som en fredsälskande nation och om att vi arbetar internationellt för fred och nedrustning, när konsekvensen av vårt praktiska handlande innebär att vi deltar i militariseringen av inte minst tredje världens länder, samtidigt som vi vet att de skulle behöva sina pengar till någonting helt annat.

Jag tycker att Sveriges riktlinjer för vapenexport, som ju innebär förbud men som har så många kryphål och undantag att det i princip är fritt fram – om inte officiellt så inofficiellt –, skulle kunna jämföras med om tobaksmonopolet bara skulle sälja tobak till dokumenterade icke-rökare, eller som om Systembolaget bara skulle sälja sprit till dokumenterade absolutister. Jag tror inte att någon tror att man skulle få sälja någonting då. Detta har naturligtvis också den svenska regeringen insett. Därför tillgodser man genom mycket luddiga skrivningar den svenska krigsindustrins behov av ökade

marknader och dess behov av vinster. Detta är det intresse som ligger bakom de mycket luddiga formuleringar som utskottsmajoriteten av någon för mig outgrundlig anledning framhårdar med att hävda är det sätt på vilket den svenska vapenexporten skall regleras.

Vi i vpk anser att detta inte bara är dubbelmoral utan omoral och att det är oanständigt.

Med detta vill jag yrka bifall till reservation 2 i betänkandet.

CARL FRICK (mp):

Herr talman! Krigsmaterielexporten har under ett antal år varit en av de stora politiska frågorna i Sverige. Vi har, efter avslöjandena av förra Boforsingenjören Ingvar Bratt om klart olaglig export av vapen, bevittnat en kakofoni av lögnar och undanlidningar från ansvarigt håll. Vi har fått rättgångar med de inblandade inom industrin som hävdar att det de har gjort har skett med regeringars eller regeringsorgans aktiva medverkan eller tysta medgivande.

Det som vi länge trodde var ren svensk linje – att bara exportera vapen till de länder som i praktiken inte hade för avsikt att använda dem – har visat sig vara helt falskt.

Vapenexportfrågorna har blivit en stor skamfläck för Sverige.

Situationen är också allvarlig ur en alldeles speciell synpunkt: det sprider sig i samhället en känsla av att man högt upp i samhällets topp ägnar sig åt rader av ruttenheter. Kan man handla ruttet där, kan man längre ner i systemet känna ett berättigande för att också handla ruttet. Vi får otäcka spridningseffekter genom hela samhället.

Det är viktigt med föredömen i ett samhälle. Inte med bästa vilja i världen går det i dag att säga att de som har handlagt vapenexportaffärerna har varit ens i närheten av att vara goda föredömen.

De inblandades omdömesförmåga måste starkt ifrågasättas. Deras syfte har i stället varit att se till att det tjänas pengar. Ändamålet får helga medlen. Då får principerna, föredömena och omdömesförmågan stryka på foten.

Vapenexportbyken, som skulle tvättas offentligt, har fällt många personer och stoppat många karriärer. Det är bra. Däremot väntar vi på den slutliga rentvättningen av den skitiga byken, som Sten Andersson har utlovat.

Det finns många mycket egendomliga inslag i den svenska vapenhandeln. Indienaffären är för många ett av de allra mest upprörande, med dess stora inslag av mutor och regeringens hemlighållande av handlingar som skulle kunna ge oss vägledning om vad som verkligen har hänt. Inte kännetecknas detta handlande av någon önskan om offentligt byktvättning!

En av de ledande principerna i svensk vapenhandel är att inte sälja vapen till länder som är i krig eller står nära att komma i krig. Av den anledningen är vapenförsäljning till USA ett flagrant brott mot andan i de svenska reglerna. Det är inte många stater som har varit så flitigt i elden som USA sedan andra världskriget: Vietnam, Guatemala, Cuba, Granada, Libanon och Korea är några fall som jag på rak arm kommer på. USA har haft Israel som nära förbunden stat, och det landet har krigat sedan 1948 flera gånger och är nu inbegripet i en kamp mot staten Palestina. USA har bistått Israel ekonomiskt och militärt. Varför vapenhandlar vi med USA?

Vi är nu mitt uppe i stora omvälvningar i vår omvärld. Det som sker i Europas öststater kommer att påverka oss i mycket hög grad. Där sker nu en omfattande nedrustning och en decentralisering av makt och en stark nationell frigörelse, efter ett långt och mycket svårt diktatoriskt ök. Demokratiska processer ser nu dagens ljus.

Samtidigt deltar Sverige i en annan process av helt motsatt slag. Vi vill anpassa oss och harmonisera oss med en västeuropeisk centralistisk stat, som vill bygga upp murar mot omvärlden – en statsbildning som vill bli en ekonomisk och militär stormakt för att hävda västeuropeiska industriintressen för att möta hot från USA, Japan och öststaterna. Nationerna inom denna krets styrs genom enväldiga beslut i ett ministerråd utan offentlig insyn och demokratisk styrning.

Det är märkliga kontraster vi upplever i dessa dagar!

Den svenska viljan till anpassning är mycket stark. Inom EG vill man ha en fri vapenhandel. Man ser den som en viktig ekonomisk faktor för framtiden. En anpassning innebär att vi i praktiken måste följa den politik som fastläggs av EG:s olika organ. Då kan vi glömma vår "självständiga" linje när det gäller vapenhandeln. Vi anpassar oss. Industrin är med på noterna och ser till att etablera sig på olika sätt inom EG för att vara med när vapentågen går. EG-anpassningen verkar då som ett erkännande av den praktiska svenska politiken när det gäller vapenhandel.

Svensk vapenexport bara ökar och ökar. Det har länge hävdats att Sverige måste ha export av vapen, annars kan vi inte upprätthålla en egen vapenproduktion till rimliga kostnader. Vårt försvar skulle bli för dyrt. Med "för dyrt" menas att vi tvingas lägga ner mer pengar på det försvar som vi vill ha – med en mindre produktionsbas skulle vi tvingas minska vår levnadsstandard. Vi, som lever i ett för de flesta människor ofattbart överflöd, vill med vårt handlande öka vår överflödskonsumtion genom att sprida död och elände bland mindre lyckligt lottade i världen. Det strider mot vad man i officiella sammanhang säger om internationell solidaritet och om att vi vill hjälpa nödlidande i världen. Det vilar ett drag av oresonlig cynism över den svenska argumentationen för vapenhandeln. Vi är helt enkelt inte trovärdiga längre.

De senaste beskedet om att granatgeväret Carl Gustaf nu finns i Kambodja och där används med stor framgång visar tydligt vad det är fråga om. De vapnen kommer från Singapore.

Sverige har i omgångar haft vapenexportförbud till Singapore, därför att vi ansåg att regeringen där medverkade till illegal vidareexport av svenska vapen. Men i december 1987 tvingades Anita Gradin kröka rygg och röka fredspipa med singaporianerna och fick påstå att deras regering var helt fri från inblandning. Staten Singapore hade nämligen som bestraffning för exportstoppet satt i gång med bojkott av 150–200 svenska företag i Singapore. De tyckte att de satt på pottkanten och vrålade högt. Hotet var så starkt att förbindelserna normaliserades med diktaturen i Singapore. Ja, se pengar! Och nu ser vi resultatet i Kambodja.

Herr talman! Det är faktiskt en skam som är väldigt stor. Vår linje att prata vackert och böja oss för pengar inger ingen som helst respekt. Det vet det svenska folket – man känner det ända in i mörgen. Det är bl.a. därför som

politikerföraktet sprider sig. Politikerföraktet är egentligen ingenting annat än vissa politikernas förakt för medborgarna.

Vapenexporten är förkastlig i en värld i nöd. Den är förkastlig när vi nu ser klara tecken på att vi håller på att få avgörande förbättringar i världen när det gäller rustningarna.

I avvaktan på att vi kan få en total avveckling av den svenska vapenexporten vill vi att det skall vidtas en lång rad åtgärder i restriktiv riktning. Vi vill att riksdagen skall få ta ställning till dispenser från vapenexportförbudet, i stället för regeringen. Vi kräver att krigsmaterielbegreppet vidgas och att exportstoppen för stater som missbrukar de svenska reglerna förenas med klara bestämmelser om karenstid och att exportstopp gäller oberoende av om det är en statlig myndighet eller ett privat företag i landet som begått brottet mot de svenska reglerna. Vi måste få en kraftfull satsning på omställning till civil produktion. Vi måste få ett exportstopp för de svenska företag som döms för brott mot vapenexportlagarna. Dessutom måste riksdagen fastställa ett kriterium för att kunna avgöra om restriktiviteten faktiskt upprätthålls under en viss given tidsperiod.

Därmed vill jag yrka bifall till reservation 1.

INGELA MÅRTENSSON (fp):

Herr talman! Det betänkande vi nu behandlar tar upp en mängd olika aspekter av vapenexporten. Jag har själv tillsammans med Charlotte Branting motionerat i en rad olika frågor, vilka också berörs i betänkandet. Jag tänkte inte närmare gå in på den diskussionen. Jag vill bara nämna att vi för ett par år sedan tog upp frågan om att man borde belysa behovet av vapenexporten och hur detta är kopplat till bevarandet av den svenska försvarsindustrin. Gudrun Schyman nämnde just att det finns en sådan koppling mellan den svenska försvarsindustrin och behovet av vapenexport.

Vi har också motionerat om att krigsmaterielbegreppet borde förändras så att det inte blir möjligt att t.ex. exportera kranar som skall användas till att lyfta missiler eller båtar som sedan används i rena krigssituationer.

Vi har även motionerat om att man bör ta initiativ för att förbereda för en omställning från militär till civil produktion och om att regeringen borde ta initiativ när det gäller att omstrukturera den svenska försvarsindustrin för att det på det viset skall bli möjligt att möta en minskning av vapenexporten.

Dessutom har vi tagit upp frågan om att man bör avskaffa den parlamentariska nämnden.

Alla dessa frågor tas upp i betänkandet, och jag tänkte därför inte mera gå in på dem. Utredningar är på gång, och vi har därför inte väckt några motioner i år. Vi väntar i stället på utredningarna och hoppas att vi skall kunna ha en rejäl debatt här i riksdagen om alla dessa viktiga frågor.

Däremot har Charlotte Branting och jag väckt en motion som berör frågan om statistiken och den skrivelse som regeringen har överlämnat till riksdagen. Man bör enligt vår mening ha en mera öppen, offentlig statistik så att debatten också kan utgå från fakta. Vi har nu till vår glädje noterat att utskottet har uttalat sig positivt på denna punkt. Jag vill gärna här i debatten påpeka att utskottet delar uppfattningen att den offentliga redovisningen av vapenexporten bör vara så öppen som möjligt. Det bör vara regeringens

strävan att i framtida redogörelser ta med alla uppgifter som det inte finns skäl att hemlighålla. Detta bör även gälla samarbetsavtal.

Jag ser detta som en positiv skrivning. Utskottet har heller inte avstyrkt vår motion utan i stället svarat genom detta uttalande. Vi hoppas också att regeringen tar intryck av vad riksdagen här kommer att uttala som sin mening, så att vi får en mera öppen redovisning av vapenexporten. Man bör bl.a. ur denna redovisning kunna utläsa till vilka länder vi har exporterat vapen och vilken typ av vapen vi har exporterat. Jag hoppas alltså att vi kan få se sådana redovisningar i framtiden.

Regeringen har ju i debatten om vapenexporten inte precis visat någon större öppenhet. Sten Anderssons uttalande om en offentlig tvättning av vapenbyken ter sig i dag ganska märkligt när vi har sett hur regeringen i olika sammanhang har agerat.

Häromdagen var jag i Stockholms tingsrätt och lyssnade på slutpläderingen i Boforsmålet. Martin Ardbos försvarsadvokat antydde då att det inte var långt ifrån att man var tvungen att lägga ned målet eftersom åklagaren inte kunde genomföra sina förundersökningar på ett sådant sätt att de kunde leda fram till ett åtal. Till slut, efter många svårigheter, fick man ta del av papperna på regeringskansliet.

Man måste säga att det är ett märkligt agerande från utrikesministern att själv sitta och tjuvhålla på papperna om han utgår ifrån att vi skall ha en ordentlig genomgång av vapenexporten.

Men vi hoppas, som sagt, att riksdagens kommande uttalande om större öppenhet också kommer att sätta sina spår i regeringens handlande, och därför nöjer jag mig med detta för dagen.

STURE ERICSON (s):

Herr talman! Låt mig först säga till Ingela Mårtensson att jag håller med henne vad gäller resonemanget om öppenhet. Vi har på denna punkt gått mycket långt. Jag tror inte att något land som exporterar krigsmateriel är öppnare än Sverige. Den debatt vi har haft under senare år har ju också lett till att det som man förut försökte hålla hemligt numera kan debatteras öppet och fritt.

Låt mig konstatera att utrikesutskottets betänkande om krigsmaterielexporten ger uttryck för en mycket bred enighet här i riksdagen i dessa frågor. Det är bara de två minsta partierna, kommunisterna och miljöpartiet, som har en annan uppfattning. Deras argument mot krigsmaterielexporten bygger på att de har andra åsikter än majoriteten i fråga om säkerhetspolitiken.

Det är ju enbart säkerhetspolitiska skäl som ligger bakom det faktum att vi har en krigsmaterielindustri här i landet. Det är bra för ett neutralt land att kunna tillverka sina egna vapen. Ungefär 70 % av försvarets materiel tillverkas inom landet. För att denna del av vår industri skall kunna vara konkurrenskraftig måste den få mäta sina krafter på de internationella marknaderna och vara i kontakt med andra företag inom sin bransch. Sverige är en stor nettoimportör av vapenteknologi, vilket är den andra sidan av exportproblematiken.

Det är viktigt att slå fast det som egentligen är självklart, nämligen att vi

har en viss vapenexport enbart av säkerhetspolitiska skäl och inte för att göra ekonomiska vinster eller för att hålla sysselsättningsnivån uppe.

Under de senaste årtiondena har krigsmaterielexporten normalt uppgått till ungefär 1 % av den totala exporten. I statistiken för 1988 kan man notera att denna export nu uppgår till ca 2 % av den totala exporten. Förklaringen är att Bofors stora kanonleveranser till Indien omfattar närmare hälften av krigsmaterielexporten under fjolåret. Nu är dessa leveranser snart slutförda och då kommer denna export att återgå till mera normala nivåer.

Svensk krigsmaterielindustri är sannerligen inte någon expansiv bransch. Bofors, vårt största företag på området, har under fjolåret och under innevarande år minskat antalet anställda i Karlskoga med 1 400 personer. Även andra svenska företag som tillverkar krigsmateriel har stora problem med lönsamheten och minskar nu antalet anställda.

Det antal länder som Sverige säljer vapen till har inte heller ökat på senare år. Snarare säljer vi nu till färre länder än tidigare. Den svenska krigsmaterielexporten har en ganska fast och stabil kundkrets.

Utskottet hänvisar i svaren på flera av motionsyrkandena till att frågan om krigsmaterielexporten nu utreds av en parlamentarisk kommitté. Denna tillsattes i juni i fjol och blir färdig mot slutet av detta år. Denna utredningsbetänkande kommer att sändas ut på en mycket omfattande remiss, så det kommer att finnas rikliga tillfällen att ytterligare debattera dessa frågor under det närmaste halvåret.

Slutligen vill jag nämna något om vad som sägs om Indonesien i slutet av utskottets betänkande. För att inte något missförstånd skall uppstå bör det självklara konstateras, nämligen att samma bestämmelser och regler gäller för eventuell export till Indonesien som för export till andra länder.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter.

INGELA MÅRTENSSON (fp):

Herr talman! Sture Ericsons anförande gjorde mig litet konfunderad. Jag vet inte om han tycker att den statistik som vi har är bra, med den offentliga redovisning som sker i dag. Jag uppfattar ändå att utskottet har uttalat sig för att man skall ha en mer öppen statistik i framtida redogörelser, så att vi kan förvänta oss en förändring på den punkten.

Sedan fick jag intrycket att Sture Ericson tyckte att Sverige har den mest öppna redovisningen av de vapenproducerande länderna. Då kan jag upplysa om att i USA har man en öppnare redovisning än vad vi har här. Så det vore väl skäl att titta på hur de här frågorna behandlas i den amerikanska kongressen.

Som jag sade tidigare, tänker jag inte gå in på de olika aspekterna, eftersom jag förväntar mig att vi framöver kommer att få ett mera digert underlag för en diskussion om vapenexporten. Men jag måste ändå reagera på Sture Ericsons sätt att beskriva vart vapnen tar vägen. Faktum är ju att Sverige exporterar alltmer vapen till tredje världen, och det kan väl ändå inte vara en bra utveckling.

Jag var på ett seminarium med Världsbanken för ett par veckor sedan, och där togs just frågan upp om det olyckliga i att så många länder i tredje värl-

den använder så stora resurser till vapenanskaffning, och man ville att Världsbanken skulle sätta press på dem. Men banken gav då en känga till Sverige och framhöll att man borde i bilaterala avtal se till att de vapenproducerande länderna inte säljer vapen i den utsträckning som de gör i dag till länder i tredje världen. Där tycker jag att Sverige borde tänka om.

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Att redovisningen t.o.m. är så öppen att saker som borde vara sekretessbelagda diskuteras i dag, förstår jag att Sture Ericson inte är nöjd med, men jag håller med dem som säger att öppenheten i de här frågorna skall vara så stor som möjligt.

Jag vill bara påpeka att det faktum att vi har den öppenhet vi har i dag beror väldigt mycket på en aktiv opinion, bl.a. kanaliserad via fredsrörelsen, som har satt tummen i ögat på allt det hemlighetsmakeri som regeringen företar sig i de här affärerna. Det behövs tydligen, för de egna ambitionerna vad gäller öppenheten är inte särskilt imponerande.

Sedan säger Sture Ericson att det är de två minsta partierna i riksdagen som kräver stopp för svensk vapenexport. Det antar jag att han säger för att försöka marginalisera det berättigade kravet på ett sådant stopp. Men de två minsta partierna, vpk och miljöpartiet, är på inget sätt ensamma. Vi är språkrör för en stor och bred opinion, dessutom en stor och bred opinion inom socialdemokratien som tyvärr inte kan använda sitt eget parti, åtminstone inte i den här församlingen, för att driva kravet på stopp för svensk vapenexport.

Om man tittar på vad som sägs vid era kongresser, Sture Ericson, ser man att det finns en stor opinion för det kravet, inte minst inom ungdomsförbundet, kvinnoförbundet och broderskapsrörelsen. Det finns också inom andra politiska partier starka opinioner mot den svenska vapenexporten men som inte tillåts att göra sig hörda i de här diskussionerna. Jag tror att Sture Ericson också är medveten om det.

Så till Indien, som i alla diskussioner får vara förklaringen till den ökande svenska vapenexporten. Sture Ericson säger att snart är Indienordern slut, och då skall exporten minska och återgå till det normala. Jag är inte ett dugg övertygad om det, eftersom Anita Gradin så sent som i förra veckan sade att Indien fortfarande skulle vara ett bra land att exportera vapen till.

Vad jag förstår, har inte Indien tänkt sig rusta ner. Där pågår en militarisering, och jag antar att det är regeringens uppfattning att Sverige skall bidra till den militariseringen också i fortsättningen.

Bofors minskar sin produktion och minskar antalet anställda, och andra vapenproducenter i Sverige gör det också. Ja, av en självklar nödvändighet. Det är en internationellt hård marknad. Konkurrensen är hård, och man kan inte förvänta sig ökade beställningar från det svenska försvaret i all oändlighet, för vi tänker inte gå med på att det svenska försvaret sväller i en säkerhetspolitisk situation som den nuvarande. Jag vill gärna påpeka det, eftersom Sture Ericson säger att grunden för vår vapenexport är den säkerhetspolitiska bedömningen.

Då vill jag fråga Sture Ericson: Hur ser det säkerhetspolitiska scenärio ut här i Europa som motiverar att Sverige har ett militärt försvar, en vapenindu-

stri och en därmed sammanhängande vapenexport av den milda grad som vi har i dag?

Jag vill påstå att den internationella utveckling som vi nu åser med stor glädje innebär att frågan om att försvara neutraliteten med militära medel börjar förlora i aktualitet. Den råa militära maktpolitiken i Europa har faktiskt spelat ut sin roll. Det kalla krigets tid är förbi, och det vore märkligt om det skulle få effekter i varje annat land utom i Sverige. I så fall tycker jag att skyggglapparna, som regeringen bär, har vuxit till stora stenblock som vi på alla sätt måste flytta på.

Att vapenindustrin inte är glad åt den här utvecklingen, det förstår jag. Men det kan inte vara dess intressen vi skall företräda, och Sture Ericson säger också att så är det inte. Det är inte vapenindustrin och inte heller regionalpolitiken som skall styra, utan det är säkerhetspolitiken. Låt då säkerhetspolitiken styra, skulle jag vilja säga.

CARL FRICK (mp):

Herr talman! Sture Ericson säger att vi har en vapenexport enbart av säkerhetspolitiska skäl. Jag måste säga att jag tycker att det är ganska fantastiskt med tanke på det som vi ser runt omkring oss och som Gudrun Schyman så livfullt har beskrivit att jag inte behöver upprepa det. Det som är bra sagt behöver inte sägas flera gånger.

Det är klart att Sverige skall ha egna vapen, säger vi i miljöpartiet. Behövs det ett försvar, skall vårt land också producera egna vapen. Däremot är det väldigt svårt att förstå att Sverige för den skull måste exportera vapen i sådana mängder.

Sture Ericson säger att Sverige måste ha en konkurrenskraftig vapenindustri och att den behöver mäta sin förmåga. På vilket sätt mäter man sin förmåga när man handlar med vapen? Det skulle vara intressant att veta, Sture Ericson. Är det antalet nedskjutna människor eller bombade hus per minut, eller vad är det för förmåga man måste bevisa?

Varje vapen är ju en bedrövelse i och för sig, så jag tycker inte att det behövs någon speciell måttstock. Men Sture Ericson visar här en utomordentligt cynisk inställning som faktiskt är genomgående i hela den svenska vapenhandelspolitiken. Det gäller att prångla ut så mycket vapen som möjligt.

Det är inte alls sant att man exporterar vapen av något annat skäl än för att tjäna pengar. Vad jag vet har de svenska vapentillverkarna också utvecklat vapen enbart för export. Nog vill man tjäna pengar på exporten, och det gör man nu med besked. Annars skulle naturligtvis inte Bofors och de andra vapentillverkarna ägna sig åt att bl.a. leverera haubitsar för miljarder.

Det är klart att det finns mycket starka ekonomiska intressen i den här hanteringen. Jag är inte heller övertygad om att när Indienordern slutleverats man inte kommer att försöka fortsätta att utveckla affärerna i Karlskoga. Har man byggt upp en potential på industrisidan, är man utomordentligt ovillig att släppa den ifrån sig. Kan man vapen, är det självklart att man vill fortsätta att tillverka och sälja sådana.

Vi vill vidhålla från miljöpartiets sida att även om man här betraktar oss som en minoritet så finns det, precis som Gudrun Schyman sade, en fantas-

tisk massa människor som står bakom kraven på en helt annan vapenexportpolitik och en helt annan säkerhetspolitik. Jag tycker att det är viktigt att lyssna på och se på vad som händer i vår omvärld. Det är nämligen ytterligare ett skäl för oss att vara utomordentligt restriktiva i vår vapenförsäljning, till dess att vi kan sluta med att över huvud taget handla med vapen.

Bifall till reservation 1!

STURE ERICSON (s):

Herr talman! Jag tror faktiskt inte, Ingela Mårtensson, att USA är något föredöme för Sverige. Det är sant att vissa affärer redovisas ganska öppet via kongressen, men det är också sant att USA handlar med vapen på den internationella marknaden utan att kongressen får vara med, enbart på order av presidenten t.ex. Framför allt vet vi att en förfärande mängd vapen är i omlopp som amerikanarna lämnat efter sig på olika ställen utan att kongressen har fått vara med och bestämma och utan att någon offentlig redovisning har gjorts.

Tittar man på hur olika länder redovisar sin vapenexport – utredningen har försökt göra det – är det svårt att hitta något land som har en bredare redovisning än Sverige. Nu skriver utrikesutskottet att vi bör vara så öppna som möjligt. Det är naturligtvis en anvisning. Kan vi hitta ytterligare möjligheter att få ut information till den öppna offentliga debatten så skall vi göra det.

Sedan till detta att det har blivit en ökning beträffande den tredje världen. Ja, det rör sig om den Indienorder som vi har talat om hela tiden och som nu utgör hälften av exporten. Ordern slutlevereras i år och nästa år, och sedan kommer mera normala förhållanden att inträda. De stora köparna från Sverige är industriländerna och de nordiska länderna, alltså de neutrala och en del västländer.

Guðrun Schyman gjorde sig här till språkrör för en bred opinion, efter vad hon sade. Hon pekade på Socialdemokratiska ungdomsförbundet, Kvinnoförbundet osv.

Det är riktigt att det inom dessa förbund finns många tvivlare i denna fråga. Vi för en livlig debatt i mitt parti. Men det grundläggande, och det jag pekade på i mitt anförande tidigare, var den mycket breda uppslutningen bakom den säkerhetspolitik vi för. Ett viktigt inslag i denna säkerhetspolitik är faktiskt att vi kan försörja det svenska försvaret i så hög grad som möjligt med svensktillverkad materiel.

Jag tyckte nog att Guðrun Schyman var väl snabb i sina slutsatser när hon stod här uppe och sade att neutraliteten har spelat ut sin roll. Är det vpk:s uppfattning? Jag vet att vpk hade problem med neutraliteten tidigare, under mera stalinistiska perioder av partiets historia, men jag trodde faktiskt att vpk nu var på väg in i den breda uppslutningen bakom den svenska säkerhetspolitiken. Det är ju bara att beklaga om så inte är fallet. Nu sitter ni med i försvarskommittén som bearbetar dessa frågor och kommer med sin första säkerhetspolitiska rapport redan i början av nästa år.

Är vpk på väg bort från neutralitetspolitiken och menar att den har spelat ut sin roll, så står vi inför ett nytt läge.

Vilka slutsatser vi skall dra av de mycket stora och omvälvande föränd-

ringar som nu pågår, främst bland Gudrun Schymans partivänner i Östeuropa, får vi väl se så småningom. Lyckligtvis behöver inte denna försvarskommitté dra sina slutsatser förrän i slutet av nästa år, och då har kanske bilden klarnat för oss.

Vad sedan gäller Carl Fricks otidigheter om cynism och annat sådant vill jag säga att vi har börjat vänja oss vid detta ordval från miljöpartiets sida. Kvar står att miljöpartiet uppenbarligen vill ha en annan säkerhetspolitik än den breda majoriteten i denna riksdag vill ha. Som konsekvens vill miljöpartiet också föra en politik som vi andra inte uppfattar vara i Sveriges intresse.

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Jag uppfattade det som att Sture Ericson tyckte att det var obehagligt att jag stod här uppe, så jag står gärna där nere om det på något sätt kan förbättra debattklimatet.

Jag tror inte på vad som sägs om Indienordern, att i och med att den slutförs blir det inte någon mer vapenexport. Det blir inte sant med mindre än att vi sätter stopp för hela rasket. Jag har nämligen i en tidigare debatt med utrikeshandelsministern fått klart för mig att Indien fortfarande anses vara ett acceptabelt exportland. Har utrikesutskottet en annan mening tycker jag det vore väldigt bra och mycket klargörande om Sture Ericson uttalade detta högt och tydligt i denna kammare.

Vad gäller den säkerhetspolitiska utvecklingen kan jag förstå att man i utrikesutskottet är glad över att man inte just nu har behövt ta ställning. Situationen har ändrats så otroligt fort. Det vore svårt att ta ställning i detta läge. Därför önskar jag att man hade större öppenhet i denna fråga.

Vad gäller vpk:s hållning till säkerhets- och neutralitetspolitiken kan jag försäkra Sture Ericsson att vi sätter neutralitetspolitiken högt. Men vi anser att den hållning som den svenska regeringen har vad gäller neutralitetspolitiken och bl.a. vad gäller vapenexporten strider mot den uttalade neutralitetspolitik som man annars bekänner sig till. Vi menar att det strider mot vår neutralitet att exportera vapen till krigförande länder. Vi anser att det strider mot vår neutralitet att exportera vapen till tredje världens länder och bidra till en militariseringsprocess, samtidigt som vi säger att vi vill ha nedrustning och avspänning på jorden.

Utifrån det utrikespolitiska och säkerhetspolitiska skeendet som nu alla med stor tillfredsställelse bevitnar menar vi att den militära rollen och de militära maktmedlen i säkerhetspolitiken nu har spelat ut sin roll.

Vi kommer senare att få lyssna på utrikesministerns rapporter från sin resa i Östeuropa. Jag hoppas att han kan instämma i det faktumet att det kalla krigets tid är förbi. Det innebär också att väpnad neutralitet är ett begrepp som i dag får en annan innebörd än tidigare. Det måste vi vara uppmärksamma på.

Vi måste inse i tid att vi inte kan ha en rustningsindustri i detta land som för dyra pengar skall försörja ett svenskt militärt försvar som har spelat ut sin roll.

Det är en insikt som jag faktiskt tycker att ett utrikesutskott, som sysslar med dessa frågor, borde kunna ta till sig i den situation som vi har i dag.

Vpk har framlagt förslag om ett stopp för svensk vapenexport. Vi föreslår

en avvecklingsplan för den exportintensiva vapenindustrin för att tillförsäkra de människor som arbetar i denna industri fortsatt trygghet. Vi vill att den kompetensen används och att vi får en omställning till civil produktion som kan möta de faktiska behov som vi står inför. Jag tycker att det vore en åtgärd som den socialdemokratiska regeringen, som ändå vill verka för de arbetandes intressen, borde ta till sig och verka för på ett aktivt sätt.

Jag vet inte varför det finns en sådan oerhörd blockering i den här frågan. Utan att vara alltför konspiratorisk vill jag tro att det har att göra med den starka alliansen mellan regering och vapenindustri. Vi har sett den i alla de affärer som nu håller på att delvis rullas upp. Den är så stark att jag tror att industrins intressen i detta fall styr de säkerhetspolitiska intressena. Jag beklagar det djupt, vi gör det från vpk. Jag tycker det finns all anledning för fler partier att beklaga det.

Vi skall inte ha en vapenindustri av regionalpolitiska eller sysselsättningspolitiska skäl, utan av säkerhetspolitiska skäl.

Jag frågade Sture Ericsson: Hur ser det säkerhetspolitiska scenario ut som motiverar vår krigsindustri och våra militära rustningar i den utsträckning som vi har i dag? Jag fick inget svar på det, men detta är en debatt som återkommer, så jag hoppas på fler klargöranden.

(forts. s. 43)

10 § Ajournering

På förslag av andre vice talmannen beslöt kammaren kl. 14.28 att avbryta ärendebehandlingen och ajournera förhandlingarna till kl. 14.30, då dagens informationsstund skulle börja.

11 § Återupptagna förhandlingar

Förhandlingarna återupptogs kl. 14.30 under ledning av andre vice talmannen.

12 § Information från regeringen om besöket i Sovjetunionen

Utrikesminister STEN ANDERSSON:

Herr talman! Jag vill här inför riksdagen avge en redogörelse för min resa i förra veckan till Sovjetunionen. Jag besökte där i tur och ordning Tallinn, Riga, Moskva och Vilnius. Vid sidan av överläggningar med min sovjetiske kollega om olika internationella frågor var syftet med min resa att skaffa mig en bättre uppfattning om vad Sverige skulle kunna göra för att bidra till den fortsatta omdaningsprocessen i Sovjetunionen och då särskilt i de baltiska republikerna.

I Moskva hade jag längre samtal med utrikesminister Sjevardnadze och ministerrådsordförande Ryzjkov och deras medarbetare. I Tallinn, Riga och Vilnius hade jag samtal med regeringarna och träffade företrädare för kom-

ministpartierna och i Riga och Vilnius representanter för folkfronterna. Kort före min resa hade jag i Stockholm haft samtal med företrädare för den estniska folkfronten.

I de baltiska huvudstäderna kretsade samtalen kring två fragor. Den ena var hur Sverige skulle kunna bidra till de tre republikernas ekonomiska, sociala och kulturella utveckling. Den andra var republikernas förhållande till den sovjetiska centralmakten. Det framgick helt klart att det finns olika uppfattningar både mellan de lokala regeringarna och folkfronterna, men också inom folkfronterna, om hur långt självständighetskraven skall drivas. Gemensamt för alla är dock kravet på ökad ekonomisk självständighet.

Som bekant antog Högsta sovjet i Moskva i somras ett rambeslut om ekonomisk självständighet för de baltiska republikerna. Det beslutet skall nu omsättas i praktisk politik. De baltiska republikerna måste nu bygga upp sina ekonomier. Det kräver aktiva insatser från unionen och, inte minst, stöd från länder som Sverige.

Det var ett budskap jag tog till mig för svensk del, och som jag också utvecklade vid mina samtal med den sovjetiska regeringen i Moskva.

Herr talman! Det finns mycket Sverige kan göra för att utveckla förbindelserna med de baltiska republikerna och på så sätt stödja dem i deras strävanden, till bättnad både för dem och för oss. Jag tänker t.ex. på vad svenska företag kan göra i Baltikum, på kulturkontakter, där vi redan hunnit ganska långt på kort tid, jag tänker på turismen och inte minst på miljösamarbetet.

För att bara ta ett exempel från miljöområdet: Östersjön riskerar att dö. Här krävs snabba, samlade insatser för att rädda denna vår gemensamma naturresurs.

Det finns också många hinder för vårt samarbete. Det måste vi vara medvetna om. Dem måste vi undanröja. Kommunikationerna är dåliga. Något bättre blir det när SAS nu snart öppnar en direktförbindelse med Tallinn och senare också med Riga. Telefonförbindelserna är oacceptabelt dåliga. Byråkratin utgör ett stort hinder för beslutsfattandet.

Herr talman! Vid mina samtal i Moskva fick jag klart besked om att den sovjetiska regeringen har ett bestämt intresse av att Sverige utvecklar sina förbindelser med de baltiska republikerna på en rad områden: ekonomi, kultur, handel och turism. Även politiska kontakter välkomnas. Jag fick också besked om att man i Moskva inte ser något hinder för att de baltiska republikerna deltar i den konferens om Östersjön som jag räknar med skall komma att äga rum nästa år.

Vägen till samarbete på olika områden mellan Sverige och de baltiska republikerna är alltså öppen. Den må vara knagglig och gropig, men den är öppen. Efter 50 år kan vi nu på nytt börja bygga upp ett förhållande mellan oss som är naturligt grannländer emellan. Det är utomordentligt glädjande och tillfredsställande.

I Moskva diskuterade jag vidare länge och ingående förbindelserna mellan Sovjetunionen och Sverige. I den väldiga omdaningsprocess som inletts i Sovjetunionen väcker svenska erfarenheter och svenska lösningar på olika problem ett mycket stort intresse. Ett fortsatt och utvidgat erfarenhetsutbyte mellan oss och Sovjetunionen vore nyttigt och bra. Jag är övertygad om att

vi kan bidra med åtskilliga erfarenheter från uppbyggnaden av vårt svenska välfärdssamhälle med dess sociala trygghet och fria näringsliv.

Herr talman! Sverige har – det är min fasta övertygelse efter den här resan – goda möjligheter att bidra både till den sovjetiska omdaningsprocessens fortsatta utveckling och till ett förverkligande av de baltiska strävandena efter ökad självständighet.

Det är en utomordentligt viktig uppgift för oss. Vi skall naturligtvis inte överdriva vår betydelse men inte heller underskatta våra möjligheter.

Att perestrojkan inte stoppas ligger i vårt eget svenska intresse. Det ligger i Europas intresse. Berlinmuren har öppnats. Järnridån har, åtminstone på sina ställen, rent fysiskt klippts av. En demokratisering har inletts i flera östeuropeiska länder. Allt detta hade icke varit möjligt utan perestrojkan. Att perestrojkan fortsätter ligger i hela världens intresse. Den har utan tvivel varit av avgörande betydelse för avspänningen mellan stormakterna och för regleringen av flera regionala konflikter.

Sovjetunionen står inför väldiga ekonomiska problem. Det kommer att dröja länge innan befolkningen verkligen kommer att få njuta de materiella frukterna av de ekonomiska reformerna. I dag råder det stor brist på mat och många andra nödvändighetsvaror. Redan den kommande vintern kan bli mycket svår. Människorna utsätts för stora påfrestningar. Det kan perestrojkans motståndare utnyttja.

Det krävs bevis på att perestrojkan ger påtagliga resultat. De baltiska republikerna, och det tror jag att jag lyckades övertyga sovjetledningen om, har de bästa förutsättningarna för att åstadkomma detta. Därför är det särskilt viktigt att vi i Sverige snabbt kan fatta beslut om konkreta åtgärder för att bistå de baltiska republikerna i deras utveckling. Regeringen kommer att lämna förslag om det till riksdagen – snart hoppas jag.

Herr talman! Sverige kan genom samarbete med de baltiska republikerna och genom erfarenhetsutbyte med sovjetiska instanser bidra till att omdaningsprocessen fortsätter. På så sätt kan vi gagna de baltiska republikerna, som vi känner så varmt för. Vi kan gagna Sovjetunionen och utvecklingen i Europa och därmed också oss själva.

Den svenska samlingsregeringens beslut 1940 och 1941 kan diskuteras ur många aspekter. Men besluten är ett historiskt faktum. En sak är säker: på grund av vår inställning i erkännandefrågan kan vi i dag ha direkta kontakter med de baltiska myndigheterna och konkret bidra till förverkligandet av de baltiska republikernas strävan efter ökad självständighet.

Som svensk utrikesminister har jag att företräda den av riksdagen och regeringen fastlagda utrikespolitiken.

Med en annan politik hade vi i dag icke kunnat ha några mera utvecklade kontakter med de baltiska republikerna.

– Vi hade inte kunnat förbättra förutsättningarna för svenskt näringsliv i området.

– Vi hade inte kunnat genomföra den utvidgning av vår officiella närvaro som nu byggs upp i Tallinn och Riga.

– Vi hade inte heller kunnat utveckla det parlamentariska utbytet med Baltikum.

Nu kan vi det, och det är en stor fördel både för de baltiska folken och för Sverige.

HÅKAN HOLMBERG (fp):

Herr talman! Jag har två frågor som rör två uttalanden som står i strid med vad ett enigt utrikesutskott skrev i våras.

I Tallinn sade utrikesministern att han inte ansåg att Estland var ockuperat. Utrikesutskottet skrev i våras att år 1940 blev de tre länderna under tvångsmässiga former införlivade med Sovjetunionen, dvs. vad som med ett normalt språkbruk avses med ockupation. Parlamenten i Estland och Lettland har nu ogiltigförklarat de händelser utrikesutskottet beskrev. I Moskva har man i polemik mot beslutet stött sig på utrikesministerns uttalande. Han har på ett häpnadsväckande sätt trampat in i relationerna mellan de baltiska folken och ledningen i Moskva. Kan utrikesministern nu ge ett otvetydigt besked om att han instämmer i utrikesutskottets uttalanden från i våras?

I Vilnius sade utrikesministern att endast små grupper eftersträvar nationell självständighet. Detta är så uppenbart oriktigt att man måste fråga sig om utrikesministern över huvud taget har förberett sin resa genom att studera det nu mycket utförliga material som finns tillgängligt om situationen i Baltikum. Utrikesutskottet beskrev i våras det verkliga läget och refererade utförligt de baltiska folkfronternas ställningstaganden. Dessa har senare ytterligare förtydligats, bl.a. genom den lettiska folkfrontens kongress i oktober, vars uttalanden jag gärna skall citera om utrikesministern inte har uppmärksammat dem.

I Sverige har vi ingen anledning att lägga oss i debatten som förs i Baltikum om de tre ländernas framtid och relationer till Moskva. Jag måste dock ställa ytterligare en fråga till utrikesministern. Kan utrikesministern ge ett otvetydigt besked om att utrikesutskottets skrivning, där man utförligt refererade de verkliga självständighetssträvandena i Baltikum, är korrekt och med sanningen överensstämmande?

PÄR GRANSTEDT (c):

Herr talman! Låt mig börja med att konstatera att det naturligtvis är mycket värdefullt att utrikesministern har företagit denna resa, tagit viktiga kontakter och på det sättet lagt grunden för ett fortsatt och mera intensivt samarbete mellan Sverige och de baltiska republikerna. Samtidigt tvingas vi tyvärr konstatera att en del av utrikesministerns uttalanden har skapat förvirring och oklarhet om den svenska synen på händelseutvecklingen i Baltikum.

Jag har ställt en formell fråga till utrikesministern om detta. Det är möjligt att vi kan få det hela utklarat här i dag, och det skulle i så fall vara värdefullt.

Oklarheten har skapats av det som Håkan Holmberg var inne på, nämligen uttalandet om att Baltikum inte är ockuperat och uttalanden om styrkan bakom de baltiska folkens strävanden för självständighet.

Det är naturligtvis riktigt att Sverige erkände att de baltiska republikerna hade införlivats med Sovjetunionen på ett tidigt stadium, pinsamt tidigt säger man ibland. Det kan ha praktiska fördelar av det slag som utrikesministern här beskrev.

Det är emellertid viktigt att hålla i minnet att ett svenskt erkännande aldrig är detsamma som ett godkännande. Det har vi haft anledning att konstatera vid andra tillfällen här i kammaren. Bara för att vi formellt har erkänt detta införlivande finns det ingen anledning att därmed också släta över formerna för införlivandet. Det är viktigt att Sverige klargör att vi inte accepterar det sätt på vilket de baltiska republikerna införlivades i Sovjetunionen, även om vi anser att det är ett etablerat faktum att så har skett och att vi har erkänt det. Det vore bra med ett klargörande på den här punkten, liksom också när det gäller uppfattningen om stödet för frigörelsesträvandena i de baltiska republikerna.

CARL BILDT (m):

Herr talman! Det är helt uppenbart att bilden av svensk utrikespolitik har kommit litet på sned genom ett antal olyckliga uttalanden. Det har verkat som om Sverige snarare vill bromsa än stödja den folkliga kampen för förändring i riktning mot frihet, demokrati och ökat självbestämmande som äger rum såväl i Baltikum som i Europas hjärta i Tyskland.

Det är olyckligt att försöka förneka att Estland, Lettland och Litauen införlivades i Sovjetunionen genom en ockupationshandling. Alla vet att det var så, och då skall det inte förnekas av en utrikesminister. Att försiktigheten i förhållande till Hitler och Stalin en gång tvingade en samlingsregering under brinnande krig att tiga är inget skäl för att Sverige skall tiga för evigt. Man behöver inte tiga. Man kan tala utan att ändra på den formella svenska positionen.

Det var vidare litet olyckligt att utrikesministern i Moskva uttalade en varning för chauvinism så fort Berlinmuren föll. Det som bröt fram genom muren var drömmen om frihet och demokrati och inte någon chauvinism.

Mot bakgrund av detta vill jag ställa två frågor till utrikesministern. Kan det som inträffade 1940 och 1941 beskrivas på annat sätt än som en ockupation? Kan utrikesministern uttryckligen förklara att Sverige stöder också det tyska folkets rätt till självbestämmande i frihet, även om detta leder till en återförening underifrån av Tyskland?

GUNNAR HÖKMARK (m):

Herr talman! Det som nu sker i Baltikum och i Östeuropa utgör en känslig historisk process. Det förutsätter att man i Baltikum och i övriga Östeuropa kan ha förhoppningar och en tro på framtiden, vilket i sin tur förutsätter att man känner ett stöd från de människor som lever i fria stater i Västeuropa. Det är nödvändigt för att man inte i ren desperation skall gå till överord och komma med orealistiska krav som kan störa processen, men också för att man inte skall resignera utan gå vidare och driva på utvecklingen.

Utrikesministerns uttalanden i Baltikum är därför beklagliga. I och med detta gav han Moskva och andra krafter i Baltikum argument som kan användas mot dem som i dag går i täten för strävandena för demokrati och ökat nationellt självbestämmande. Det är beklagligt även för Sveriges del, eftersom vi inte har en hedersam historia i denna del. Det är vidare beklagligt därför att det kan öka risken för antingen resignation eller krav som föds ur desperation.

Mot den bakgrunden är det viktigt att göra klart att det införlivande som skedde av de baltiska staterna strider mot all form av internationell rätt. Det vore bra om utrikesministern ville konstatera detta här i dag. Nu när skadan redan är skedd vore det också bra om utrikesministern ville tala om vilka åtgärder regeringen avser vidta för att införa den baltiska opinionen klagöra att vi i Sverige stöder och välkomnar dess strävanden för demokrati och ökat nationellt självbestämmande.

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Jag vill först konstatera att det är litet beklämmande att en så oerhört positiv internationell utveckling kan göras om till ett inrikespolitiskt kabbel i denna kammare. Det är att beklaga.

Jag vill ta fasta på någonting annat som utrikesministern sade, nämligen att det ligger i vårt och hela världens intresse att perestrojkan inte stoppas. Jag delar helt den uppfattningen. Vad jag till en del beklagar är den i mitt tycke litet väl passiva hållning regeringen intar inför denna utveckling. Vi är överens om att det säkerhetspolitiska scenariot har förändrats dramatiskt under den senaste tiden. Jag antar att vi också är överens om att detta måste få stora återverkningar på den svenska säkerhetspolitikens olika områden.

Jag skulle vilja ställa två konkreta frågor angående två områden inom säkerhetspolitiken. Den ena gäller vår handelspolitik. Jag hör till det parti som menar att det tränga EG-perspektivet i sken av den nya säkerhetspolitiska utvecklingen framstår som alltmer absurt och trängsynt. Jag menar också att detta ihärdiga fasthållande av EFTA vid EG-förhandlingarna i detta läge inverkar bromsande på den utveckling som är nödvändig i de östeuropeiska länderna. Vi vet att flera östeuropeiska länder vill ha kontakter med EFTA, som de ser som en handelspartner utan stormaktspolitiska ambitioner. Jag menar att de neutrala länderna där kan spela en aktiv roll. De neutrala länderna har i detta skede en historisk mission att fylla genom att vara en samarbetspartner utan stormaktspolitiska och säkerhetspolitiska ambitioner i form av unioner eller annat försvarspolitiskt samarbete. Jag skulle vilja höra hur utrikesministern ser på den frågan.

Den andra delen av vår säkerhetspolitik som jag vill beröra gäller naturligtvis försvarspolitiken. På vilket sätt kommer denna förändring att inverka på den svenska försvarspolitiken?

BERNDT EKHOLM (s):

Herr talman! Vi var några i den kristna gruppen i riksdagen som besökte Baltikum i september. Vi mötte då, precis som alla andra möter, starka självständighetssträvanden, strävanden efter större ekonomisk frihet och handelsfrihet över huvud taget. Men jag kan inte direkt säga att erkännandefrågan var särskilt central i de diskussioner vi förde, även om den en och annan gång kom upp. Jag uppfattar det nog som att det finns betydligt viktigare och mer näraliggande frågor för riksdagen att diskutera, som kretsar kring de ekonomiska villkoren.

Vad finns det för möjligheter till en ökad handel över Östersjön? Jag skulle vilja ställa två frågor till utrikesministern: Var under diskussionerna någon form av samarbetsavtal med Sovjet som inkluderar handel uppe, ett

samarbetsavtal liknande det vi har på miljöområdet? Var någon form av svensk officiell representation i de baltiska staterna inkl. Litauen uppe till diskussion?

Prot. 1989/90:27
16 november 1989

*Information från
regeringen*

GÖSTA LYNGÅ (mp):

Herr talman! Utrikesministern rapporterade från sitt besök i Baltikum att Östersjön delvis är död. Det var inte någon nyhet för någon i denna kammar. Min fråga är: Vad planerar ni att göra åt det?

INGER SCHÖRLING (mp):

Herr talman! Jag skulle vilja göra mig till språkrör för den gröna rörelsen i de baltiska staterna och citera vad den sade i ett uttalande i april i år i Paris. Citatet kommer att leda till en fråga till utrikesministern.

”Den ekologiska, politiska, ekonomiska och särskilt demografiska situationen i de baltiska staterna närmar sig en katastrof, vilket hotar den fortsatta existensen av de baltiska nationerna.

Denna situation har orsakats av industriell exploatering och ekologisk förödelse som är ett resultat av Sovjetunionens imperialistiska kolonisationspolitik vilket har gett upphov till ’ecocide’ – en särskild form av genocide (folk-mord) som använder ekologiska metoder.

Genom att hänvisa till de baltiska staterna som en legal del av Sovjetunionen och inte som ockuperade stater erkänner ni i princip Molotov-Ribbentrop-pakten som varken ni eller vi erkände för 49 år sedan.

Vi vill också vända er uppmärksamhet mot det faktum att perestrojka i Sovjetunionen inte står i motsättning till dessa konstateranden och vi ber er förstå att våra huvudmål är att främja en normaliseringsprocess i den ekologiska och demografiska situationen i de baltiska staterna.”

Detta uttalande kommer från den estniska gröna rörelsen, den lettiska miljöskyddsföreningen VAK och de litauiska gröna.

På en fråga om man tänker prioritera och förstärka samarbetet med de baltiska staterna på alla områden – kultur, miljö och ekonomi – vid Nordiska rådets möte i Mariehamn i mitten av veckan lär Ingvar Carlsson ha svarat att man faktiskt prioriterar EG och EFTA, och att samarbetet med de baltiska staterna får vänta. Är det så vi skall uppfatta de ganska vaga och oklara formuleringarna om hur samarbetet skall förstärkas?

Utrikesminister STEN ANDERSSON:

Herr talman! Innan jag börjar besvara frågorna måste jag ta reda på reglerna: Vilken tid har jag till mitt förfogande, om jag skall reda ut miljöpolitik, försvarspolitik, säkerhetspolitik och allt annat?

ANDRE VICE TALMANNEN:

Ungefär sex minuter.

Utrikesminister STEN ANDERSSON:

Herr talman! Det var generöst.

Jag skall börja med det positiva, eller de frågor som jag är säker på har en

positiv syftning. Det är jag inte övertygad om att alla hade, men det skall jag återkomma till.

Först vill jag ta upp miljösamarbetet. Jag hoppas, och jag vet, att alla länder runt Östersjön har tackat ja till att delta i en gemensam ansträngning att rädda Östersjön. Det måste rimligtvis betyda att de rika länderna runt Östersjön – och dit hör Sverige – för sin egen skull, men också för de andras, måste hjälpa till i Baltikum, och Polen, med kunskaper, teknologi och också pengar, förmodar jag. Annars klarar vi inte detta. Då dör Östersjön.

Det ställdes en fråga om vad som förekom i Moskva, om vi diskuterade ett samarbetsavtal om handel. Vi diskuterade inte något sådant samarbetsavtal, men vi diskuterade investeringssskyddsavtal och en lång rad andra frågor.

Ryzjkov var oerhört intresserad av att lära sig av den svenska riksdagen. Han hade börjat plugga svensk sociallagstiftning, och han sade: Den är väldigt krånglig. Han var mycket intresserad av att ta del av svensk arbetsmarknadspolitik, varför jag inbjöd till ett samarbete på expertplanet. Sjevardnadze var också intresserad.

Försvarsfrågorna går jag inte in på. De går inte att utveckla under några sekunder. Men det vore värt att få tillfälle att göra det, för det är inte så enkelt som Gudrun Schyman gör det till.

Låt mig så ta upp några av de frågor som de borgerliga har ställt och som nog syftar mer till att kamma hem inrikespolitiska poäng än att göra nytta i Baltikum. Jag kom till Baltikum, inte för att diskutera det som har varit utan för att diskutera framtiden: Vad kan Sverige göra för att hjälpa de baltiska folken till en utveckling mot mer självständighet, demokrati och frihet? Jag kom dit för att övertyga Sovjetledningen om att det låg i Sovjets intresse att just i de baltiska länderna få ett gott exempel som man kunde visa upp för folket, ett exempel på att det där går snabbare att åstadkomma positiva resultat med hjälp av perestrojka än om man skall göra det över hela Sovjetunionen. Perestrojkan har lika stora möjligheter att misslyckas som att lyckas. Därför krävs det mitt i glädjen över den positiva utvecklingen i Östeuropa också en viss kyla och ett visst omdöme. Och jag påstår att det inte var detta som präglade de första inläggen i denna debatt. Det gäller även Carl Bildts inlägg.

Vad hade hänt? Jag kom dit som svensk utrikesminister. Och jag kan ju inte ändra den svenska utrikespolitiken. Jag har att följa den politik som denna riksdag och regering har fastställt. Men tänk om jag hade följt er uppmaning, eller tänk om Bildt hade kommit dit och sagt: Ni är ockuperade! Och till de ockuperade, de som ville samarbeta med Sovjetmakten, ockupanten, hade jag då indirekt sagt: Ni är quislingar och samarbetsmän! Är det någon i denna lokal som inbillar sig att detta hade varit till bättnad för de baltiska folken eller för Sverige eller för Sveriges möjligheter att påverka utvecklingen i Baltikum mot ökad självständighet? Vi i Sverige hade inte fått vår representation, och över huvud taget hade samtalen avbrutits. Det är en välsignelse för detta land att Bildt och Westerberg och andra inte är landets utrikesministrar, och det är också en välsignelse för Baltikum!

(Applåder)

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Jag delar den uppfattning som framfördes i den senaste talarrens inlägg, särskilt den sista delen i det.

Jag vill än en gång ställa följande fråga: Är det utrikesministerns mening att vår fråga när det gäller EG-fixeringen bör tas upp till omprövning inför det säkerhetspolitiska scenario som vi nu bevittnar, och är det utrikesministerns mening att även försvarspolitiken bör tas upp till kraftig omprövning utifrån denna utveckling? Jag förstår att utrikesministern på sex minuter inte kan lägga fram en ny försvarsplan, men några indikationer åt ett visst håll skulle vara mycket trevliga att få.

Samtidigt konstaterar jag att det finns partier i denna församling som tolkar den säkerhetspolitiska utvecklingen som att Sverige snabbt bör gå med i EG och därmed bygga upp en politisk union som till sin innebörd kommer att totalt motverka den utveckling som vi nu bevittnar.

PÄR GRANSTEDT (c):

Herr talman! Låt mig först säga att jag anser att det som utrikesministern sade om samarbete på miljöområdet med Baltikum är glädjande och positivt. Jag hoppas att den svenska regeringen är beredd att också visa en större generositet än de hittillsvarande besluten när det gäller Polen har inneburit och att regeringen är beredd att göra en mer helhjärtad insats för att stödja våra grannländer runt Östersjön.

Däremot vill jag mycket bestämt vända mig mot insinuationen att vi som har tagit upp frågan om utrikesministerns uttalanden gör det för att knipa inrikespolitiska poäng. Detta är ett vanligt och ganska billigt sätt att försöka stoppa en debatt om utrikespolitiska frågor. Jag tycker att det är beklagligt att detta har gjorts. Vi vet att utrikesministerns uttalanden har uppfattats som ett sätt att släta över de former under vilka Baltikum ockuperades under andra världskriget. Det har väckt förstämning i Baltikum, och det har applåderats i Moskva. Det borde ligga i utrikesministerns eget intresse att inför kammaren få klargöra sin syn på vad som verkligen hände. Och jag är ledsen över att utrikesministern inte tog till vara detta tillfälle.

CARL BILDT (m):

Herr talman! Jag beklagar att utrikesministern förföll till ett tonläge i den utrikespolitiska debatten som jag trodde att vi hade lämnat. Det var ett exempel på den gamla debattekniken: argumentationen svag, hög rösten.

Ingen har begärt att utrikesministern skall ändra svensk utrikespolitik. Det enda vi har begärt är att utrikesministern skall följa den, vilket är ett ganska modest och rimligt krav. Det kan hända att saker och ting går snett. Det har det gjort i detta fall. Totaliteten av uttalanden om Baltikum och om Tyskland har skapat bilden av att svensk utrikespolitik står på fel sida. Det gör den inte. Och då borde vi ha ett gemensamt intresse av att rätta till detta så att bilden blir korrekt. Det som inträffade 1940 är historia. Det borde kunna diskuteras med den öppenhet med vilken vi kan diskutera all annan historia. Det var en ockupation. Det kunde inte den dåvarande samlingsregeringen säga, därför att Hitlers och Stalins arméer stod runt Sveriges gränser. Den tystnaden var berättigad, och den var klok. Men i dag står inte Hit-

lers och Stalins arméer runt Sveriges gränser. Då skall vi ha friheten att säga som det var. Vi får inte kväva historien. Då kan vi aldrig klara av framtiden.
(Applåder)

HÅKAN HOLMBERG (fp):

Herr talman! Utrikesministern behöver inte undervisa vare sig mig eller någon annan i denna debatt om situationen i Baltikum eller om innebörden i den svenska utrikespolitiken. Vad jag gjorde i mitt inlägg var att referera utrikesutskottets eniga skrivning om situationen i Baltikum i våras. Var hela utrikesutskottet omdömeslöst när det skrev att införlivandet skedde under tvångsmässiga former och när det utförligt beskrev de verkliga självständighetsträvanden som finns brett förankrade, och vilkas breda förankring Sten Andersson genom ett olyckligt uttalande gav intryck av att han inte ens kände till hur? Sten Andersson har blandat sig i känsliga relationer mellan Baltikum och Moskva. Detta är inte i linje med normalt svenskt utrikespolitiskt agerande. Han har uttalat sig uppenbart felaktigt om självständighetsträvandena i Baltikum. Jag tycker att han borde ta chansen att här rätta till det tråkiga intryck som har skapats. Det är ju mycket enkelt. Utrikesutskottet har redan sagt det som Sten Andersson skulle kunna instämma i, och det var detta jag bad om.

BERNDT EKHOLM (s):

Herr talman! Jag fick svar på min fråga om samarbetsavtal. Jag tackar för det. Jag hoppas trots allt att det i framtiden går att utveckla ett sådant brett avtal även på andra områden än på miljöområdet. Jag tycker att det är angeläget.

Jag fick däremot inte något svar på min fråga om det finns några planer på en utbyggd svensk officiell representation i någon form i de baltiska staterna. När vi reste där fick vi information om, vilket är känt för många här, att det byggs upp någon form av svenskhus i Tallinn och i Riga, men att det inte är något liknande på gång i Vilnius, Litauens huvudstad. Jag vill gärna ha några kommentarer till det.

GUNNAR HÖKMARK (m):

Herr talman! Jag tycker inte att utrikesministern skall bli grälsjuk och aggressiv för att han inte möts av enbart hyllningar i denna kammare. De frågor som ställdes har i allra högsta grad att göra med den framtida utvecklingen. Det är viktigt för Sverige som är ett litet land att inte tveka att kalla en mot all internationell lag rättsstridig invasion och ett rättsstridigt införlivande av tre länder för något annat än vad det är. Det är viktigt, och det gör vi i Sverige i alla andra sammanhang. När nu dessa uttalanden har skapat, låt oss åtminstone säga osäkerhet, är det viktigt att vi frågar regeringen vad den avser att göra för att det inte skall råda något tvivel om att vi i Sverige stöder den utveckling mot demokrati och ökat självbestämmande som är på gång i Baltikum.

Utrikesminister STEN ANDERSSON:

Herr talman! Jag skall börja med att svara på några frågor som jag inte hann besvara i mitt förra inlägg. Carl Bildt frågade om det som förekommer

i Östtyskland. Det är naturligtvis oerhört glädjande för oss demokrater att få uppleva hur snabbt utvecklingen mot demokrati och frihet ändå tycks gå. Dock finns det många oroande tecken. Det är naturligtvis en fråga för de tyska folken att själva avgöra sitt öde och bestämma över det. Det måste gälla även återföreningen. Vad jag gjorde på en presskonferens var att ge uttryck åt den oro som jag hade mött inte bara i Sovjetunionen utan också ute i Europa bland människor och folk som upplevde hemskheterna under andra världskriget. Carl Bildt är lika medveten som jag om att den rädslan finns. Därför menar man att det får gå i den takt som vi lyckas åstadkomma en förbättring av klimatet och samarbetet i Europa.

Sedan till frågan om utbyggd representation. Den kommer också i den takt som det finns praktiska skäl till det. Vi börjar med Tallinn, går vidare till Riga, och vi har täta kontakter med Vilnius. Meningen är att vi skall fortsätta på den vägen.

Det som händer i öst och väst är. Gudrun Schyman, glädjande. Jag ser det som en svensk uppgift att hjälpa till att bygga broar mellan öst och väst. Det är ett svenskt intresse. Många problem, t.ex. miljöproblem, nedrustning, kan vi inte klara annars. Vilka konsekvenser det får för försvarspolitiken får vi återkomma till.

Sedan skall jag ta mig an Carl Bildt, Håkan Holmberg och Gunnar Hökmark: Jag tog inte upp det som hade hänt historiskt. För resten: Väldigt vad Carl Bildt höjde rösten på slutet! Men jag förstår – då var argumentationen så omåttligt svag att det fanns skäl att höja rösten. Vad är det som ni föreslår? När det gäller det historiska har jag min uppfattning, och jag tycker att det är utmärkt att balterna gör upp med sitt förflutna. Låt oss säga att jag fick frågan: Är ni ockuperade? Då skulle Carl Bildt, Håkan Holmberg och de andra svenska hjältarna ha sagt: Ja, vi är ockuperade och ni som samarbetar med ockupanten är quislingar och samarbetsmän. Det är ju en lycka att ni inte har den position som jag har, för det skulle skada Sverige, skada perestrojkan och de baltiska folken! Men jag hyser hopp, för Carl Bildt är politiskt kunnig. Får han tänka igenom detta kommer han till klarhet.

Jag har inbjudit Bengt Westerberg, som inte är lika kunnig och inte har lika bra rådgivare men som är intellektuellt hederlig, till en sammankomst så att vi får resonera igenom detta. Jag tror nämligen att det är utomordentligt viktigt för Baltikum, för Sverige och för perestrojkan att vi kan uppträda enigt i det här fallet. Då står Sverige starkare. Det måste vara ett gemensamt intresse, så välkomna!

Birgit Friggebo anhöll att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt att yttra sig i debatten.

Överläggningen var härmed avslutad.

13 § Krigsmaterielexport

(forts. utrikesutskottets betänkande U1)

CARL FRICK (mp):

Herr talman! Sture Ericson insinuerar att varken miljöpartiet eller vpk står bakom den svenska neutralitetspolitiken. Det är fullständigt fel. Men det betyder inte att vi automatiskt ställer upp för en omfattande vapenhandel som i dag förknippas med denna, för vi tycker att det är förödande för mottagarländerna, u-länderna, för deras medborgare och ekonomier. Vi tycker att det stämmer dåligt med den omtalade suveränitet för dessa länder som vi också erkänner att exportera vapen dit i den omfattning som vi gör. Vi tycker att det är dåligt att tjäna pengar på död och lidande. Det är cyniskt. Att konstatera detta betyder inte på något sätt att vi tar avsteg från den svenska neutralitetspolitiken.

STURE ERICSON (s):

Herr talman! Det är naturligtvis litet pinsamt att föra debatten på en sådana nivå att man talar om att "tjäna pengar på död och lidande". Men jag lämnar Carl Frick åt sitt öde.

Gudrun Schyman talar snabbt. Man har ibland ett intryck av att hennes tankar inte riktigt hänger med. Ena minuten säger hon att neutralitetspolitiken har spelat ut sin roll. Andra minuten säger hon: Neutralitetspolitiken värderar vi högt. Det verkar som om hon inte riktigt vet vad hon talar om, att hon inte riktigt har tänkt igenom vad hon säger. När hon sedan hävdar att krigsmaterielexporten strider mot neutralitetspolitiken bekräftar hon ytterligare detta.

En viktig sanning i sammanhanget är ju att neutraliteten definierar vi själva. De fyra stora partierna här i riksdagen står bakom den förda krigsmaterielexportpolitiken och det betänkande som vi nu behandlar.

Viktigare frågor är föremål för samråd mellan de fyra partierna i den rådgivanden nämnden för krigsmaterielexport och de allra viktigaste frågorna för samråd i utrikesnämnden. Självfallet sker där ingenting som strider mot den svenska neutralitetspolitiken.

Jag tror faktiskt att vpk-are skall vara litet försiktigare än vad Gudrun Schyman var när hon ville ge oss andra undervisning i vad svensk neutralitetspolitik är för någonting. Sedan rusar Gudrun Schyman vidare och påstår: Svenskt militärt försvar har spelat ut sin roll. Det är väl ytterligare ett tanklöst uttalande, som hon tar tillbaka i sin nästa replik. Da får vi kanske höra: Svenskt försvar värderar vi högt.

Bara en liten fråga: Om nu svenskt militärt försvar enligt vpk har spelat ut sin roll, får vi då i försvarskommittén av vpk:s ledamot Jan Jennehag lyssna till förslag i den riktningen, eller är det faktiskt så att Gudrun Schyman bara står här i talarstolen och pratar strunt?

CARL FRICK (mp):

Herr talman! Jag vidhåller faktiskt att jag tycker att det är utomordentligt cyniskt att vi, för att öka vår levnadsstandard genom att sänka försvarskostnader, exporterar vapen, för det går egentligen ut på det. Vi skall sänka våra försvarskostnader för att göra det billigare för oss. Genom att göra detta får vi alltså mera pengar över till en mycket omfattande överflödskonsumtion i det här landet. Det gör vi uppenbarligen på bekostnad av de människor som

använder dessa vapen. Vapnen används, såvitt jag förstår, för att döda och lemlästa människor. Det är ju syftet med dem, annars skulle man inte tillverka dem. Alltså är det faktiskt så att en viktig del av vår överflödskonsumtion betalas av dessa människors död och lidande. Jag kan inte säga att det är upprörande att konstatera detta. Det borde vara ett faktum för vem som helst som sitter i denna församling att inse att det förhåller sig på det viset. Det enda skamliga är att jag har fräckheten att tala om att det förhåller sig så. Det får Sture Ericson tycka vad han vill om. Uppenbart skäms han inte ens, så det är ett hopplöst fall. Tack för ordet!

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Jag vill till Sture Ericson säga att mina tankar är inte förvirrade. Det är möjligt att jag talar så fort att Sture Ericson inte hänger med. Jag beklagar, men det kommer ett snabbprotokoll i morgon där det går att läsa i lugn och ro vad jag har sagt.

Vad jag säger är att svensk neutralitetspolitik inte är betjänt av ett ensidigt militärindustriellt samarbete med NATO och t.ex. USA.

Svensk neutralitetspolitik är inte betjänt av att vi exporterar vapen till USA som används i imperialistiska krig.

Svensk neutralitetspolitik är inte betjänt av att vi över huvud taget exporterar vapen till krigförande länder, t.ex. Indien.

Jag tror inte att Sture Ericson kan försvara att detta, att Sverige exporterar vapen till krigförande nationer, stämmer överens med svensk neutralitetspolitik. Jag tror inte heller att Sture Ericson kan försvara vart ensidiga teknikerberoende i fråga om vår vapenindustri. Det gäller då NATO-sidan, USA och en del västeuropeiska länder. Dessutom tror jag inte att Sture Ericson kan säga att det är förenligt med vår neutralitetspolitik att vi i samarbetsavtal med i huvudsak västeuropeiska länder utvecklar en högteknologisk vapenindustri – jag tror inte att det är vad man menar med svensk neutralitetspolitik.

Det militära försvaret, menar jag, har spelat ut sin maktpolitiska roll i den säkerhetspolitiska situation som vi i dag kan bevittna – inte bara i Norden utan också i det övriga Europa. De militära maktmedlen har inte samma funktion som de hade under det kalla krigets dagar. Det innebär inte att jag ifrågasätter vår neutralitetspolitik. Tvärtom vill jag att vår neutralitetspolitik skall utvecklas. Jag tycker att en aktiv och offensiv neutralitetspolitik i det här läget skulle innebära t.ex. en minskning av de militära rustningarna till förmån för ökade resurser som kunde satsas på ekonomiskt samarbete med de östeuropeiska länderna, på tekniskt samarbete och på ett miljösamarbete för att möta de reella hot som finns i den värld som vi lever i. I det avseendet har de neutrala länderna en särskild roll att spela – inte minst Sverige, som här kan gå i spetsen. Men då måste vi frångå vår ensidiga bindning till EG som just har militärpolitiska ambitioner att bygga upp en militariserad stormakt i Västeuropa, något som jag menar motverkar den nödvändiga utveckling som i dag är på gång i Östeuropa.

Neutralitetspolitiken kan vara den brygga mellan öst och väst som gör att de östeuropeiska länderna inte behöver vare sig satsa på militära rustningar för att försvara sina nyvunna nationella suveräniteter eller ingå i nya makt-

politiska block som gör att de går från en storebror till en annan. Detta skulle vara en aktiv och fredsbefrämjande neutralitetspolitik. Jag förordar en sådan och hoppas att det är fler i den här församlingen som gör det.

STURE ERICSON (s):

Herr talman! Vad Gudrun Schyman här säger är att vi bedriver ett ensidigt militärt samarbete med NATO – vi får väl läsa om detta också i snabbprotokollet i morgon. Är det verkligen vpk:s uppfattning, eller pratar Gudrun Schyman strunt i den frågan också? Grundargumentet är ju ändå att vi skall sluta exportera krigsmateriel.

Vi i utredningen, vilken kommer att redovisa resultatet av sitt arbete i slutet av detta år, har kommit till slutsatsen att nästan hela den svenska krigsmaterielindustrin kommer att bli tvungen att slå igen om vi slutar exportera.

Vad innebär det då? Jo, att vi måste köpa vår materiel utomlands. Var finns den då att köpa? Svar: Hos NATO. Vårt beroende av NATO skulle öka många gånger om utan de företag som i dag svarar för 70 % av materielleveranserna till det svenska försvaret. Det blir faktiskt den konkreta konsekvensen av den politik som vpk här förespråkar – dvs. ett mycket mycket starkt ökat beroende av NATO. Men det här är kanske inte något problem för Gudrun Schyman. Hon säger ju att det militära försvaret har spelat ut sin roll: Enligt vpk behöver vi uppenbarligen inte något militärt försvar. Det skall bli mycket spännande att i försvarskommittén ta del av vpk:s förslag i den riktningen.

GUDRUN SCHYMAN (vpk):

Herr talman! Jag delar uppfattningen. Sture Ericson, att den vapenteknologiska utveckling som det svenska militära försvaret i dag förordar leder oss in i just detta ökande samarbete med NATO-länderna. Det kommer att ske via samarbetsavtal som omöjliggör att de exportrestriktioner som Sveriges regering och riksdag bestämmer om får någon som helst betydelse. Av just den anledningen förespråkar vi i vpk en stark omstrukturering av det militära försvaret innebärande att vi går ifrån de stora krigsplattformar – t.ex. JAS – som medför ett så starkt utlandsberoende för oss.

I övrigt har vi lagt fram ett fredspolitiskt programförslag – jag överlämnar gärna ett exemplar till Sture Ericson – som vår representant i försvarskommittén har varit med om att arbeta fram. Det lär således inte finnas någon anledning till braskande rubriker om sprickor i partiet i det avseendet. Jag tror dock att den här debatten leder alltför långt om vi skall gå in på detaljer vad gäller det programmet. Jag har flera exemplar av det och delar, som sagt, gärna med mig till Sture Ericson.

STURE ERICSON (s):

Herr talman! Ett argument i Gudrun Schymans näst senaste inlägg var att en lång rad av inlägg i den svenska krigsmaterielexportpolitiken strider mot den svenska neutraliteten. Då ber jag bara att få påpeka att neutralitetspolitiken definierar majoriteten här i riksdagen. Den definieras gemensamt av de fyra stora partierna. Exakt var miljöpartiet står vet jag inte riktigt ännu.

Men vpk ställer sig alldeles uppenbart vid sidan av de definitionerna. I anförande efter anförande påstår ju Gudrun Schyman här med emfas att det och det och det strider mot neutralitetspolitiken.

Besluten om svensk vapenexport är fattade av en i stort sett enhällig riksdag eller av regeringen efter samråd i den rådgivande nämnden för krigsmaterielexport eller när det gäller de allra viktigaste frågorna i utrikesnämnden. Jag känner inte till något exempel som visar att regeringen har gått emot en negativ uppfattning i de samråden.

Vad Gudrun Schyman här uttalar sig om är sin alldeles egna kommunistiska definition av svensk neutralitetspolitik. Den får hon naturligtvis behålla för sig själv. Men vill ni i vpk avskaffa det svenska försvaret, då tror jag att ni också avskaffar er själva.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades under 15 §.)

14 § Föredrags
utrikesutskottets betänkande
1989/90:UU4 Antarktis.

Andre vice talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.
(Beslut fattades under 15 §.)

ANDRE VICE TALMANNEN:

Jag får meddela att anslag nu har satts upp om att detta sammanträde skall fortsätta efter kl. 19.00.

15 § Beslut

Företogs till avgörande konstitutionsutskottets betänkanden 1989/90:KU9, KU11, KU14 och KU19 samt utrikesutskottets betänkanden 1989/90:UU1 och UU4.

Konstitutionsutskottets betänkande KU9

Mom. 2 (principer för lagstiftningen m.m.)

Utskottets hemställan – som ställdes mot *dels* reservation 1 av Anders Björck m.fl., *dels* reservation 2 av Ingela Mårtensson och Lars Sundin – bifölls med acklamation.

Mom. 4 (organisationerna och den politiska makten)

Först biträdades reservation 3 av Anders Björck m.fl. med 61 röster mot 32 för reservation 4 av Ingela Mårtensson och Lars Sundin. 174 ledamöter avstod från att rösta.

Härefter bifölls utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 3 av Anders Björck m.fl. – genom uppresning.

Mom. 5 (rätten till domstolsprövning)

Först biträdde reservation 6 av Ingela Mårtensson och Lars Sundin med 34 röster mot 31 för reservation 7 av tredje vice talman Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom. 207 ledamöter avstod från att rösta.

Härefter biträdde reservation 5 av Anders Björck m.fl. med 49 röster mot 32 för reservation 6 av Ingela Mårtensson och Lars Sundin. 187 ledamöter avstod från att rösta.

Slutligen bifölls utskottets hemställan med 161 röster mot 49 för reservation 5 av Anders Björck m.fl. 61 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 6 (Europadomstolens utslag)

Utskottets hemställan – som ställdes mot *dels* reservation 8 av Anders Björck m.fl., *dels* reservation 9 av Ingela Mårtensson och Lars Sundin – bifölls med acklamation.

Mom. 7 (den offentliga sektorns informationsverksamhet)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 10 av Ingela Mårtensson och Lars Sundin – bifölls med acklamation.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Konstitutionsutskottets betänkande KU11

Mom. 1 (flagglagen såvitt avser vimplar)

Utskottets hemställan bifölls med 217 röster mot 52 för reservation 1 av Anders Björck m.fl.

Mom. 2 (flagglagen såvitt avser Europadagen)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av Anders Björck m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 3 – 5

Utskottets hemställan bifölls.

Konstitutionsutskottets betänkande KU14

Utskottets hemställan bifölls.

Konstitutionsutskottets betänkande KU19

Mom. 1

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. 3 (beredningen av kompletteringspropositionen och andra propositioner med ekonomiskt-politiskt syfte)

ANDRE VICE TALMANNEN:

Under överläggningen har yrkats dels bifall till utskottets hemställan, dels bifall till det av Sonja Rembo under överläggningen framställda yrkandet om avslag på utskottets hemställan.

Utskottets hemställan innebär ändring i huvudbestämmelse i riksdagsordningen. Av ändringsförslaget framgår att ändringen önskas genomförd med ett enda beslut. För bifall härtill krävs att minst tre fjärdedelar av de röstande och mer än hälften av riksdagens ledamöter förenar sig om beslutet. Beslut skall fattas genom omröstning. Omröstningen kommer att förrättas med rösträkning.

Utskottets hemställan bifölls med 229 röster mot 42 för det av Sonja Rembo under överläggningen framställda yrkandet om avslag på utskottets hemställan. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Utskottet hemställan hade alltså bifallits med erforderlig majoritet, dvs. minst tre fjärdedelar av de röstande, och mer än hälften av riksdagens ledamöter hade biträtt utskottets hemställan.

Mom. 2 och 4 (sista dagen för avlämnande av anslagspropositioner, m.m.)

ANDRE VICE TALMANNEN:

Också i dessa moment föreslås ändring i riksdagsordningen och samma förutsättningar gäller därför som vid mom. 3. Omröstning skall alltså ske genom rösträkning.

Utskottets hemställan bifölls med 260 röster mot 10 för avslag. 1 ledamot avstod från att rösta.

Utskottets hemställan hade alltså bifallits med erforderlig majoritet, dvs. minst tre fjärdedelar av de röstande, och mer än hälften av riksdagens ledamöter hade biträtt utskottets hemställan.

Mom. 5

Utskottets hemställan bifölls.

Utrikesutskottets betänkande UU1

Mom. 1, 5 och 7-11 (restriktivitet i krigsmaterielexporten, m.m.)

Utskottets hemställan bifölls med 241 röster mot 28 för reservation 1 av Per Gahrton i motsvarande del. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 2 och 3

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. 4 (ytterligare begränsning av krigsmaterielexporten)

Först biträdde reservation 1 av Per Gahrton i motsvarande del med 21 röster mot 18 för reservation 2 av Bengt Hurtig i motsvarande del. 233 ledamöter avstod från att rösta.

(Marianne Jönsson (c) anmälde att hon avsett att avstå från att rösta men markerats ha röstat ja.)

Härefter bifölls utskottets hemställan med 239 röster mot 32 för reservation 1 av Per Gahrton i motsvarande del. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 6 (återgivande av direktivtext i skrivelsen)

Utskottets hemställan bifölls med 240 röster mot 33 för reservation 2 av Bengt Hurtig i motsvarande del.

16 § Tandvårdsförsäkringen

Föredrogs
socialförsäkringsutskottets betänkande
1989/90:SfU1 Tandvårdsförsäkringen.

BERTIL PERSSON (m):

Herr talman! Tandvården i vårt land står inför mycket stora förändringar. Tidigare handlade det väsentligen om att fylla karierade hål. Det problemet har minskat kraftigt, och vi har fått en mycket bättre tandhälsa, huvudsakligen på grund av införandet av fluortandkrämen men även på grund av bättre prevention. Nu handlar det om att utveckla ytterligheterna i det spektrum av behandlingsmetoder som finns. Den preventiva tandvården och den avancerade tandvården med implantatteknikerna som exempel är vad vi i framtiden främst har att vänta som verksamhetsområden inom den svenska tandvården.

Äldre patienter med bevarade tänder kan få sina tandförluster definitivt reparerade. Allt fler har sina tänder i behåll högt upp i åren.

Tandvården står inför en omstrukturering, och det är detta förändrade panorama som ger denna bild.

Tandläkartillgången i Sverige är god, men vi riskerar en brist på tandläkare i framtiden. De tandläkare som i dag utbildas avbryter ofta sin utbildning eller flyttar till sina hemländer – en stor del av studerande vid våra tandläkarhögskolor kommer från andra länder.

Inte heller i övrigt är situationen på tandvårdsområdet problemfri. Vår tandvård är byggd dels på en privattandvård, dels på en offentlig-regi-tandvård.

Privatvården håller man på att mer eller mindre svälta ut: inga nya etableringstillstånd och ingen specialisttaxa för nya specialisttandläkare som etablerar sig i privatvården. Det här begränsar valfriheten för patienterna, och på sikt är vi, även om det tar lång tid, på väg mot ett monopolistiskt system.

Anmärkningsvärt i sammanhanget är faktiskt också att inom sjukvården finns specialisterna i privatvården och allmänläkarna i den offentliga vården, medan det inom tandvården är precis tvärtom – en logik som jag aldrig lyckats förstå.

Rimligen borde dessa sektorer – den privata och den offentliga – kunna erbjuda hela spektrumet av tandvårdstjänster och konkurrera på lika villkor. Men det vill socialdemokraterna här i landet förhindra.

På privatsidan avtar tillgången på specialister alltmer. De få som finns har kommit ganska högt upp i åren och kommer efter hand att pensioneras. Nyetableringar av specialister med specialisttaxa tillåts inte.

Den här etableringskontrollen inom tandvården infördes 1975, eftersom man då såg en risk att folktandvården inte skulle få de tandläkare den behövde. Nu 15 år senare, när tillgången på tandläkare är god, är etablerings-

kontrollen kvar, trots att folktandvårdens tandläkarförsörjning är god och trots att även folktandvårdens tandläkarorganisationer vill ha bort etableringskontrollen. Jag menar att konkurrens är stimulerande. Den ger bättre kvalitet och bättre service, och jag vill också hävda att den utvecklade svenska tandvården.

Kostnaderna i privat och offentlig tandvård torde vara tämligen likartade. Det finns studier som säger att privattandvården är billigast, och det finns studier som säger att den offentliga tandvården är billigast. Sanningen är nog att det är ungefär likvärdigt. Här finns alltså heller inget skäl för de fortsatta regleringarna.

När det gäller barnens tandvård finns det knappast någon konkurrens. Där har folktandvården i varje fall i praktiken monopol. Familjetandläkare med en helhetssyn på familjen är närmast en omöjlighet, eftersom barnen inte omfattas av den svenska tandvårdsförsäkringen. Detta behöver ändras. Det är inte rimligt att barnen inte skall kunna följa föräldrarna till deras tandläkare. Ligger man på sjukhus är man också i praktiken "monopoliserad". Här bör man faktiskt själv få välja den vårdgivare – inom privat eller offentlig sektor – som man anser ger den bästa och billigaste vården.

Taxan i privattandvården har halkat efter, och det skapar stora svårigheter för privattandläkarna och gör det nästan omöjligt med specialistetableringar, särskilt med de specialregler som gäller där, dvs. förbudet mot specialisttaxa för nyetablerade tandläkare.

Sjukvårdsindex är faktiskt betydligt högre än prisindex, och i de förhandlingar som det talas om i utskottets skrivning är det närmast fråga om diktat, knappast med någon möjlighet för privattandläkare att påverka den taxa som de statliga myndigheterna medger.

Nivån på ersättningen från försäkringen till patienterna inom tandvården är påtagligt låg, om man jämför med sjukvårdsersättningen. Detta drabbar naturligtvis främst låginkomsttagarna. Vår mening är att det är angeläget att man utreder om inte tandvården kan integreras i den sjukvårdsförsäkring vi har i dag.

Med detta vill jag yrka bifall till reservation 1 om att tandvårdsförsäkringen bör omfatta även barn och ungdomar, till reservation 2 om att sjukhustandvården bör samverka med privatpraktiserande tandläkare, till reservation 3 om upphävande av etableringsbegränsningen, till reservation 4 om att nyetablerade privattandläkare får rätt till rimlig specialisttaxa, till reservation 5 om höjning av ersättningsnivån i tandvårdstaxan och slutligen till reservation 6 om utredning angående inordning av tandvårdsförsäkringen i det allmänna sjukförsäkringssystemet.

SIGGE GODIN (fp):

Herr talman! Tandhälsan hos svenska folket har förbättrats avsevärt de senaste åren. Den förebyggande tandvårdens arbete för att förbättra människors, framför allt barns och ungdomars, tänder har också påverkat tandhälsan positivt.

Det är nu enligt folkpartiets mening viktigt att gå vidare och ge alla möjligheter att till en rimlig kostnad förbättra sina tänder. Tandvårdsförsäkringen har förlorat det syfte som avsågs när den infördes. Patientandelen av den

totala kostnaden har stigit så mycket att den i dag ibland nästan överstiger det belopp patienten hade att betala innan försäkringen infördes. Samtidigt har tandläkarnas ersättning från tandvårdsförsäkringen urholkats. Därtill kommer att flera åtgärder som tandläkarna på senare år utvecklat inte medger ersättning från tandvårdsförsäkringen.

Människors möjligheter att själva välja sin "hustandläkare" måste förbättras. Inte minst borde en rätt för barnen att gå till föräldrarnas tandläkare genomföras.

Även i år tar folkpartiet upp ett antal viktiga frågor som är väsentliga för att utveckla den svenska tandvården och därmed också göra den tillgänglig för de människor som i dag inte anser sig ha råd att gå till tandläkaren.

Herr talman! Dagens tandvårdsförsäkring innebär att ungdomar som är under 20 år och vill gå till familjens privata "hustandläkare" får betala hela behandlingskosten själv. Utskottet antyder i sitt svar på vårt krav om rätten att välja tandläkare att skälet till att barn- och ungdomstandvården skall ligga hos folktandvården är att man där nått mycket goda resultat och att detta skett till en låg kostnad.

Argumenten är verkligen grumliga, eftersom vi är överens om att privat-tandläkaren har lägre kostnader – eller i varje fall inte högre kostnader, som Bertil Persson säger – än folktandvården och att det inte är någon skillnad på behandlingens kvalitet hos den privata tandläkaren och hos folktandvårdens tandläkare.

Statsrådet har tidigare hävdat – och utskottet gör det fortfarande – att det i vissa situationer kunde vara lämpligt att göra undantag från denna regel. Det kan man tänka sig i t.ex. en glesbygd, där reseavstånden för barnen är speciellt långa. Där kunde landstingen få rätt att sluta avtal med en privatpraktiker.

Jag vill då säga till utskottsföreträdaren: Konsekvenserna av detta resonemang blir att socialdemokraterna accepterar att barn i glesbygd får en sämre tandvård än barn i tätorterna. Eller är det så att detta påstående inte stämmer? Är det så att privatpraktikern inte gör ett sämre arbete än folktandvårdens tandläkare?

Argumenten är mycket ihålliga, och därför fortsätter folkpartiet att kräva rätt för familjen att skaffa sig en "hustandläkare". Självfallet skall man ha rätt att också välja tandläkaren vid folktandvården, om man så önskar.

Folkpartiet anser att det är viktigt att det finns valmöjligheter och konkurrens även inom specialisttandvården. Vi anser därför att de begränsningar som gäller för privat-tandläkares rätt till specialisttaxa bör upphävas. Jag kan också förstå den oro som Tandläkarförbundet känner när utbildningsplatser saknas för specialistutbildning.

Fru talman! Folkpartiet yrkar också att etableringskontrollen för tandläkare skall upphävas. Det råder i dag ingen brist på tandläkare, utan det är människors efterfrågan på tandläkares tjänster som styr etableringen. Det är också ytterst tveksamt om de totala kostnaderna för tandvården hålls nere genom etableringskontrollen.

När socialförsäkringsutskottet i veckan besökte Tandläkarförbundet fick vi också veta att såväl privattandläkarna som tandläkarna vid folktandvården är överens om att etableringskontrollen bör avskaffas. Trots detta fram-

härda utskottsmajoriteten. Från folkpartiet fortsätter vi att framföra kravet på att etableringskontrollen skall avskaffas.

Som jag sade i min inledning finns i dag människor som inte anser sig ha råd att gå till tandläkare. Folkpartiet anser att en god tandvård måste erbjudas alla till ett rimligt pris. Men detta är inte möjligt att klara med dagens system. Vi anser att man därför måste utreda förutsättningarna för en eventuell överföring av tandvården till sjukförsäkringen. Detta skulle vara ett led i den solidaritet som socialdemokratin så ofta vill göra sig till tolk för. Men i detta fall vill man inte ens studera möjligheterna. Varför, Christina Pettersson, vill ni inte pröva denna möjlighet?

Fru talman! Fr.o.m. den 1 juli 1989 har man infört möjlighet för patienter att få ersättning vid amalgamsanering, även om ett samband mellan amalgamet och sjukdomsbesvären inte kunnat fastställas. För att detta skall vara möjligt krävs en lång rad utredningar. Bl.a. skall besvären utredas av specialisttandläkare, patienten skall vara utredd av en läkare som har viss specialistkompetens, läkaren skall ange om amalgambyte är tillrådligt med hänsyn till patientens allmänna hälsotillstånd och patientens psykosociala situation och utbyte av amalgamfyllningar skall förhandsprövas hos försäkringskassan innan behandlingen påbörjas.

Med andra ord krävs en mycket lång rad kostsamma och för patienten besvärande utredningar innan några åtgärder över huvud taget kan sättas in. Dessutom är i många fall patientens psykiska hälsa så nedsatt – på grund av den oro och de besvär som patienten lider av – att vederbörande inte orkar med de långa utredningarna.

I en motion har Isa Halvarsson föreslagit att patienten själv skall få fatta detta beslut i samråd med sin tandläkare och att ersättning enligt den normala tandvårdstaxan skall kunna utgå. Jag tror inte att denna möjlighet skulle missbrukas, eftersom patienten själv får stå för sin egenavgift. Folkpartiet tycker att detta borde kunna ersättas via den ordinarie taxan i tandvårdsförsäkringen.

Med detta fru talman, vill jag yrka bifall till reservationerna 1, 2, 3, 4, 6 och 7 i betänkande SFU1.

Under detta anförande övertog förste vice talmannen ledningen av kammarrens förhandlingar.

RUNE BACKLUND (c):

Fru talman! Det är 15 år sedan vi fick en allmän tandvårdsförsäkring i vårt land. Tandvården har genomgått en stor förändring under dessa år. Vi har i dag en betydligt bättre tandhälsa, särskilt bland de unga. Behandlingsmetoderna har utvecklats i snabb takt. Man har tagit ny teknik i bruk hos tandläkarna, och vi har fått nya tandmateriel. Bristen på tandläkare har hävts, så att vi i dag t.o.m. kan sägas ha ett visst överskott.

Allt kan ju därmed verka vara problemfritt, men som framgår av detta utskottsbetänkande finns det ett antal problem, som tas upp i olika motioner.

Ett problem är att kompensationsnivån i tandvårdsförsäkringen har sänkts i omgångar. Patientens utgifter för tandvård är därför i fast penningvärde

räknat inte så särskilt mycket lägre än de var innan tandvårdsförsäkringen tillkom. För den enskilde innebär den utvecklingen i en del fall att man avstår från eller skjuter upp nödvändig behandling.

I reservation 6, gemensam för centern, folkpartiet och moderaterna, föreslår vi att man undersöker möjligheterna att inlemma tandvårdsförsäkringen i sjukförsäkringen. Detta skulle innebära att vi för den enskilde fick samma regler och belopp som vi i dag har för läkarvård. En höjning av patientavgiften skulle kunna finansiera de ökade kostnader som en samordning skulle innebära. För den enskilde skulle läkarvården bli dyrare men å andra sidan tandvården billigare.

En proposition är under utarbetande, uppger man i utskottsbetänkandet, och det skulle naturligtvis vara bra om man, innan man lägger fram den, genomförde en översyn av försäkringen med den inriktning som vi har föreslagit i reservation 6. Jag tror att det här finns möjligheter till stora samordningsfördelar och till att göra vårt socialförsäkringssystem något enklare, till gagn också för många tandvårdspatienter i vårt land. Det finns i dag ca 9 000 verksamma tandläkare. Av dessa är 3 900 privattandläkare. Det finns en etableringskontroll för denna grupp sedan i början 1970-talet. Motivet var då att man önskade tillförsäkra folktandvården tillräckligt med tandläkare, så att man kunde klara utbyggnaden av vården.

Som jag inledningsvis sade har vi i dag balans och t.o.m. ett visst överskott på tandläkare. De ursprungliga motiven för etableringskontrollen har därmed fallit bort. I reservation 3 ställer vi oss från centerns sida bakom kravet på att etableringskontrollen för privattandläkarna skall upphävas.

Fru talman! I går debatterade man här i kammaren användningen av amalgam. En utlöpare till den debatten finns också i vårt utskottsbetänkande, dvs. frågan om hur tandvårdsförsäkringen skall tillämpas när det gäller amalgamsanering. Gällande regler ger patienten rätt till ersättning om vissa förutsättningar är uppfyllda. Från 1 juli i år är den rätten något utökad. Trots det upplever en del patienter att reglerna tillämpas alltför restriktivt. Rosa Östh och Ulla Tillander framför i motion Sf252 att riksförsäkringsverket bör få i uppdrag att göra en översyn av tillämpningen. Som framgår av utskottsbetänkandet styrs riksförsäkringsverkets rekommendationer till stor del av anvisningar utfärdade av socialstyrelsen. Just nu pågår en utvärdering av socialstyrelsens anvisningar. Från centerns sida, vilket vi också framför i ett särskilt yttrande, utgår vi ifrån att man hos riksförsäkringsverket följer upp denna utvärdering och att man därmed också är beredd att justera reglerna så att tillämpningen blir enklare och klarare och att vi därmed skall kunna underlätta för den grupp patienter som är i behov utav en amalgamsanering. Och vi har valt att avstå från att yrka bifall till den här motionen, eftersom vi utgår från att man på det här sättet skall kunna lösa de problem som motionärerna tar upp.

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 3 och 6.

JAN-OLOF RAGNARSSON (vpk):

Fru talman! Jag skall något kommentera vpk:s reservation nr 8 i detta betänkande angående amalgamsanering.

Människor som enligt vad läkare konstaterat blivit sjuka av tandamalgam

anser vi skall få tandsanering utförd med full kostnadstäckning via tandvårdsförsäkringen. Detta yrkande har vi ställt därför att i en genomförd enkät har det visat sig att närmare 370 000 människor i Sverige anser sig vara kvicksilverpåverkade genom sina amalgamfyllningar i tänderna. 100 000 av dessa personer har påbörjat eller slutfört amalgamsaneringen. Knappast någon av dem har fått saneringen bekostad av tandvårdsförsäkringens s.k. omgöringsparagraf. Vi anser att tillämpningen av den här paragrafen måste göras mer generös.

De människor som av läkare rekommenderas att byta ut sina amalgamfyllningar måste få full kostnadsersättning via tandvårdsförsäkringen. De personer som efter utredning har visat sig lida av dental kvicksilverförgiftning måste också erhålla ekonomiskt stöd från samhället. De här personerna blir nämligen ofta långtidssjukskrivna.

I arbetsskadeförsäkringen gäller en särskild bevisregel. Påverkan av amalgam bör enligt vpk behandlas på samma sätt. Sambandet mellan amalgam och sjuklig påverkan skall anses föreligga om inte betydligt starkare skäl talar emot det.

Utskottet säger i sin skrivning att "utskottet förutsätter att riksförsäkringsverket löpande anpassar sina rekommendationer till nya kunskaper och erfarenheter på området". Utskottet säger vidare att "en utvärdering pågår av socialstyrelsens allmänna råd om bl.a. kvicksilverförgiftning". Men vi i vpk anser att det finns så pass mycket kunskap och erfarenhet på det här området angående amalgamsanering att riksdagen redan nu kan fatta beslut i den här frågan. Med detta, fru talman, vill jag yrka bifall till reservation nr 8.

BERTIL PERSSON (m) replik:

Fru talman! Jag tror att jag behöver upplysa kammarens ledamöter om att i 9 § första stycket i tandvårdstaxan fastslås att försäkringskassan betalar hela arvodet och kostnaden för tandtekniskt material och för behandling som görs på grund av avvikande reaktion för dentala material.

Det finns också studier som visar att majoriteten av de patienter som uppger sig ha besvär av amalgam i själva verket oftast har andra grundläggande orsaker till sina besvär och icke alls i alla fall reagerar positivt på en amalgamsanering.

Därför är det angeläget att en amalgamsanering görs när en patient har besvär och att detta då sker helt gratis, precis som nu. I många fall, i de flesta, är emellertid dess värre besvären betingade av andra sjukdomstillstånd. Då är det ett skott i luften och en stor belastning för patienten att göra en total amalgamsanering. Då är det viktigt att i stället i utredningen hitta orsaken till patientens besvär och behandla dessa i stället för att sanera amalgamet.

Därför tycker jag att den nuvarande uppläggningsen är fullt tillfredsställande.

JAN-OLOF RAGNARSSON (vpk) replik:

Fru talman! Vi har i vår reservation hänvisat till bevisregeln i arbetsskadeförsäkringen. Det skall vara lättare för en som har besvär att få ersättning. Det finns möjligheter till ersättning från den 1 juli, och möjligheten har blivit

större. Vi anser ändå att arbetsskadeförsäkringens bevisregel skall gälla i det här fallet.

Jag sade inte att de 370 000 människorna som anser sig ha besvär också lider av kvicksilverförgiftning utan att de ansåg sig kvicksilverpåverkade.

Vi anser alltså att man skall tillämpa arbetsskadeförsäkringens regler.

BERTIL PERSSON (m) replik:

Fru talman! Medlemmarna i Tandvårdsskadeförbundet är bara 5 000.

RAGNHILD POHANKA (mp):

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 8 och 9.

Vi har sett med tillfredsställelse att man skall stimulera patienter till regelbunden s.k. bastandvård. Det skall ju börja nästa år. Det tycker vi är positivt och ser fram emot det.

I utskottet har vi talat mycket om Sjögrens syndrom. Det är ett problem med muntorrhet. Efter en föredragning av vår läkare har vi avstått från att yrka bifall till de reservationer som handlar om detta och har inte heller lagt något eget yrkande, men vi kommer att återkomma till denna fråga. Vi skall studera frågan ytterligare och se om det finns möjlighet att avgränsa dem som har så svåra problem att de behöver speciell vård. Detta är tydligen ett stort problem för många andra grupper också.

Vi tycker att det är positivt med den behandling som ges på grund av avvikande reaktion mot dentala material, men vi tycker inte att detta räcker.

I reservationerna vill vi bl.a. ha en omvänd bevisregel, precis som Ragnarsson nämnde nyss. Det tycker vi är väldigt viktigt. Man vet alltför litet ännu för att vi skall kunna säga att amalgamet inte ger denna påverkan.

Man har också många klara bevis för att människor som fått sina tänder sanerade efter en viss tid har fått starka förbättringar. Det här är något som jag följt under 20 års tid. Det som redan har hänt är en klar omsvängning.

Vidare tycker vi att en annan bevisregel är märklig. Försäkringen ersätter kostnaderna för utredning av avvikande reaktion för dentalmaterial, när det har verifierats att man verkligen har detta problem. När behöver man ersätta en undersökning, även om läkaren eller tandläkaren inte hittar något fel? Det är precis som i rätten: om man förlorar ett mål kan man få betala rättegångskostnaden. Här är det också så att man inte får utredningen ersatt förrän man har fått det bevisat att man hade rätt. Det är en mycket underlig inställning när det gäller sjukvård, och vi tycker inte det är lämpligt att använda ett sådant krav.

Avslutningsvis yrkar jag bifall till reservation 9, som gäller hänvisnings-tandläkare. Vi anser att man bara skall behöva betala som för ett vanligt läkarbesök.

Tack för mig!

CHRISTINA PETTERSSON (s):

Fru talman! Med anledning av socialförsäkringsutskottets betänkande 1989/90:1 vill jag anföra följande.

Som några tidigare talare har sagt besökte utskottet häromkvällen Tandläkarförbundet och fick då en hel del värdefull information. Bl.a. sade man att

Sverige har världens bästa tandvård. Det tycker jag är ett fint betyg. Det visar att vi har valt rätt väg när vi har byggt upp tandvården.

I betänkandet behandlas motioner som väckts under den allmänna motionstiden. Liknande motioner har behandlats tidigare år. Efter att ha lyssnat på de tidigare inläggen kan jag konstatera att uppfattningarna i dessa frågor är ungefär desamma i år som tidigare.

I reservation 1 vill moderaterna och folkpartiet att barn och ungdom skall omfattas av tandvårdsförsäkringen. Som jag sade inledningsvis fick vi höra av Tandläkarförbundet att vi har världens bästa tandvård. Den förbättrade tandstatus som konstaterats under senare år gäller främst barn och ungdom. Detta visar att den väg vi har valt är riktig, nämligen att landstingen ansvarar för tandvården för barn och ungdom. Det har fungerat och fungerar bra.

Reservation 2 berör sjukhustandvården. Här vill jag säga att landstingen har möjlighet att genom avtal överlåta vården till privatpraktiserande tandläkare.

I en gemensam borgerlig motion tas etableringsbegränsningen upp. Skälet till att vi har en etableringsbegränsning är ju att det skall bli en geografisk fördelning av tandläkare, så att vi har möjlighet att leva upp till målet likvärdig tandvård för alla. Här har det varit nödvändigt att anlägga en regionalpolitisk syn på fördelningen av tandläkare. När jag har lyssnat på inläggen tycker jag mig ha funnit att de borgerliga företrädarna inte är helt överens om huruvida det finns överskott på tandläkare eller inte.

Sigge Godin ställde en fråga till mig. Jag tänkte att jag skulle ta upp den i det här sammanhanget, så att vi slipper ta en vända till. Det hör ihop med frågan om barn i glesbygd och frågan om de privatpraktiserande tandläkarna är sämre än folktandvården. Vi tycker naturligtvis inte att privatpraktiserande tandläkare är sämre på något sätt, men man har löst det här praktiskt i glesbygden för att barnen skall få samma möjligheter till bra tandvård som barn i tätorter, om de råkar bo så att de har långt till tandläkare.

Några motioner berör tandvårdstaxan. I 1989 års budgetproposition anges att riksförsäkringsverket på regeringens uppdrag redovisat konsekvenserna av att göra om tandvårdstaxan så att den stimulerar till regelbunden s.k. bas-tandvård. Verkets rapport bereds för närvarande i regeringskansliet. Vi får säkert anledning att återkomma till diskussionen om tandvårdstaxan, och jag tänker därför inte närmare gå in på den i dag.

Så till frågan om amalgam. Det är ju så att många människor har problem med amalgamfyllningar. Det är ett allvarligt problem, och det är viktigt att åtgärder vidtas för att komma till rätta med det för de människor som har drabbats. Jag vill passa på att tacka Bertil Persson för hjälpen med argumenten i den här frågan. Det är ju så att fr.o.m. 1 juli i år finns också utökade möjligheter att få ersättning vid utbyte vid amalgamfyllningar.

Sverige ligger internationellt sett långt framme på det här området, men det är viktigt med fortsatt forskning. Som också Rune Backlund sade förut-sätter utskottsmajoriteten att riksförsäkringsverket löpande anpassar sina rekommendationer till nya kunskaper och erfarenheter på området. Det är viktigt att gå varsamt fram, för efter vad jag har förstätt när jag har studerat saken är det inte så enkelt att det bara är att byta plomberna och sedan tro

att allt är frid och fröjd. Det är nödvändigt med en noggrann – och emellanåt kanske också kostsam – utredning för att detta skall fungera på ett bra sätt.

Som jag sade är det viktigt med forskning, och det pågår också en utvärdering av socialstyrelsens allmänna råd om bl.a. kvicksilverförgiftning.

Fru talman! Med det anförda yrkar jag avslag på samtliga reservationer och bifall till socialförsäkringsutskottets hemställan i betänkandet 1989/90:1.

BERTIL PERSSON (m):

Fru talman! Det är ju roligt att höra att Christina Pettersson ibland hör på vad som sägs. Det var mera bekymmersamt att hon inte hörde på vad som sades när vi var på Tandläkarförbundet, för huvudbudskapet där var faktiskt: Tag bort etableringstvånget! Det sade inte bara Tandläkarförbundet och privatpraktikerna, utan också folktandvårdsläkarna med full kraft.

Sedan till barntandvården. Varför skall inte en 15-åring eller 19-åring kunna få gå till samma tandläkare som sina föräldrar? Inom sjukvården har man åtminstone en gräns på 15 år, där man säger att barnen får gå till vuxenläkare och inte längre behöver gå till barnläkare. Vad är detta för sätt att hålla på att tramsa med ungdomarna?

Slutligen: Vi har gott om tandläkare. Vad jag varnade för var att det kan bli ett problem om tandläkarhögskolorna inte lyckas utexaminera dem som tas in. I dag – det fick vi också höra på Tandläkarförbundet – har man 30–40 sökande till tjänsterna inom folktandvården.

SIGGE GODIN (fp):

Fru talman! När Christina Pettersson talar om att vi har världens bästa tandvård så är det i och för sig riktigt, men jag tycker att Christina Pettersson också borde ha redovisat vad Tandläkarförbundet sade om vilken oro man känner för att forskningen inte fortsätter som den kanske borde, att utbildningen är bristfällig, att de sökande till utbildningen inte håller måttet, osv.

Vi kanske här i kammaren också borde påminna oss om att de privatpraktiserande tandläkarna är en utdöende kår. Dessa tandläkare får t.ex. inte överlåta specialistpraktik, ersättningssystemet präglas av rättsosäkerhet, det förekommer en osund handel med etableringsrätter. Detta borde vi ta till oss här i Sveriges riksdag och tänka över. Hur skall vi möta den oro som dessa tandläkare känner?

Jag instämmer i vad Bertil Persson sade om att detta gäller såväl privata tandläkare som tandläkarna inom folktandvården. Båda grupperna har samma inställning i dessa frågor.

Vem gagnar nu etableringskontrollen? Den gagnar inte patienterna, inte folktandvården och inte privattandläkarna. Christina Pettersson, borde vi inte kunna resonera förnuftigt om detta och försöka hitta en väg ut ur problemet? Det finns ingen som anser att etableringskontrollen skall vara kvar.

Vi måste nog införliva tandvårdsförsäkringen i sjukvårdsförsäkringen om vi skall klara den taxehöjning som vi ändå kommer att få på sikt. Det kommer att resas krav på detta, och jag tror att taxorna måste höjas. Om vi skall klara av avgifterna för patienterna måste vi finna en väg ut ur detta. Låt oss ändå utreda frågan och se om det inte är möjligt att hitta en vettig väg att gå.

RUNE BACKLUND (c):

Fru talman! Jag vill till Christina Pettersson ställa nästan samma fråga som den hon fick av Bertil Persson: Lyssnade Christina Pettersson inte på vad man sade på Tandläkarförbundet när vi gjorde vårt besök där? Det framkom då med stor tydlighet att alla, både privattandläkare och tjänstetandläkare, ansåg att etableringskontrollen i dag är överflödigt. Om folktandvårdens behov är uppfyllda finns ju inte längre några motiv att behålla etableringskontrollen.

Christina Pettersson sade att det skulle röra sig om regionala skillnader. Men det är ju bara att konstatera, att om folktandvården även i de olika regionerna har sina behov uppfyllda återstår ju bara att öppna marknaden för etablering av privatpraktiserande tandläkare i dessa områden. Detta är inte möjligt i dag.

Man borde således försöka ta till sig dessa argument innan det hela spårar ur alldeles. Det finns nu en möjlighet för regeringspartiet att snabbt komma till skott och upplösa denna kontroll redan nästa år om man bara vill. Om inte de argument som Tandläkarförbundet presenterade biter vet jag inte vilka argument som gör det.

CHRISTINA PETTERSSON (s):

Fru talman! För Sigge Godin vill jag påpeka att det inte var jag som talade om världens bästa tandvård; det var tandläkarna på Tandläkarförbundet som gjorde det.

Men jag hörde också dessa tandläkare rikta kritik mot etableringskontrollen. Det känns litet konstigt att jag som kommer från Stockholmsområdet, där det finns väldigt många tandläkare, skall försvara etableringskontrollen. Skälen till att denna kontroll infördes var ju regionalpolitiska – vi skulle med denna få gott om tandläkare i hela landet.

Jag har läst protokollen från debatten om denna fråga förra året. Då var det Margareta Persson som försvarade etableringskontrollen med samma motivering. Detta känns litet konstigt.

Anledningen till etableringskontrollen är alltså att det har funnits ett överskott på tandläkare.

Nu beräknar Tandläkarförbundet att det framöver kommer att bli en minskning av antalet tandläkare från ca 10 000 till 6 000. Antalet tandläkare som utbildas kommer också att begränsas till 200 per år, om jag nu minns dessa siffror rätt. Detta innebär att det kommer att finnas en kontroll i vad gäller antalet tandläkare. Men vi måste dessutom se till att det finns tandläkare i alla områden i landet.

Bertil Persson sade om de nuvarande reglerna i fråga om tandvården för barn och ungdom och apropå att utskottet avstyrker förslaget om att tandförsäkringen skall omfatta även barn och ungdom, att detta var trams. Jag har aldrig, trots att jag har kontakt med ganska många människor i min omgivning, hört någon förälder uttrycka önskemål om att tandvårdsförsäkringen skall omfatta även barn och ungdomar. Inte heller har jag hört någon säga att nu gällande regler skulle vara trams. Tvärtom; vi har nu en bra fungerande folktandvård för våra barn och ungdomar. All statistik och alla siffror visar på detta. Att då ändra på detta så att tandvårdsförsäkringen skulle gälla även

barn och ungdomar skulle innebära stora kostnader. Då måste det ju vara bättre att använda resurserna där de behövs. Vi har ju redan en fungerande tandvård för barn och ungdomar.

BERTIL PERSSON (m):

Fru talman! Här finns en förälder som mycket gärna hade velat föra över barnen från folktandvården till familjens tandläkare långt tidigare.

Men det viktiga i Christina Petterssons anförande är vad hon säger om de skäl som fanns för etableringskontrollen för 15 år sedan. Jag undrar då: Vad finns för skäl till denna i dag?

CHRISTINA PETTERSSON (s):

Fru talman! Skälen är desamma i dag som för 15 år sedan. Etableringskontrollen syftar till att få en fördelning av tandläkarna både inomregionalt och i landet.

Överläggningen var härmed avslutad.

Beslut

Mom. 1 (barn- och ungdomstandvård)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 1 av Gullan Lindblad m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 2 (sjukhustandvård)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av Gullan Lindblad m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 3 (etableringsbegränsning för privattandläkare)

Utskottets hemställan bifölls med 160 röster mot 110 för reservation 3 av Gullan Lindblad m.fl.

Mom. 4 (privattandläkares rätt till specialisttaxa)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 4 av Gullan Lindblad m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 5 (tandvårdstaxan och kostnadsutvecklingen)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 5 av Gullan Lindblad m.fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 6 (tandvårdsförsäkringens inlemmande i sjukförsäkringen)

Utskottets hemställan bifölls med 158 röster mot 112 för reservation 6 av Gullan Lindblad m.fl.

Mom. 7

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. 8 (vanlig tandvårdsersättning vid amalgamsanering)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 7 av Sigge Godin och Ingrid Ronne-Björqvist – bifölls med acklamation.

Mom. 9 (kostnadsfri amalgamsanering)

Utskottets hemställan bifölls med 235 röster mot 36 för reservation 8 av Jan-Olof Ragnarsson och Krister Skånberg. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 10 (hänvisningstandläkare)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 9 av Krister Skånberg – bifölls med acklamation.

17 § Beslut om uppskjuten votering av kvällsärenden

På förslag av förste vice talmannen medgav kammaren att de ärenden som hann debatteras färdigt under återstoden av dagens sammanträde skulle företas till avgörande i ett sammanhang i början av kammarens arbetsplenum onsdagen den 22 november.

18 § Svenskt medborgarskap

Föredrogs
socialförsäkringsutskottets betänkande
1989/90:SfU2 Svenskt medborgarskap.

GULLAN LINDBLAD (m):

Fru talman! Det betänkande vi nu skall diskutera behandlar fyra motioner från allmänna motionstiden som gäller medborgarskapsfrågor.

Det råder stor majoritet i utskottet vad gäller kvalifikationstiden för att bli svensk medborgare, dvs. två år för nordiska medborgare och fem år för utomnordiska, med vissa möjligheter till avvikelser. Jag yrkar i den delen bifall till utskottets hemställan.

Vi moderater i utskottet har avgivit en reservation och ett särskilt yttrande. Reservationen är baserad på en motion av Göthe Knutson, där han anser att vissa kunskaper i svenska bör ställas som krav för erhållande av svenskt medborgarskap. Vi har ställt oss bakom det kravet framför allt på grund av att andra nordiska länder har samma krav, men för den enskilde invandraren skulle en sådan ordning också närmast vara till fördel. Vederbörande har då helt enkelt rätt att kräva en god utbildning i svenska för invandrare. Den utbildningen har som bekant nyligen utsatts för ganska hård kritik av bl.a. riksrevisionsverket. Vi anser att det skulle vara en fördel med inter-nordiska bestämmelser på det här området.

Motionären anser också att vissa dispenser kan ges, t.ex. för personer som kommit hit på äldre dagar, likaså för personer som har svårt att tillgodogöra sig undervisningen, osv. Med hänsyn till detta har vi funnit kraven väl underbyggda och har alltså ställt oss bakom motionsyrkandet.

Jag yrkar alltså bifall till reservation 2.

Sedan några ord om det särskilda yttrandet.

Det är många i vårt samhälle som anser att det skulle vara litet större festi-vitas över att en invandrare blir svensk medborgare. Man har tyckt att det är

litet påvertt att som i dag bara få ett brev i grått kuvert från invandrarverket. Hela utskottet har ställt sig bakom att vi gärna ser att invandrarverket ger bevisen om svenskt medborgarskap en betydligt festligare inramning än i dag, så att man verkligen med detta bevis visar dokumentets stora betydelse för den enskilde invandraren. Vi hoppas att invandrarverket lyssnar på oss i den frågan.

Men motionärerna, alltså Göthe Knutson och Sten Andersson i Malmö, menar att det vore trevligt om man i kommunerna kunde anordna en högtidlighet, t.ex. i samband med firandet av Svenska flaggans dag.

Utskottet anser också detta. Kommunerna kan mycket väl ordna någon festlighet. Vi vill genom vårt särskilda yttrande särskilt framhålla en möjlighet att göra en särskild festlighet för de invandrare som blivit svenska medborgare. Det är ändå ett mycket stort steg i deras liv, som kunde vara värt en festlig inramning.

RAGNHILD POHANKA (mp):

Fru talman! Eftersom jag har varit sfi-lärare – alltså lärare i svenska för invandrare – under mer än 20 år vill jag beröra tanken bakom kunskaper i svenska.

Jag tycker det är oerhört viktigt att invandrare och flyktingar snabbt lär sig språket. De skall ändå leva i detta land och ha samma möjligheter och rättigheter och samma krav och ansvar. Jag har dock märkt att detta ibland är svårt att genomföra. Vissa äldre har svårt att lära sig ett nytt språk. Vi har också en del handikappade och utvecklingsstörda. Dessutom är det problem med kvinnorna. Ofta är det så att mannen lär sig språket bättre än kvinnan – det är litet olika i olika kulturer från olika länder. Skillnaden skulle betyda att många familjer avstod från att söka svenskt medborgarskap. Det ligger ju också en del skyldigheter i att vara svensk medborgare. Familjerna avstår när kvinnan talar för dålig svenska, för de vill inte ha olika medborgarskap inom familjen.

Jag har alltså ändrat mig i denna fråga sedan jag fått djup inblick i de problem detta medför.

Dock är det fortfarande önskvärt att alla lär sig svenska. Man kan på olika sätt intensifiera kraven på att människorna skall lära sig språket, och det kan jag ställa upp på.

Jag stöder alltså utskottets ställningstagande.

Jag yrkar vidare bifall till reservation 1. I miljöpartiet anser vi att det skall krävas en kortare tid för att söka svenskt medborgarskap, endast tre år. Det kan låta litet kort, men det är en lång tid att vara i ett annat land. Efter tre år har man i regel anpassat sig, man har fått arbete, de flesta kan språket hyfsat. Jag tycker det är viktigt för en flykting och invandrare att snabbt komma in i samhället för att få samma krav och samma rättigheter och samma skyldigheter som en svensk.

Dessutom finns det många som inte har någon möjlighet att återvända till sina länder på många år, kanske decennier. De vill eventuellt söka svenskt medborgarskap. Men vi måste också respektera dem som inte gör det, utan känner att enda kontakten de har med sitt hemland och sina rötter är att de behåller sitt medborgarskap. Men det är en annan sak.

Vi yrkar alltså att man förkortar tiden innan man har rätt att söka svenskt medborgarskap.

LENA ÖHRSVIK (s):

Fru talman! Jag kunde göra det ganska enkelt för mig, eftersom Gullan Lindblad försvarat utskottets ställningstagande gentemot Ragnhild Pohanka som yrkat bifall på den första reservationen, medan Ragnhild Pohanka försvarat utskottets ställningstagande när det gäller Gullan Lindblads reservation om krav på kunskaper i svenska språket. Så egentligen är alla argument redan uttömda.

Jag kan kanske bara tillägga när det gäller krav på kunskaper i svenska språket att det finns grupper som är svåra att rekrytera till språkundervisningen. Ingen har heller funderat särskilt mycket över vad man skulle behöva bygga ut för prövningsinstrument och vilken byråkrati det skulle föra med sig om man skulle införa ett sådant krav.

Enligt utskottets mening är det varken rimligt eller möjligt att ställa sådana krav på kunskaper i svenska språket.

Tiden som krävs innan man kan bli svensk medborgare sänktes 1976 från sju år till fem år. Det beslutet var mycket väl underbyggt med utredning, remisser o.s.v. Man lämnade ju redan då många dispenser. Därför var det lägligt att sänka kravet till fem år.

Sedan dess har ingenting inträffat som ger skäl till att sänka ytterligare. Vi får också tänka på att vi inte ensidigt kan göra någonting sådant, eftersom den som blir medborgare i Sverige ju har rätt till fri rörlighet i hela Norden och rätt till fri arbetsmarknad. I det fallet får vi verkligen tänka på vad vi gör.

Jag yrkar alltså bifall till utskottets hemställan.

GULLAN LINDBLAD (m):

Fru talman! Det borde gå mycket enkelt att ta en liten kontakt med regeringarna i exempelvis Danmark och Finland, där man ändå ställer dessa krav. Någon särskilt egendomlig företeelse borde det inte bli, och jag tror inte heller det är nödvändigt med någon större byråkrati. Det som går i andra nordiska länder borde gå här hemma också. Vi ser detta närmast som en bra fråga för invandrarna. På det sättet kan de kräva en god undervisning i svenska, som i dag alltså brister väldigt på sina håll.

Att vi ställt upp på detta beror dock på de klart angivna dispensmöjligheterna. Det har vi alldeles klart för oss, och det har jag också sagt i mitt anförande.

LENA ÖHRSVIK (s):

Fru talman! Att jag inte ställde upp på kravet att införa språkkunskaper för svenskt medborgarskap innebar inte att jag godtog en sämre utbildning. Utskottet har starkt uttalat sig för att alla skall ha rätt till en god utbildning, och då är det den frågan vi skall angripa.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 22 november.)

19 § Utbyggnad av socialförsäkringssystemet

Föredrogs
socialförsäkringsutskottets betänkande
1989/90:SfU3 Utbyggnad av socialförsäkringssystemet.

MARGÓ INGVARDSSON (vpk):

Fru talman! När man tar upp ett helt nytt förslag här i riksdagen är den vanliga gången att motionen blir avslagen. Mot den bakgrunden inger det ändå ett visst hopp med den behandling som vpk:s motion har fått. Vi vill hos regeringen begära en utredning om gravida kvinnors behov av ledighet från arbete under den sista delen av graviditeten. Motionen är visserligen avstyrkt, men den har fått ett mycket positivt mottagande hos remissinstanserna. Motionen har varit på remiss hos fyra stora remissinstanser, nämligen riksförsäkringsverket, Försäkringskassaförbundet, socialstyrelsen och Svenska läkaresällskapet. Samtliga remissinstanser uttalar sig för motionens krav.

Riksförsäkringsverket vill först att det görs en ordentlig utredning. Man pekar där på ett uppdrag som skall genomföras inom Stockholms läns allmänna försäkringskassa. I denna utredning skall man se på frekvensen av sjukskrivningar, diagnoser och de olika läkarnas sjukskrivningsbenägenhet. Man skall också se på sambanden mellan yrke, arbetstid, nationalitet m.m. Utredningen skall vara färdig den 1 juli 1990. När denna utredning är färdig skall man gå vidare och göra en riksomfattande undersökning.

Detta kan väl i och för sig vara bra, men jag tror att det är onödigt att lägga ned så mycket tid och pengar på att utreda de gravida kvinnornas sjukskrivningsorsaker. Både socialstyrelsen och Läkaresällskapet hävdar att det inte finns någonting som pekar på att sjukdomsbilden hos de gravida kvinnorna har genomgått någon hastig och påtaglig förändring under 80-talet som skulle motsvara det ökade antalet sjukskrivningar. Det står klart att man måste vara sjukskriven den sista delen av graviditeten, eftersom det är den enda möjlighet som finns i dag att vara ledig när man inte klarar av olika orsaker att arbeta under graviditetens sista del.

Jag anser personligen att man kunde ha hoppat över dessa delar och gått direkt på motionens förslag att ge regeringen uppdraget att komma tillbaka med ett förslag till riksdagen om hur man skall lösa problemet för gravida kvinnor att få ledigt under den sista delen av graviditeten.

Jag känner mig inte alldeles nedslagen av motionsbehandlingen, utan jag tror att detta är något som kommer att bli verklighet inom de närmaste åren. Det är helt klart att behovet finns.

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservation 1 i betänkandet.

Jag yrkar också bifall till reservation 2 om införandet av SOFT. Det är ett gammalt förslag som nu aktualiseras i en motion av Hans Göran Franck m.fl. Motionen har blivit avstyrkt, och utskottet hänvisar till att socialministern i en frågestund har angivit att han kommer att följa och analysera utvecklingen av socialbidragen och vid behov föreslå regeringen att vidta åtgärder.

Man frågar sig givetvis då vad som skall hända på området för att rege-

ringen skall anse att det finns behov av att göra något. Över en halv miljon människor är nu beroende av socialbidrag för att kunna klara det dagliga livet. Det märkliga är att trots att arbetslösheten har minskat fortsätter antalet socialbidragstagare att öka. Tidigare har vi angett arbetslösheten som en anledning till denna ökning. Men det kan man alltså inte peka på längre. Det vore intressant att få veta vad regeringen säger internt. Hur många människor skall få socialbidrag, innan regeringen är villig att införa SOFT, eller åtminstone diskutera litet mera seriöst och ange några tidsperioder?

Fru talman! Därmed yrkar jag bifall till reservation 2.

RAGNHILD POHANKA (mp):

Fru talman! Det här är nog det intressantaste lilla betänkande som har kommit ut sedan jag kom in i riksdagen. Det behandlar graviditet, begravningsförsäkring och däremellan hela skydds nätet för människorna – på nio sidor, och det är fantastiskt.

Miljöpartiet väckte tidigare en motion om att utreda en allmän begravningsförsäkring, och motionen blev infriad bara ett par veckor senare. Motionen var alltså tillgodosedd redan innan detta betänkande kom, och därför har vi inte reserverat oss till förmån för motionen.

Jag vill yrka bifall till reservationerna 1 och 2.

Jag vet inte, som ingen annan riktigt heller vet, varför så många är sjukskrivna när de är gravida. Men min känsla är att det för 20 år sedan nästan var lättare att bli sjukskriven vid graviditet. Detta beror naturligtvis också på att så oerhört många kvinnor är förvärvsarbetande i dag. Det kanske går bra med det första barnet, men vid det andra eller tredje blir man så trött när det redan finns en liten hemma att man behöver vara sjukskriven för att orka bära fram barnet och inte bli alldeles slut. Det är viktigt att snabbt se till att detta kommer att fungera på ett annat sätt än vad det gör i dag.

Man skall inte behöva skämmas över att man är sjuk och inte orkar. Komplikationer kan ju också tillstå. Det är bättre att i så fall förebygga. Jag tror inte att det är olönsamt att sjukskriva kvinnor den sista tiden av graviditeten, utan det förbättrar hälsotillståndet hos både mor och eventuellt barnet. Barnet brukar ju ta den näring det behöver.

Jag yrkar alltså bifall till reservation 1. Den är för mig en mycket angelägen reservation. Jag har själv upplevt detta, och det har de flesta av oss kvinnor gjort. Men jag ser också att unga kvinnor faktiskt har ett hårt liv med sitt förvärvsarbete, hemarbete, graviditeter och småbarn. Fortfarande ligger ju den största delen på kvinnan. Jag tycker att det är viktigt att underlätta för barnen och kvinnorna.

Jag yrkar, som sagt, också bifall till reservation 2 om socialbidrag och socialförsäkringstillägg, mom. 4. Det huvudsakliga skälet är de orättvisor som finns mellan kommunerna. Det finns fortfarande en ganska stor del kommuner där nivån på socialbidragen ligger under existensminimum eller alldeles vid existensminimum. Fördelningen över landet är alltså inte rättvis. Tidigare i dag hade vi en diskussion om detta när det gällde tandläkare. Tillgången på tandläkare skall vara lika över hela landet. Jag tycker då att det skall vara samma tillgång på socialbidrag för människorna, och det är ännu viktigare för människor att få samma socialbidrag i alla kommuner.

I några kommuner har man infört en s.k. sociallön, bl.a. i Ljusdal. Jag läste i en utredning att utgifterna minskade i kommunen. Ändå visade det sig att utgifterna ökade först. I och med att människorna inte behövde be och redovisa för allt växte det fram en självtillit hos dem så att de lättare kunde ta sig för att söka arbete, bli friskare och våga komma igen i samhället.

Men det finns en skrämmande sak som håller på att hända här. Med den nya skattereform som vi snart sätter i sjön kommer ytterligare stora grupper av svenska folket att behöva sjukskriva sig. Det är låginkomsttagarna som får höjda hyror, höjda utgifter och momstillägg på många varor. De kommer alltså att få svårt att klara sig i det här läget. Detta kommer att öka antalet socialbidragstagare. Då är det ännu mera angeläget att det skapas en rättvisa i landet mellan olika grupper.

ULLA JOHANSSON (s):

Fru talman! Jag hade tänkt börja mitt anförande ungefär som Margó Ingvardsson med att säga att även om samtliga motioner har avstyrkts har de fått en mycket välvillig behandling. Det finns egentligen inte mycket mera att tillägga .

De två motioner som handlar om gravida kvinnors arbetsförmåga och behov av ledighet tycker vi från utskottsmajoritetens sida har fått en bra remissbehandling. De avlämnades redan i samband med utbyggnaden av föräldraförsäkringen, men har kommit nu litet senare för den här ordentliga remissbehandlingens skull. Riksförsäkringsverket har nu initierat ett projekt i Stockholmskassan, och verket har också sagt att det kan leda till ytterligare utredningar i landet. Det är den utredning som vi behöver för att få ett ordentligt svar på frågan om varför det har blivit en så kraftig ökning av sjukskrivningen av gravida kvinnor. De flesta instanser anser att det inte har att göra med ökad sjuklighet, utan det måste vara andra orsaker. Vi har därför avstyrkt de båda motionerna. Vi förväntar oss att få en utförlig redovisning när projekten är genomförda. Vi yrkar även avslag på den reservation som har lämnats i frågan.

Utskottsmajoriteten har i betänkandet även avstyrkt en motion om reseförsäkring. Obligatorisk reseförsäkring skulle kanske fördyra såväl resan som annat. Vi tycker att den enskilde skall klara det försäkringsskyddet själv. Många har gjort det och skulle med en obligatorisk reseförsäkring bli dubbelförsäkrade. Vi anser att resebolagen som annonserar ut resor också skall medverka till att resenärena tar extra försäkring om det behövs.

Ett par motioner behandlar begravningsbistånd. Det är en fråga som har varit uppe många gånger. Efter det att konstitutionsutskottet senast behandlade frågan har vi fått en utredning. Man har uppdragit åt den utredningen att undersöka möjligheterna och se vad som kan göras för att bistå människor som behöver hjälp med begravningskostnaden.

När det gäller SOFT, som behandlas i reservation 2, hänvisar vi i utskotts-betänkandet till de utredningar som har gjorts. Det första betänkandet kom 1977. Då tyckte vi att det här var ett bra förslag. Vi begärde ytterligare utredningar och fick en rapport om SOFT 1980. Frågan har varit uppe i utskottet, och vi tyckte att det här var ett bra förslag. Senare har vi dock fått hänvisa till att vi inte har haft möjligheter rent ekonomiskt att tillstyrka införande

av SOFT. Samtidigt har socialstyrelsen och Kommunförbundet arbetat med socialbidragsnormerna. Socialstyrelsen säger nu att kommunerna börjar närma sig varandra när det gäller socialbidragsbeloppen.

Trots ökade möjligheter till arbete har vi fått ökade utbetalningar av socialbidrag. Kommunerna börjar nu på sina håll att ta kontakt med socialbidragstagarna på ett annat sätt. Man resonerar med dem om vad som har gjort att deras ekonomi har blivit så som den har blivit. Orsaken kan, som vi tyvärr vet, vara kontokortsskulder. Det kan också vara så att unga människor, både svenskar och invandrare, har fått felaktiga ekonomiska kalkyler vid sina fastighetsköp. Det finns olika orsaker, och det har regeringen uppmärksammat.

Vad man i regeringen säger till varandra internt, Margó Ingvardsson, vet jag inte, eftersom jag inte sitter i regeringen. Jag vet dock att socialministern som svar på en fråga här har meddelat att han mycket nog kommer att följa utvecklingen. Man har gett socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen i uppdrag att förbereda hur myndigheterna närmare kan arbeta för att lösa problemet med dem som fortfarande söker socialbidrag. Socialtjänsten och arbetsförmedlingarna skall efter en plan, som skall vara fastställd den 1 januari 1990, om möjligt medverka till att minska behovet av socialbidrag. Uppdraget är lämnat. Vi förväntar oss att man skall göra insatser. Socialministern har också meddelat att han kommer att följa utvecklingen med de ökande socialbidragen och föreslå regeringen att vidta de åtgärder som kommer att behövas.

Dessa problem behöver dock inte bara analyseras inom socialtjänsten och arbetsförmedlingen. Blir det aktuellt med bidrag som understiger existensminimum måste vi själva ute i våra kommuner vara alerta och se vad vi kan göra för att hjälpa människor. Vi får kanske också fortsätta att bygga vidare på den solidariska lönepolitik som skulle kunna hjälpa låginkomsttagarna till bättre försörjningsmöjligheter. Vi får också pröva nya vägar för att ge människor möjligheter att försörja sig själva.

Jag tror att Ragnhild Pohanka sade fel i ett avseende. Jag tror inte att Ragnhild Pohanka menar att folk i framtiden skulle bli så skattetyngda att de måste sjukskriva sig. Det kan dock finnas anledning att söka socialbidrag.

Fru talman! Med det anförda yrkar jag bifall till utskottets hemställan i socialförsäkringsutskottets betänkande nr 3 och avslag på reservationerna. Jag avstyrker dessutom samtliga motioner.

Till sist vill jag uttrycka betänkandets andemening genom att säga att vi förväntar oss sådana förslag framöver som gör att vi kan rätta till de problem som behandlas i de motioner vi i dag måste avstyrka.

MARGÓ INGVARSSON (vpk) replik:

Fru talman! Ulla Johansson tog inte upp något i sitt anförande som skulle peka på att hon har en annan uppfattning än jag när det gäller behovet av ledighet för gravida kvinnor. Egentligen kunde jag således hoppa över polemiken i det avseendet.

Jag undrar ändock vad som skall utredas och framför allt vilket resultat det skall bli av utredningarna. Det är klart på förhand att sjukskrivningarna för gravida kvinnor ligger på 80 % de sista månaderna. Redan i dag vet vi

att sjukskrivningsfrekvensen inte motsvarar en ökad sjuklighet. Vi vet också att läkarna har olika policy när det gäller sjukskrivning. Det här behöver inte utredas. Vi vet också att kvinnor i tunga arbeten oftare är sjukskrivna. Om man får det här ytterligare bekräftat med en utredning, vad skall man då gå vidare och undersöka i nästa omgång?

Jag vill i alla fall ge ett ord på vägen när det gäller kostnaderna. Kostnaderna brukar alltid vara ett skäl som gör att goda idéer avslås. Samhället har i dag redan utgifterna för gravida kvinnors ledighet under de sista månaderna. Det handlar om vilket konto som egentligen skall betala utgifterna. Skall sjukskrivningskontot ta hand om detta eller skall vi inrätta ett annat konto så att vi får en bättre och klarare fördelning?

Fru talman! Frågan om SOFT har – precis som Ulla Johansson sade – blivit ordentligt utredd under åren. Samtliga utredningar har kommit fram till att ett införande av SOFT skulle öka möjligheterna för socialtjänstens personal att ägna sig åt de samtal med människor som Ulla Johansson tog upp som något positivt. Man skulle kunna ta reda på varför folk hamnar i olika situationer och hur man kan hjälpas åt för att ställa det till rätta igen. I dag består socialtjänstemännens arbetsuppgifter till stor del i att göra denna förnedrande behovsprövning. Det är det vi vill komma ifrån. Vi vill att socialtjänsten i stället skall kunna ägna sig åt vettigare uppgifter. Detta är en av huvudvinsterna med SOFT.

RAGNHILD POHANKA (mp) replik:

Fru talman! Ulla Johansson tydde mycket riktigt det jag sade med mycket stor välvilja. Man kanske kan bli sjuk om man har det svårt ekonomiskt, men det var alltså inte det jag menade.

Jag tror att läkarnas åsikter överensstämmer med reservanternas när det gäller kvinnors sjukskrivning under graviditet. Det är bevisat genom den höga sjukskrivningsfrekvens de tillåter sig. Vi vet nu också av deras remiss-svar att de vill ha ett annat förfaringssätt. Det är ganska meningslöst att sjukskriva människor som egentligen inte är sjuka, utan bara behöver få en lindrigare tid före förlossningen. Kostnaderna är ju redan så stora, som Margó Ingvardsson mycket riktigt sade. Det är inget som hindrar att man får arbeta de sista månaderna. Några kommer kanske att välja att göra det.

Det är inte säkert att det blir dyrare med SOFT. Jag har försökt att tala om att man har prövat detta i några kommuner. När både personal och de människor som söker hjälp slipper hålla på med frågor om hur mycket de skall få, när de skall få pengar och för hur lång tid, får man tid över för annat. Den som söker socialbidrag får självförtroende och vågar ta itu med sin situation och får mera tid och krafter att ägna åt den. Personalen kan ägna sig åt förebyggande arbete och viktigare uppgifter än att räkna på detta. Pengar får man också. Det blir inte heller större utgifter. Vi har ju ett socialbidragssystem. Jag ville, när jag visade det lilla betänkandet som handlar om hela människolivet, betona att vi har mycket som är bra i vårt sociala skyddsnät. Men det finns saker man kunde göra betydligt bättre. Några andra områden, som inte är nämnda här, finns också.

ULLA JOHANSSON (s) replik:

Fru talman! Lars Werner har i sin motion begärt en utredning. Nu har man initierat en utredning från riksförsäkringsverkets sida. Då kan det väl vara lämpligt att man avvaktar resultatet av den utredningen och en eventuell utbyggd utredning för hela riket som resultat av den. Jag tycker inte att skillnaderna är någonting att strida om. Margö Ingvardsson.

Det fanns vissa begränsningar i förslaget om SOFT, som man nu sätter frågetecken för. Man skulle t.ex. ha varit arbetslös i 90 dagar för att få ett sådant här socialförsäkringstillägg. Nu måste vi studera varför människor får socialbidrag i en tid när man inte behöver vara arbetslös. Det är i stället brist på arbetskraft. Det kanske finns andra inslag som man skall studera i socialbidragssystemet.

Det sägs att det görs en förnedrande behovsprövning innan man får socialbidrag. Det är väl ingen som tror att man skall kunna gå och kvittera ut SOFT utan någon som helst prövning av om man behöver det?

Visst finns det de som blir sjuka av dålig ekonomi, Ragnhild Pohanka. Jag vet att det inte var det Ragnhild Pohanka menade, och det var därför jag ville rätta till det.

Än en gång, bifall till utskottets hemställan.

MARGÓ INGWARDSSON (vpk) replik:

Fru talman! Jag vill egentligen inte alls bråka med Ulla Johansson, eftersom jag är övertygad om att hon håller med mig om att det finns ett dokumenterat behov av ledighet för gravida kvinnor. Vi är bara inte riktigt överens om i vilken takt arbetet för att rätta till detta skall gå. Vi har begärt en utredning, men inte en sådan utredning som riksförsäkringsverket föreslår, där man skall studera om de sjukskrivna kvinnorna verkligen är sjuka. Vi vet ju att de är sjukskrivna, fast de inte är vad vi i försäkringssammanhang menar med sjuka. Det är andra orsaker, dvs. brister i vårt socialförsäkringssystem, som gör att man måste ta till sjukskrivning. Vi vill ha en utredning som studerar vad man kunde göra i stället, vilken del av socialförsäkringen som skall täcka detta behov. Det är skillnaden. Vi vill också att regeringen skall komma tillbaka till riksdagen med förslag. På så sätt kunde man spara litet tid. Vi tror också att man kunde spara pengar, eftersom man då inte behöver utreda så oerhört mycket.

ULLA JOHANSSON (s) replik:

Fru talman! Det finns nämnt i papperen och i remissvaren att man tror att det finns olika orsaker till sjukskrivning. Det har varit olika läkares sätt att bedöma. Det finns olika orsaker till att kvinnor inte klarar detta. Men tror inte Margö Ingvardsson att försäkringskassan i Stockholm och riksförsäkringsverket avslöjar sådant i en utredning av detta slag? Läkaresällskapet har sagt att man inte tror att kvinnorna är sjukare än förut. Socialstyrelsen har också sagt det. Varför skulle då de andra instanserna inte studera detta, när de ändå går igenom fallen?

TORGNY LARSSON (s):

Fru talman! Jag skulle vilja knyta an till den debatt som har förts om socialförsäkringstillägg. Denna fråga har tagits upp i en motion av Hans Göran

Franck m. fl. Det gäller egentligen jämlikheten i samhället. Enligt den statistik jag har från 1988 fanns det då 522 700 personer som hade socialbidrag i 286 200 hushåll. Även om det från 1987 till 1988 skedde någon liten minskning är detta ett stort antal människor. Det är anmärkningsvärt att vi i Sverige har över en halv miljon människor som får socialbidrag då vi har full sysselsättning, för att inte säga överfull sysselsättning. Det är många fler än vad det borde vara. Men det kommer naturligtvis alltid att finnas människor som är i behov av någon form av bidrag, som en sista utväg, när alla andra vägar är stängda. Vi måste dock slå fast att det är alldeles för många som i dag är i behov av detta bidrag.

Att vi har så många socialbidragstagare tyder på att fördelningspolitiken inte är vad den borde vara. Man kan naturligtvis invända att detta är ett mönster som går igen i alla utvecklade industristater. Det finns ett övre skikt som klarar sig bra i alla lägen, oavsett hög- eller lågkonjunkturer. Människor som är rika klarar sig väl. Därunder finns medelklassen, mellanskiktet, den breda allmänheten, som i de flesta länder har haft det ganska bra under många år, även om det här finns inkomstskillnader. I botten finns de som faller under fattigdomstrecket, de som lever på eller under existensminimum. Dit hör socialbidragstagarna.

Socialförsäkringsutskottet anför att många kommuner, vilket också har antytts här, inte ens kommer upp till den rekommenderade norm som socialstyrelsen har fastställt.

Det är naturligtvis en klen tröst att den grupp av människor det här gäller procentuellt sett är mycket större i en del andra länder. Men det finns även hos oss starka tendenser åt detta håll. Man kan naturligtvis spekulera över orsakerna till detta. Det finns åtminstone två tydliga orsaker. Den ena är de, framför allt unga, människor som inte kommit in på arbetsmarknaden och därför inte fått de inkomster som grundlägger rätt till sjukförsäkring och arbetslöshetsunderstöd. Den andra orsaken är hyrorna. Det finns stor risk för att de kommer att stiga kraftigt. Det blir därför ytterligare en svår post för låginkomsttagarna.

Jag tycker att det är anmärkningsvärt att det är så tyst kring denna grupp av människor. Det är dessa människor som vi ibland brukar kalla för de politiskt fattiga. Det är andra frågor som engagerar politiker, och det är i andra frågor som man gärna går upp i riksdagens talarstol. Men i den här frågan är det anmärkningsvärt tyst.

De människor det gäller är inte de politiskt organiserade, och inte heller de som besöker våra möten. Går dessa människor på möten tror jag inte att de yttrar sig så särskilt ofta. Vad säger man om sin egen fattigdom?

Dessa människor skriver inte i tidningarna, och vi ser dem inte heller i TV-rutan. De tillhör inte heller dem som demonstrerar, och de håller inte heller några tal.

Den här frågan har varit uppmärksammas i socialutredningen. Regeringen tillsatte efter förra valet en analysgrupp som kom med ett par betänkanden. Men jag tycker inte att det har tagits några radikala grepp.

Antalet socialbidragstagare började öka. Även om antalet nu har legat något lugnt, är det naturligtvis en alldeles för hög nivå. Nu säger utskottet

att socialministern skall följa och analysera utvecklingen när det gäller socialbidragen, och regeringen kommer vid behov att föreslå åtgärder.

Vi kanske får nöja oss med detta för den här gången, även om jag egentligen tycker att det är litet för tamt skrivet. Jag vill fråga Ulla Johansson: Var ligger smärtgränsen? Det är ändå 6–7 procent av landets befolkning som är berörd. Var skall vi lägga gränsen? Skall vi acceptera att det blir ännu fler människor som berörs, kanske 600 000 – 700 000, eller var skall vi dra gränsen?

Det är naturligtvis, som det också har sagts, en förnedrande behovsprövning som många av dessa människor blir utsatta för. Vi måste självfallet väcka opinion för och arbeta för ett samhälle där inte en så stor grupp som nu är fallet behöver utsättas för behovsprövning.

Jag har inte skrivit någon motion i frågan, men jag kan ändå inte ställa mig bakom reservation 2. I den står följande: "I avvaktan på denna utredning anser utskottet att ett socialförsäkringstillägg bör införas." Det skulle vara bra om vi hade råd med det.

Jag vill till sist ställa frågan till Ulla Johansson: Var går smärtgränsen?

ULLA JOHANSSON (s):

Fru talman! Jag tror att majoriteten i socialutskottet, de som ställt sig bakom det här betänkandet, anser att smärtgränsen skall ligga så lågt som det över huvud taget är möjligt. Vi skall hjälpas åt att angripa problemen så att inte socialbidragstagarna behöver bli fler. Vi måste se till att de ungdomar som inte har kommit in i arbetslivet, som Torgny Larsson nämnde, får ett arbete.

Det finns olika anledningar till att människor är utslagna. Vi har i riksdagen diskuterat droger, alkohol, narkotika och annat som gör att människor slås ut. Vi skall också försöka att se till att människor får en så bra ekonomisk upplysning, budgethjälp m.m. som möjligt. Det finns ingen som vill acceptera att antalet socialbidragstagare skall öka med 6 eller 7 %. Vi vill att antalet skall minska.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 22 oktober.)

20 § Vissa läroplansfrågor m.m.

Föredrogs
utbildningsutskottets betänkande
1989/90:UbU1 Vissa läroplansfrågor m.m.

ANN-CATHRINE HAGLUND (m):

Fru talman! Det känns mycket egendomligt när vi nu startar dagens utbildningsdebatt. I och för sig är de flesta utbildningsdebatter viktiga. Men det betänkande vi behandlar i dag berör mycket litet den i dag aktuella och viktigaste utbildningsfrågan, nämligen strejken.

Vi politiker skall avhålla oss från inblandning i avtalsförhandlingar och

konflikter. Men i dag går motionstiden ut för propositionen om kommunalt huvudmannaskap för lärarna. Den kraftiga kopplingen mellan avtalsrörelsen och kommunaliseringen tvingar oppositionen till inblandning mot dess vilja. Även om strejken formellt inte rör kommunaliseringen, hör dessa två saker så nära ihop att kommunaliseringsfrågan spelar en roll i konflikten. Redan av detta skäl har vi moderater avvisat propositionen.

Det är ett tecken på maktfullkomlighet att försöka driva igenom en kommunalisering mot så stora lärargrupperns vilja och utan att analysera och klargöra konsekvenserna och de förutsättningar som skall göra att skolan kan ge fler elever bättre kunskaper och färdigheter. Var är den analys som regeringen utlovade i kompletteringspropositionen? På punkt efter punkt säger regeringen att den skall göra analyser senare. Vad kommer dessa att leda till? Vi moderater vill inte köpa grisen i säcken!

Vilka skäl har egentligen regeringen för sitt agerande? Är det att kunna vältra över kostnader på kommunerna? Hur skall man kunna återfå någon form av förtroende mellan lärare och politiker efter detta? Hur skall arbetsglädjen återställas?

En kommunalisering är ingen förutsättning för en förbättring av skolan. En kommunalisering ger inte eleverna bättre kunskaper. Det krävs i stället tydliga mål som sätter kunskaper och färdigheter i centrum, betyg som redovisar kunskaper och färdigheter i relation till läroplanskrav, ett statsbidrag som följer elevens val av skola, ökade möjligheter att välja inriktning och studiekurs efter intresse samt en fristående organisation för utvärdering av skolresultaten.

Ingen av dessa förutsättningar finns. De analyser och förslag man utlovar ger inga som helst garantier för att våra krav skall infrias, och vi har då endast haft att avvisa förslaget om kommunalisering.

När nu samtliga oppositionspartier har lämnat in sina motioner kan man konstatera att vpk:s beslut att acceptera förslagen, under förutsättning att vissa villkor uppfylls, kan leda till att frågan kan komma att dras i långbänk. Ett klart nej hade lett till att nya förhandlingar mellan lärarnas organisationer och arbetsgivarverket hade kunnat återupptas. Den förlamande strejken hade kunnat avbrytas, och eleverna hade kunnat återgå till sina skolor.

Fru talman! I betänkande UbUI behandlas en rad olika läroplansfrågor. Många av motionsyrkandena har vi behandlat tidigare. De har fått en summarisk behandling i detta betänkande, eftersom intet nytt i sak har inträffat i de olika frågorna. Detta innebär dock inte att vi inte anser att yrkandena är viktiga. Arbetsbelastningen i utskottet har tvingat oss att arbeta på detta sätt.

Jag vill betona att vi moderater självfallet följer de frågor mycket noga i vilka det finns moderata yrkanden. I vissa av dessa frågor har också särskilda yttranden avgivits till betänkandet.

När det t.ex. gäller svenskan i grundskolan förutsätter vi att den nya kursplanen skall leda till förändringar och förstärkningar av ämnet svenska. Vi kommer att följa detta mycket noga och återkomma om inte kursplanen leder till förbättringar.

I flera moderata motioner har ämnet religionskunskap tagits upp. Man är

orolig för att det kristna budskapet inte spelar den roll i skolan som det skall göra. Detta är naturligtvis också något som vi följer.

Vi moderater anser att skolan måste anpassas till varje elev på ett bättre sätt än i dag. Vi har därför bl.a. föreslagit att eleverna skall få ökat utrymme för tillval på högstadiet. Skolan bör då utforma en studieplan för varje elev tillsammans med elev och föräldrar, en individuell studieplan.

I reservation 1 behandlas språkundervisningen i grundskolan. Vi reservanter vill ha en försöksverksamhet med utökat språktillval på grundskolans högstadium.

Det kan finnas många skäl till att elever på högstadiet vill läsa två språk förutom engelska. Det finns dessutom all anledning för vårt land att uppmuntra språkstudier på alla sätt.

Sverige är ett litet land, och vi är helt beroende av utbyte med andra länder. Vi svenskar måste själva tillägna oss förutsättningarna att kommunicera med andra folk. Vi kan inte begära att andra skall lära sig svenska. Inte heller kan vi begära att människor från andra länder skall ha särskilt mycket överseende med oss om vi hackar oss fram på främmande språk och försvårar förhandlingar eller handel.

Det är därför så viktigt att vi ger unga människor möjligheter att lära sig språk, och fler språk än engelska. De måste få dessa möjligheter tidigt så att de hinner befästa kunskaper och färdigheter ordentligt. Engelskan har en så dominerande ställning, och vi behöver kunna behärska fler språk.

Det är angeläget med försöksverksamhet av olika slag för att finna modeller för att tillgodose behovet av språkträning i skolan.

En försöksverksamhet med utökat språktillval på grundskolans högstadium vore ett bra sätt att snabbt öka möjligheterna för eleverna att läsa språk. Vi moderater har, som jag tidigare sagt, föreslagit ett högstadium med mycket större utrymme för tillval än i dag, med individuella studieplaner för varje elev och även en möjlighet att komplettera innan man går över till gymnasieskolan om så är nödvändigt. En försöksverksamhet vore av stort värde.

I reservation 2 tas upp ett sätt att stärka den ämnesmässiga kompetensen i skolan genom att ha tjänster som huvudlärare och institutionsföreståndare. Med sådana tjänster får ämnena ett viktigt stöd genom att någon får huvudansvaret i varje ämne och därmed också kan bli ett stöd för övriga lärare i ämnet.

Fru talman! Jag yrkar bifall till de reservationer som har moderata namn och i övrigt till utskottets hemställan.

LARS LEIJONBORG (fp):

Fru talman! Det finns förvisso anledning att kritisera regeringens aktuella skolpolitik, men vi har väckt en utförlig motion i detta ämne i dag, så jag tänker inte behandla ämnet särskilt mycket utan koncentrerar mig på det betänkande som nu behandlas.

Det har den senaste tiden talats en del om historielösheten med anledning av SÖ:s förslag till ny läroplan för gymnasieskolan. Jag tycker att det är en ganska förvånande historielöshet när utbildningsutskottet avvisar tankar på att riksdagen skall besluta om ett rejält firande av folkskolans 150-årsjubileum. Det är en mycket viktig händelse i svensk historia, som det finns all

anledning att celebrera. Jubileer firar man ju inte för det förgångna utan naturligtvis för framtiden. Svensk skoldebatt skulle må mycket bra av det långa perspektiv som ett sådant jubileumsfirande skulle göra aktuellt. Det är som sagt förvånande att utskottet har nöjt sig med de vaga besked från skolöverstyrelsen som man har fått i ärendet.

Det finns dock ett par ännu viktigare frågor i detta betänkande som jag skulle vilja beröra. En av dem är behovet av goda språkkunskaper och ett stärkande av B- och C-språken i grundskolans högstadium. Det är precis så som fru Haglund sade här tidigare: att i den värld som vi lever i blir det allt viktigare med goda språkkunskaper. Sverige har ett internationellt erkänt engelskutbildningsprogram. Det anses att svenska ungdomar nu för tiden talar den bästa engelskan utanför den engelskspråkiga världen. Men fler och fler påpekar att detta inte räcker. Det är oerhört värdefullt om många svenska ungdomar också har kunskaper i andra utländska språk. Då är det förvånande att möjligheterna för språkintresserade ungdomar i grundskolans högstadium att läsa flera främmande språk är så begränsade.

Det har i debatten förekommit förslag om att man skulle ta timmar från engelskan och lägga på andra främmande språk. Min personliga uppfattning är att det vore rätt synd att äventyra de goda resultat som vi har nått i engelskan. Jag är övertygad om att det finns andra metoder att stärka B- och C-språkens ställning.

Till sist några ord om frågan om huvudlärar- och institutionsföreståndartjänster. Där är det, precis som vi hörde i det föregående inlägget, viktigt att stärka ämnenas ställning. Ett återinförande av dessa tjänster skulle vara ett inslag i en sådan strategi. Men jag vill i dessa dagar då det talas mycket om lärarnas arbetssituation också framhäva ett annat argument, nämligen behovet av karriärmöjligheter för lärare. Det är ju ett välkänt faktum att ambitiösa och duktiga lärare som vill utveckla sig i sitt yrke och få ett vidgat ansvarsområde har ett antal alternativ som alla innebär att de måste lämna den pedagogiska uppgift som de har. De kan bli fackliga funktionärer, skolledare eller speciallärare. Jag tycker att det är viktigt att det finns möjligheter för goda pedagoger och människor med gedigna ämneskunskaper att samtidigt som de stannar kvar i sin läraruppgift i sina klasser utveckla sig i yrket. Att införa dessa tjänster skulle ge en sådan möjlighet.

Det erkänns från väldigt många håll i dag att en lönedifferentiering, alltså en övergång till individuella löner, i och för sig skulle vara ett instrument som skolan skulle behöva för sin utveckling. Det finns få instrument som är så effektiva när det gäller att uppmuntra till och åstadkomma goda insatser som möjligheten att premiera dessa insatser med en individuell lönehöjning. Men det är en utbredd uppfattning i skolan – de fackliga organisationerna är eniga på denna punkt – att en övergång till individuella löner inte är önskvärd i skolan. Om man accepterar detta, blir det ännu angelägnare att söka efter möjligheter att skapa karriärstegar. Också av det skälet, förutom det som Ann-Cathrine Haglund nämnde, vore det angeläget att återinföra huvudlärar- och institutionsföreståndartjänster.

Fru talman! Med detta vill jag yrka bifall till reservationerna 1, 2 och 4 i detta utbildningsutskottets betänkande.

MARIANNE ANDERSSON (c):

Fru talman! Det är förvisso svårt att avhålla sig från kommentarer till den situation som nu råder med sammanblandning av avtalsrörelse och riksdagsbeslut. Men vi har redovisat vår uppfattning om detta i den partimotion som vi har lämnat, så jag avstår från kommentarer.

I det här betänkandet har vi från centern en reservation, reservation 1. Där behandlas språkundervisningen. Vi vet, det har sagts tidigare i debatten, att de internationella kontakterna ökar ständigt. Det är en viktig uppgift för skolan att öka elevernas förståelse för solidaritet över gränserna, internationellt samarbete, globala miljöproblem, mänskliga fri- och rättigheter samt förståelse för fred. Eleverna skall också förberedas för ett vuxenliv där kontakterna med vår omvärld ökar inom alla områden. Handel, vetenskap och kultur är några exempel. Den europeiska integrationen och de förhoppningsvis raskt ökande kontakterna med öst är andra exempel. En förutsättning för sådana kontakter är goda språkkunskaper. När det gäller engelskan har vi i Sverige goda kunskaper. Men vi behöver många fler människor med goda kunskaper i fler språk. Därför anser vi att eleverna i grundskolan skall ges möjligheter att förutom engelska studera två främmande språk på högstadiet. Vi anser att SÖ skall få i uppdrag att ta initiativ till försöksverksamhet med utökat språktillval på grundskolans högstadium.

Jag yrkar bifall till reservation nr 1.

Egentligen går vi i yrkandet i vår motion längre än så. Men vi valde att ansluta oss till denna reservation för att göra det möjligt att uppnå en förbättring.

Det är ju bekant att tidig språkinläring är till fördel för resultatet. Därför ser vi med oro på utvecklingen – starten av engelskundervisningen flyttas ju från låg- till mellanstadiet. Vi anser att riksdagen bör komplettera det beslut som finns med ett förtydligande om att engelska skall läsas på lågstadiet. Om engelskundervisningen skall skjutas framåt, skall det också verkligen finnas *särskilda* skäl bakom ett sådant förfarande. Vi kommer att återkomma med detta krav.

När det gäller ämnet hemkunskap har vi flera gånger redovisat hur viktigt vi anser att detta ämne är. I ett särskilt yttrande framför vi denna vår uppfattning, med hänvisning till utbildningsutskottets betänkande 1987/88:7. Vi har således inte någon reservation på den punkten.

Jag yrkar bifall till reservation 1.

YLVA JOHANSSON (vpk):

Fru talman! Det betänkande som vi nu diskuterar innehåller ganska många motionsyrkanden. Trots det tar Ann-Cathrine Haglund här upp en diskussion om kommunaliseringen av lärartjänsterna. Ann-Cathrine Haglund tycks anse att vi i vpk borde lösa konflikterna i avtalsrörelsen genom att väcka motioner i en viss riktning. Vi har olika uppfattningar om den saken. Men det finns kanske både anledning och tillfälle att återkomma till detta i ett annat sammanhang. Därför tänker jag inte ta upp den frågan nu.

Däremot tänker jag ta upp en annan fråga som vpk berör i en reservation i detta betänkande.

Fru talman! Lärarnas uppgift är ju i första hand av pedagogisk natur. Men

Prot. 1989/90:27
16 november 1989

*Vissa läroplans-
frågor m.m.*

lärarna har också en social uppgift. De problem som lärarna möter i sitt yrke är både av pedagogisk och av social art. Ofta är det de sociala eller psykosociala problemen som lärarna upplever som allra svårast att hantera. Det är den typen av problem som gör att lärare känner sig utbrända. Det är också de problemen som gör att många lärare i dag säger att det blir allt jobbigare att vara lärare.

Det kan t.ex. vara så, att det förekommer mobbning i en klass, att eleverna så att säga klättrar på väggarna, att det finns rasistiska eller främlingsfientliga tendenser i en klass, att det är en ständig oro i klassrummet, att det förekommer våld eller mobbning av lärare eller att det finns elever i en klass som har upplevt krig och förföljelse i sitt hemland.

När det gäller pedagogiska svårigheter kan en lärare ofta finna stöd och hjälp hos kolleger och skolledning. Men övriga problem som en lärare förväntas hantera och lösa talas det ofta ganska tyst om. Jag vet att många lärare tycker att de skulle behöva hjälp med att lösa dessa problem.

Lärarna får också i sin utbildning ganska begränsade kunskaper i hur man löser den här typen av problem. Det är vanligt att en lärare när sådana här problem uppstår i en skola uppmanas att ta kontakt med skolledningen. Sedan skall skolledningen kanske tillsammans med berörda elever och föräldrar försöka lösa problemen. Men skolledningen har sällan den rätta kompetensen för detta. Därför menar vi i vpk att skolan måste tillföras denna kompetens. Vad det handlar om är följande:

Hur löser man konflikter i en grupp? Hur möter man elever med svårigheter? Hur hanterar man de problem som kan uppstå i klassrummet vid mötet mellan elever eller mellan gruppen elever och läraren?

Vi har sagt att ett alternativ kan vara att en kurator anställs på skolan för detta ändamål. Men vi är inte bundna i det avseendet. Det viktiga för oss är att denna kompetens tillförs skolan, eftersom vi menar att den i dag saknas och att många lärare efterlyser sådan kompetens.

Med detta yrkar jag bifall till reservation 3 i betänkandet samt i övrigt till utskottets hemställan.

21 § Ajournering för middagsuppehåll

Kammaren beslöt kl. 17.54 att ajournera förhandlingarna till kl. 19.00 för middagsuppehåll.

22 § Återupptagna förhandlingar

Förhandlingarna återupptogs kl. 19.00 under ledning av förste vice talmannen.

23 § Vissa läroplansfrågor m.m.

(forts. utbildningsutskottets betänkande UbU1)

INGEGERD WÄRNERSSON (s):

Fru talman! I detta betänkande behandlas varken kommunaliseringen eller lärarstrejken. Kommunalisering kommer vi att ta upp vid ett senare till-

fälle, och jag hoppas att debatten då blir livlig. Frågan om lärarstrejken har jag inte sett på utbildningsutskottets planeringslista, så den kommer vi antagligen inte att debattera. Jag skall i stället gå in litet på det som Lars Leijonborg tog fram i sitt anförande, nämligen att detta betänkande är något av historia, därför att vi kommer att ha ett jubileum. Det blir alltså ett historiskt anförande som jag skall hålla.

Någon folkundervisning i egentlig mening fanns knappast i vårt land förrän på 1600-talet. Kyrkan sög visserligen redan under medeltiden upp en del begåvade pojkar ur de bredare lagren till sina skolor. Men de fick försörja sig genom en form av maskerat tiggeri, som kallades sockengång. Viss elementär undervisning i kristendom fanns också, men det var det enda folket ansågs behöva för sin kristliga fostran och för att få klart för sig dygden av lydnad mot överheten.

1686 års kyrkolag framställde i klara ordalag att det var önskvärt att barnen lärde sig läsa. Klockaren var hörnstenen i detta utbildningssystem, som dock inte fick åsyftad omfattning, främst av ekonomiska skäl.

Så kom 1800-talet med en livlig debatt om folkundervisningen. Folkmängden ökade kraftigt, och därmed uppkom också för första gången ett proletariat både på landsbygden och i städerna. De konservativa krafterna stretade emot, främst inom de högre stånden, där man varnade för halvbildning och var rädd för att en utbildad bonde- och arbetarklass skulle kunna bli uppstudsig.

Det stora steget togs med 1842 års folkskolestadga, som föreskrev en obligatorisk folkskola. Varje stadsförsamling och varje socken ålades att inrätta en skola. Starten blev dock trög, och de första decenniernas undervisning blev mycket fragmentarisk.

Förändringen av samhället mot en allt större industrialisering och kommersialisering har fortsatt under 1900-talet i en alltmer accelererad takt. Detta har naturligtvis ökat kraven på bredden och djupet i utbildningen och har samtidigt förändrat kraven på utbildningens innehåll.

1905 års läroverksstadga är en av milstolparna i folkskolans utveckling. Här delades läroverket upp i realskolan och gymnasiet, som kom att se ut på samma sätt fram till de reformer som ägde rum vid århundradets mitt.

Jämställdhetsfrågorna, som vi så sent som för några veckor sedan diskuterade i utskottet, fanns med redan på 1700-talet, då kvinnor kunde erhålla en viss utbildning för att kunna fullgöra sina plikter i sällskapslivet. Utvecklingen gick dock hand i hand med samhällets utveckling, och synen på kvinnan, att hon enbart hade en funktion som maka och mor, övergick till en bild av en eventuell yrkeskvinna.

Länge ansågs det att flickor och pojkar inte kunde gå tillsammans i skolan, av moraliska skäl. Ett steg på vägen mot jämlikhet var när samrealskolan inrättades 1905. 1962 fattades sålunda beslutet om grundskolan – ett beslut grundat på en mer än 20-årig utredningsperiod. Skolan syftade till en vidgad och bättre allmän utbildning, främst genom höjning av skolpliktsåldern till nio år och undervisning för alla i ett främmande språk, social fostran m.m.

År 1962 infördes engelskan som ett främmande språk i grundskolan, och i dag finns möjligheter att även läsa både tyska, franska och spanska.

Jag går nu över till dagens betänkande. I reservation 1 av Larz Johansson m.fl. yrkas att regeringen bör uppdra åt SÖ att ta initiativ till en försöksverksamhet med utökat språktillval.

Goda språkkunskaper är givetvis något som alla människor har nytta av, i en värld där flera nationaliteter blandas. I dag pågår försöksverksamhet på högstadiet med s.k. dubbelt tillval, där eleven kan läsa ett språk utan att avstå från annat tillvalsämne. Utskottsmajoriteten anser därför att en utvärdering först bör ske innan riksdagen fattar beslut om ändring i läroplanen.

En växande grupp av eleverna är invandrabarn. Dessa äger redan vid skolstarten ett eget språk, som sedan ytterligare utvecklas via hemspråksundervisningen. Denna kunskap bör samhället ta till vara och se som en resurs. Jag finner det därför onekligen litet märkligt att moderaterna kan reservera sig till förmån för flera språk, men samtidigt i ett särskilt yttrande angående hemspråksundervisningen förmena invandrabarnen rätten att utveckla det språk som de verkligen behärskar, genom att hävda att denna hemspråksundervisning främst skall rikta sig till elever på låg- och mellanstadiet.

Så går jag tillbaka till historien. Även skolpsykologer och kuratorer blev allmänt förekommande efter 1962 års riksdagsbeslut om reformering av den obligatoriska skolan.

I proposition nr 54 från år 1962 betonades riskerna för en alltför stor splittning av den elevvårdande verksamheten och lärarens och klassföreståndarens centrala ställning i skolarbetet och elevvården.

Skolkuratorsverksamheten benämndes som en särskild hjälpkraft. Redan 1962 bedömde man denna verksamhet som en kommunal angelägenhet och var inte beredd att ge några statsbidrag. Det som skiljer 1962 från 1989 är att 1962 års kuratorer endast var avsedda för eleverna. Att lärarna, som Ylva Johansson nämnde, också kunde behöva hjälp fanns det tydligen ingen tanke på.

Vpk vill i reservation 3 att kuratorer anställs på skolorna med uppgift att ge lärarna stöd. Utskottsmajoriteten menar att det i dag inte är påkallat att göra ett s.k. särskilt uttalande, då frågan om det kommunala ansvaret snart kommer att avgöras.

Till sist vill jag ta upp reservation 4 av folkpartiet, som förslår att regeringen får i uppdrag att genomföra vissa aktiviteter år 1992 med anledning av 150-årsminnet av beslutet om allmän folkskola. Utskottsmajoriteten har erfaren att SÖ för närvarande planerar ett firande av folkskolans 150-årsjubileum, och vi litar på SÖ.

Att folkskolan är viktig för oss i utskottet och för samhället i övrigt råder det inget tvivel om. Mitt anförande här i dag blev en liten hyllning till jubilarerna med önskan om fortsatt utveckling och framgång.

Härmed yrkar jag bifall till hemställan i utbildningsutskottets betänkande 1 och avslag på samtliga reservationer.

ANN-CATHRINE HAGLUND (m) replik:

Fru talman! Jag och Ingegerd Wärnersson skall debattera kommunaliseringen ordentligt senare, men ingen kan väl förneka att den i dag, den sista

motionsdagen, är den mest aktuella och viktiga skolfrågan. Att den spelar en roll i strejken är uppenbart för alla utom Ingegerd Wärnersson. Det är lika uppenbart som att regeringen har ansvaret för den svåra situation som i dag råder i skolan.

När det gäller den första reservationen och detta med flera språk på högstadiet vill jag säga att det inte räcker med försöksverksamheten med utökat tillval. Det behövs mycket större möjligheter för elever att läsa flera språk på högstadiet. Det finns många skäl till att en enskild elev vill göra det. Det är bra för vårt land att det finns människor som tidigt har börjat med flera språk än engelska, så att de får en god grund. Det är nämligen oerhört viktigt att man har en god grund om man skall få en tillräckligt bra språkfärdighet. Man behöver också tillräckligt med tid.

Det finns naturligtvis flera modeller för hur det kan ske, men i denna reservation tar vi bara upp ett sätt att öka språkmöjligheterna för högstadielever. Om vi menar allvar med internationaliseringen och med samarbetet med andra länder måste vi ha den första förutsättningen för att kunna kommunicera och handla, nämligen god språkfärdighet. Vi moderater vill över huvud taget ha ett högstadium med många fler tillval än nu, men det skall vara tillval som anges i läroplanen. Vi ser det som förslås i reservationen som ett steg i den riktningen.

När det gäller hemspråksundervisningen hänvisar vi i ett särskilt yttrande till vad vi tidigare sagt. Mycket viktigt för invandrarelever är att de får hemspråksträning och sitt hemspråk befäst så tidigt som möjligt, så att de kan läsa svenska och andra språk. Precis samma strävan har vi när det gäller hemspråks elever, nämligen att de skall få en god grund både i svenska och i sitt hemspråk samt i andra språk. För dem finns här samma skäl som för andra elever.

LARS LEIJONBORG (fp) replik:

Fru talman! Det var ett intressant anförande som Ingegerd Wärnersson höll. Det hade ett historiskt perspektiv, och det tycker jag ofta saknas i de utbildningspolitiska debatterna. Det är bl.a. av det skälet jag gärna skulle se att vi fick ett jubileumsfirande år 1992 av hög dignitet. Jag tror att digniteten blir högre om vi får en riksdagsbeställning.

Låt mig ta ett enda exempel på att det kan behövas kunskap utöver den som Ingegerd Wärnersson förmedlade. Det framgick av hennes anförande att de konservativa krafterna på 1840-talet motsatte sig genomförandet av folkskolan. Däremot framgick det inte vilka krafter i ståndsriksdagen som drev igenom beslutet. Vet man det, kanske en del av ens påståenden i den aktuella utbildningspolitiska debatten blir litet annorlunda. För att öka insikterna och kunskaperna på detta område tror jag, som sagt, att ett omfattande jubileumsfirande skulle vara av värde.

En sak som man kan lära av historien är att det var mycket bra när vi hade huvudlärare och institutionsföreståndare och att det var dumt att riksdagsmajoriteten häromåret avskaffade de tjänsterna. Ingegerd Wärnersson berörde inte den frågan i sitt anförande. Det skulle varit intressant att få veta om socialdemokraterna inte håller med om att det systemet fungerade ganska väl när vi hade det och att det finns rätt starka skäl att återinföra det.

Det skulle innebära dels att ämnenas ställning i grundskolan blev starkare, dels att det skapades en möjlighet för många lärare att utvecklas i yrket.

INGEGERD WÄRNERSSON (s) replik:

Fru talman! Tanken att införa fler språk på högstadiet har utskottsmajoriteten inte motsatt sig. Utskottet vill emellertid avvakta den utvärdering som SÖ skall göra. En utvärdering skall ha skett före läsåret 1991/92. Därefter kommer utskottet och riksdagen kanske att få ta ställning till hur många språk barnen skall läsa.

När det gäller frågan om huvudlärarna sade Lars Leijonborg i sitt anförande att det är viktigt att det finns möjligheter till karriär även inom skolan. Det vill jag inte säga emot, men jag tror att det finns vissa områden i skolan på vilka man kan göra karriär. Man kan bli specialfunktionär, tillsynslärare eller platschef och ändå fortsätta att vara undervisande lärare. Det var just specialfunktionären som kom i huvudlärarens ställe när vi ändrade den ordning som gällt sedan 1960-talet. Specialfunktionären har som sin huvuduppgift att se till elevens helhetsbild. Han har som uppgift att väva samman samtliga ämnen på högstadiet och se till att inte ett ämne blir prioriterat före andra.

Jag tycker också att det är viktigt att peka på att man i dag med den nya skolledarorganisationen har möjlighet att vara flexibel. Man kan disponera skolledarresursen så, att lärare som har ansvar för ett speciellt ämne kan få nedsättning i sin undervisningsskyldighet. Det gäller även lärare som har ansvar för en institution.

Vi bör titta på de kommuner som lyckats utforma skolledarrollen på detta sätt och inte bara knyta denna till rektor och studierektor.

ANN-CATHRINE HAGLUND (m) replik:

Fru talman! Jag tycker att det är synd att man på detta sätt skjuter upp ställningstagandet till frågan om fler språk på högstadiet. Det kommer att ta mycket lång tid. Vi strävar ju i dag efter att internationalisera all verksamhet, även verksamheten i skolan. Eller rättare sagt: Vi säger det i ord, men vi måste göra det också i handling. Vi måste snabbt öppna oss för handel och utbyte med andra länder, så att vi inte kommer i bakvattnet. Då är gedigna kunskaper i fler språk än engelska absolut nödvändiga. Öppnar man för den försöksverksamhet som vi här skisserat, kan vi snabbare komma i gång med annan försöksverksamhet, så att vi verkligen får en starkare ställning för B- och C-språken och därmed öppnar för fler språk på högstadiet.

När det gäller huvudlärartjänsterna vet vi att dessa stärker ämnenas ställning i skolan och att de, som Lars Leijonborg sade, öppnar karriärmöjligheter för goda pedagoger i vissa ämnen. Det är också av stor betydelse för de andra lärarna i ämnet att en lärare i ämnet är huvudlärare och har ett speciellt ansvar och ett speciellt kunnande och intresse samt samlar på sig speciella kunskaper och förmedlar dessa till de andra lärarna. Inte minst för nya lärare i skolan kan en huvudlärare vara till helt ovärderligt stöd. Huvudlärarna kan också ge inspiration till nya metoder och förändringar i undervisningen. De kan bidra till att få fram nya hjälpmedel och på många sätt medverka till att utveckla sitt ämne i skolan.

LARS LEIJONBORG (fp) replik:

Fru talman! Det är riktigt att det finns ett statsbidrag som kallas för specialfunktionsresursen. Det förkortas på skolbyråkratiskt språk SPUNK. De flesta människor tror att SPUNK är någonting som Astrid Lindgren har skrivit om, men i skolans värld är det ett särskilt statsbidrag. Men denna SPUNK har inte kunnat ersätta de satsningar som huvudlärare och institutionsföreståndare innebar. Införandet av specialfunktionsresursen var en besparing, och den används framför allt för att ge en liten extra ersättning till dem som är studieledare i arbetslagen. Erfarenheterna från de senaste åren visar att den funktion som huvudläraren och institutionsföreståndaren fullgjorde har förfallit. Det har varit till skada för ämnena. Vill man dra någon lärdom av historien vore det faktiskt att man bör återinföra dessa båda funktioner.

INGEGERD WÄRNERSSON (s) replik:

Fru talman! Jag vill säga till Lars Leijonborg att det i dag finns möjlighet att ge ersättning till huvudlärare och institutionsföreståndare. Det ankommer på kommunerna att avgöra hur man vill disponera de pengar som är avsatta för skolledarresurser. Det kan ges till specialfunktionären, men om skolan är stor och man anser att man behöver stärka enskilda ämnen kan man i dag ge ersättning till ämnesspecifika lärare och även till de lärare som ansvarar för institutionerna, där det förvaras mycket material, som används vid laborationer.

Jag tycker att det är viktigt att återigen betona att helhetssynen kanske kom bort när vi hade det gamla huvudlärarsystemet. Man såg enbart till sitt eget ämne. Vi kan se att den pedagogiska utvecklingen gått betydligt snabbare på låg- och mellanstadiet, där man arbetar i lag, än på högstadiet. I dag är målsättningen att också på högstadiet få fungerande arbetslag. Det är ganska svårt, eftersom lärarna har olika ämnen.

I vissa motioner som behandlas i detta betänkande hävdar man även de udda ämnena, t.ex. bild. Det kanske har varit så på högstadiet att just bild är ett ämne som kommer litet på sidan om. Att specialfunktionärens uppgift är att se till helheten och att värna om samtliga ämnen ser jag som en styrka i den organisation som vi har i dag.

INGELA MÅRTENSSON (fp):

Fru talman! Jag måste erkänna att jag blev något förvånad när jag fick se det betänkande som utbildningsutskottet presenterat och som vi nu debatterar, 1989/90:UbU1 om vissa läroplansfrågor. Och inte bara förvånad! Jag har under ett antal år skrivit motioner om att ämnet bild borde få en starkare ställning i den svenska skolan. Jag tycker att SÖ och skolministern inte prioriterar det ämnet som man borde. Och jag är inte ensam om att tycka det. Inom många sektorer på arbetsmarknaden som har bilden som ett vitalt medel i sin verksamhet förstår man inte hur vi kan prioritera ned bilden som vi gör i den svenska skolan, trots att vi lever i en värld dominerad av bilder.

I går var jag på ett föredrag här i riksdagen om språkets makt, med underrubriken *Konsten att övertyga*. Experten på området, Kurt Johannesson, gjorde jämförelser mellan förr och nu. Han konstaterade att det nya politiska språket innehåller en massa bilder, både i konkret och abstrakt form.

Han visade bl.a. hur Reagan använde sig av bilder för att på ett mycket effektivt sätt förstärka sitt budskap. Kurt Johannesson poängterade att det är politikens roll att tolka bilderna.

Men utbildningsutskottet verkar inte särskilt intresserat av bilder. Utskottet verkar precis lika ointresserat som utbildningsministern och SÖ av utbildningen om bildens utnyttjande i kommunikation mellan människor. Det är inte bara i politiken som bilderna har en enorm kraft att kommunicera med åskådarna.

Bilderna finns överallt utom i skolan. Där låtsas man att det bara finns ord. Den vanliga skolundervisningen är nästan helt inriktad på att lära elever att läsa och skriva, trots att samhället ser ut som det gör. Jag tycker att utbildningsutskottet skulle behöva undervisning i bildämnet.

Men vad gör man? När det gäller motionerna om ämnet bild hänvisar man till föregående års betänkande. Och vad står det då där? Jo, att det pågår ett enormt utvecklingsarbete inom bildämnet. Det har då inte kommit till uttryck i konkret handling, så att vi har sett några effekter på skolans område.

I årets betänkande svarar man på motionerna från oss som har motionerat om bildämnet genom att hänvisa till förra årets betänkande. Man skriver där att det pågår ett omfattande utvecklingsarbete och hänvisar till Kultur i skolan, som startade 1984, och till riksomfattande aktioner som startade 1985. Man framhåller vidare att SÖ utarbetar ett handlingsprogram för att stärka bildundervisningen i skolan, och ingenting får vi veta om vad som faktiskt har hänt på det här området – man hänvisar till en mängd olika utredningsarbeten som pågått för flera år sedan. I årets betänkande hänvisar man alltså till det igen.

Det är otillständigt, tycker jag. Ett av yrkandena i min motion i år hade jag inte med i förra årets motion. Det handlade om bildens betydelse i in-vandrarundervisningen. Men ändå säger man att det motionskravet har besvarats i förra årets betänkande. Men jag hade ju inte ställt förslaget då! Hur kan man då hänvisa till det? Det förstår jag inte.

Jag är mycket besviken på det sätt på vilket utbildningsutskottet har hanterat de här frågorna. Det gäller inte bara frågan om bild – det gäller också flera andra motioner. Jag har bl.a. tillsammans med Margareta Fogelberg väckt en motion om djurförsök som har hanterats på samma sätt.

Fru talman! Skall det här sättet att behandla motioner bli något slags mönster för framtiden måste vi diskutera förutsättningarna för att väcka motioner här i riksdagen. På det här viset tycker inte jag att man kan hantera ledamöternas ambitioner att framlägga förslag för riksdagen.

BARBRO SANDBERG (fp):

Fru talman! Jag är i likhet med Ingela Mårtensson något bedrövad över hur utskottet den här gången har hanterat motionerna. Jag tänkte ta upp några motioner som mitt namn finns med på.

Ann-Cathrine Haglund sade tidigare i debatten att man endast summariskt hade behandlat motionerna, eftersom det i sak inte har inträffat något nytt. I motion Ub227 behandlas bildämnet ur en annan synvinkel än i den motion som Ingela Mårtensson talade om. I betänkandet förra året sade utskottet: "Enligt vad utskottet fått veta kommer SÖ på grundval av gjorda

erfarenheter att utarbeta ett handlingsprogram för att stärka bildundervisningen i skolan. Inom ramen för aktionen Bildspråket i skolan görs inom SÖ under innevarande läsår även en analys av bildundervisningen och dess utveckling i de senaste läroplanerna.”

Jag tycker då att det hade varit intressant att nu få veta om SÖ har utarbetat något handlingsprogram och om man har gjort någon analys. Av erfarenhet borde utbildningsutskottet veta att SÖ är ganska senfärdigt och ganska ofta behöver ha påminnelser för att inte ärendena skall hamna i skrivbordslådan. Jag tycker att det borde ha funnits något nytt att rapportera som svar på den här motionen.

Även när det gäller Ub228, i vilken ämnet barnkunskap behandlas, hänvisar utskottet till föregående års betänkande. Där säger utskottet: ”Enligt vad utskottet erfarit har ämnet barnkunskap granskats under läsåret 1987/88. SÖ kommer före innevarande års slut att på grundval av nämndernas iakttagelser avge en slutrapport till regeringen.” På den punkten borde det också finnas en del nytt att rapportera. Har man lämnat den rapporten till regeringen eller inte? Det tycker jag utskottet skulle vara intresserat av att ta reda på.

Den sista motion som jag tänker kommentera är Ub237 angående lärares uppsägningstid. Enligt dagens betänkande skall man hitta motiveringen på s. 8 i 1988/89:UbU4. När det betänkandet skrevs fanns inte den här motionen – den väcktes i våras. Där talas om tillsättning av lärartjänster. Utskottet säger: ”Enligt vad utskottet erfarit bereds för närvarande frågan om en ny personalförordning för skolväsendet inom regeringskansliet på grundval av bl.a. skolförfattningsutredningens förslag.” Det höll man på med förra året, och den beredningen borde då ha varit klar nu.

Om utbildningsutskottet snällt nöjer sig med att hänvisa till vad man har sagt under tidigare behandlingar behöver varken SÖ, regeringen eller någon annan anstränga sig särskilt mycket. Och som Ingela Mårtensson sade – varför skall vi då hålla på och skriva motioner varje år? När vi inte är nöjda med den behandling som våra motioner tidigare fått har vi rätt att vänta oss ett svar och inte bara en hänvisning till gamla betänkanden.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! Anledningen till att jag tar kammarens tid i anspråk är den samma som anledningen till de två föregående talarnas anföranden. Jag har tillsammans med Lahja Exner väckt en motion som jag tycker har fått en oerhört dålig hantering. Jag är medveten om att utbildningsutskottet haft en stor anhopning av motioner att behandla, men jag kan inte acceptera att motionen icke på något sätt kommenteras.

I motionen påtalar vi behovet av att körkortsutbildningen successivt överförs till gymnasieskolan. Utskottet har endast hänvisat till en tidigare behandling, 1984, och avstyrkt motionen av samhällsekonomiska skäl. Man har icke på något sätt i övrigt kommenterat motionens innehåll.

I den debatt som vi i dag har ute i samhället om det ökade antalet trafikolyckor hänför man många gånger orsakerna till dem till unga bilförare, som fördärvar sig, kanske på grund av för slapphänt utbildning.

Kommunikationsdepartementet har låtit meddela att man i dagarna till-

Prot. 1989/90:27
16 november 1989

*Vissa utbildnings-
planefrågor m.m.*

sätter en körkortsutredning. Den om något borde väl ha varit skäl till att anlägga några synpunkter på motionen.

I trafikutskottets hearing i tisdags fanns denna fråga också med. SÖ:s talesman gavs då tillfälle uttrycka sig om trafikundervisning i skolan. Han menade att man naturligtvis bör komma in ganska snabbt med trafikundervisning och fundera kring att lägga in det under fritt valt.

Jag anser att körkortsutbildningen i dag bör ingå i yrkesutbildningen. Det finns nästan inga yrken som inte fordrar körkort, endera för att ta sig till jobbet eller för att utföra sitt jobb. Då vore det väl ganska naturligt om utbildningsutskottet började fundera på om det är något som borde ingå i den utbildningen.

Den här utbildningen sker ju också under en tid då ungdomar har mycket starkt begränsade medel och då ungdomarna har väldigt starkt begränsade möjligheter att skaffa sig inkomster för att ta körkort.

Fru talman! Jag kommer inte att ställa något yrkande, men jag vidhåller att motionen med dess innehåll borde ha fått en seriösare behandling av utskottet.

Överläggningen var härmed avslutad
(Beslut skulle fattas den 22 november.)

24 § Vissa utbildningsplanefrågor m.m.

Föredrags
utbildningsutskottets betänkande
1989/90:UbU2 Vissa utbildningsplanefrågor m.m.

GÖSTA LYNGÅ (mp):

Fru talman! Jag står här som den fjärde i raden av motionärer som fått en väldigt nonchalant behandling av utskottet. Vi borde kanske göra någonting åt det här endera dagen, fru talman.

I utbildningsutskottets betänkande nr 2 sägs om forskningsetiska frågor att dessa frågor utreds och övervägs. Det är det gamla greppet när man inte vill säga nej, men inte heller vill säga ja, när man helt enkelt inte ens vill sätta sig in i frågan. Det är ytterst beklagligt att människor i en beslutande församling kan ta så lätt på så allvarliga frågor.

För att göra det enklare för utskottet, vill jag acceptera att det finns visst beaktande av genteknik och att det finns ganska mycket organiserad kontroll av djurförsök. Man har också gradvis börjat inse vikten av människors personliga integritet, som inte får eftersättas för forskningens skull.

Inte för jag anser att allt är väl i dessa hänseenden heller, men jag är beredd att lämna det åt sidan för dagen, för att koncentrera mig på det allra största problemet, det som jag inte tror att utskottet ens börjat tänka på. De här utredningarna gäller inte heller det problemet.

Det är nämligen alldeles nödvändigt att etiken i förhållandet mellan forskaren och samhället uppmärksammas. Det gäller att hindra skador som kan orsakas samhället nu eller i framtiden. Det kan allt oftare konstateras att

forskningens landvinningar och tekniska genombrott har oväntade och allvarliga konsekvenser. Det kan gälla gamla välkända problem som freon i sprutflaskor, en för sitt ändamål utmärkt grej, som visat sig ha katastrofala effekter när det gäller ozonlagrets uttunning; det kan gälla hormoslyret, som är effektivt nog när det gäller att döda ogräs, men som visade sig också ta livet av de järnvägsarbetare som utförde besprutningen. En accelererad teknisk utveckling kommer helt säkert att innebära liknande och ännu allvarligare problem, vars tidiga diagnos är av största vikt för samhället och för kommande generationer av människor.

I många fall är det forskarna själva som först varseblir möjliga oönskade bieffekter av ny teknik. För dem kan det då uppstå en etisk konflikt, där värnandet om det egna jobbet eller det egna renommét vägs mot ansvaret gentemot människor. Det finns fall där forskare vägrat dagtinga med sitt samvete och funnit sig utan stöd från kolleger, anslagsgivande myndigheter eller högskoleauktoriteter.

Denna typ av etik gäller alltså forskarens lojalitet mot samhället och mot framtida generationer. Miljöpartiet de gröna kräver att problemet för det första uppmärksammas och för det andra åtgärdas genom att

- själva begreppet forskningsetik vidgas,
- forskningens effekter på samhället analyseras,
- etiska nämnder inrättas vid högskolor.

En sådan etisk nämnd bör ha den viktiga funktionen att bedöma huruvida viss forskningsaktivitet innebär risk för samhället nu eller i framtiden. Den bör också kunna ta hand om forskare som i sitt arbete ställts inför etiska problem och ge råd och hjälp till sådana personer. Den bör slutligen vara ett uttryck för människoslåktets självbevarelsedrift: endast genom att vara uppmärksam på konsekvenserna av våra nya tekniska och vetenskapliga landvinningar kan vi hoppas kunna bemästra dem.

Jag yrkar alltså bifall till reservationen i moment 6

BENGT SILFVERSTRAND (s):

Fru talman! Bakom rubriken "Vissa utbildningsplanefrågor" döljer sig ett konglomerat av motioner med en spännvidd alltifrån forskollärarnas utbildning i kost- och näringslära och flygteknikerutbildning i Västerås till forskningsetiska frågor.

Ett flertal yrkanden gäller innehållet i utbildning på allmänna utbildningslinjer, ett område som regleras genom utbildningsplaner och kursplaner fastställda av högskolemyndigheter och vilka det således inte ankommer på riksdagen att ta ställning till.

Utskottet är enigt på alla punkter utom en. Sålunda har miljöpartiet reserverat sig till förmån för införande av etiska regler och etiska nämnder för forskning m.m.

I två motioner berör miljöpartiet begreppet forskningsetik, ett begrepp som enligt motionärerna bör vidgas till att omfatta forskarens lojalitet mot samhället och mot framtida generationer. Mot denna bakgrund anser man att forskningens effekter på samhället bör analyseras närmare och etiska nämnder inrättas vid högskolorna.

Sådana nämnder bör enligt miljöpartiet få till uppgift att bedöma om viss forskning utgör en risk för samhället, och den kan ställa forskare inför etiska problem. Nämnderna skall också kunna ge råd när etiska problem uppkommer i forskningsverksamheten. Vidare skall de enligt miljöpartiet bedöma om enskilda personers integritet hotas av viss forskning och avgöra om djurförsök skall betecknas som plågsamma.

Miljöpartiet ger också sin syn på nämndernas sammansättning och menar härvidlag att antalet forskare och akademiska lärare inte bör vara större än övriga ledamöter och inget kön ha mindre än 40 % av antalet ledamöter.

Flera av de frågor som motionärerna tar upp har på regeringens uppdrag nyligen prövats av forskningsetiska utredningen, en utredning som avlämnades i oktober i år och för närvarande är ute på sedvanlig remiss. Utredningens förslag kommer efter remissförfarandet i vanlig ordning att beaktas i den forskningsproposition som föreläggs riksdagen våren 1990.

Det finns självfallet i all forskning med människor som forskningsobjekt en etisk dimension mellan undersökaren och det som undersöks. Vilka forskningsetiska överväganden som görs är av grundläggande betydelse både för forskningens utveckling och för allmänhetens förtroende för forskarna. Jag har väldigt svårt att förstå Gösta Lyngås tal om nonchalans, mot den här bakgrunden. Det framgår med all önskvärd tydlighet att utskottet delar motionärernas uppfattning att det behövs både en etisk granskningsorganisation och tydligt formulerade etiska regler för att säkerställa att forskning bedrivs på ett ur etisk synpunkt godtagbart sätt.

Detta är ju också utgångspunkten för de förslag som forskningsetiska utredningen nu redovisar. Det handlar om utbyggnad av den forskningsetiska granskningen inom högskolan – även om det är i något annorlunda former än dem som miljöpartiet förordar. Det handlar vidare om ökad utbildning och information om forskningsetiska frågor, och slutligen handlar det om förändringar av lagstiftningen – bl.a. ett i tiden utvidgat sekretesskydd.

På det medicinska området finns redan etiska nämnder, och i den nya djurskyddslag som riksdagen antog vid 1987/88 års riksmöte regleras såväl frågor om djurförsök som användning av genteknik på djur. Också här pågår en översyn i jordbruksdepartementets regi av forskning och användning av genteknik på djur och växter, som kommer att redovisas i höst. Förslag från jordbruksdepartementet kommer att föreläggas riksdagen under nästa år.

Vi har alltså nu tillgång till ett underlag, utifrån vilket vi redan till våren kommer att kunna fatta de beslut som är nödvändiga för att det även i fortsättningen och i större utsträckning än i dag skall vara möjligt att göra ansvarsfulla avvägningar mellan å ena sidan allmänhetens berättigade krav på skydd mot såväl skador som otillbörligt intrång i den personliga integriteten och å andra sidan forskningens berättigade krav på rimliga arbetsförutsättningar vid genomförandet av för hela samhället angelägen forskning.

Det mesta av det som miljöpartiet föreslår i sina motioner är således redan under beredning. Mot denna bakgrund yrkar jag, fru talman, avslag på samtliga reservationer och bifall till utbildningsutskottets hemställan i betänkande nr 2 på samtliga punkter.

GÖSTA LYNGÅ (mp):

Fru talman! Jag är glad att höra att Bengt Silfverstrand och jag är eniga på ett antal punkter, men tyvärr inte på dem som jag anser viktigast, nämligen att sådana etiska nämnder också skall ha funktioner i relationen mellan forskaren och framtida generationer, världens problem och den typen av saker.

Jag kan ta ett relativt enkelt exempel. För en forskare som finner att han håller på med någonting som kan användas till utveckling av vapen som han anser är helt felaktiga är det mycket svårt att dra sig ur sin situation, att säga upp sig utan att tappa sina framtida möjligheter till anställning. Det är den typen av frågor som en sådan här nämnd skulle kunna ta hand om. Forskaren ser ofta själv vilka problem som kan komma av det som han sysslar med.

Det är alldeles riktigt att de etiska nämnder som föreslås av utredningen skyddar mot en del forskningsresultat, men de går inte långt nog, och det är detta som jag vill betona. Utbildningsutskottet hade här ett utsökt tillfälle att ställa sig bakom vår reservation och verkligen påverka de beslut som kommer att fattas nästa år.

BENGT SILFVERSTRAND (s):

Fru talman! Det är svårt att förstå vad Gösta Lyngå egentligen avser med sin kritik. Nu har han uppenbarligen accepterat att det inte nödvändigtvis behöver vara nämnder – av det senaste inlägget framgick att det kan vara någonting annat, så det är inte detta han hänger upp sig på utan de befogenheter som granskningsorganen skall få.

Då är det väl rimligt att remissinstanserna i demokratisk ordning säger sitt om utredningen och, kan man förvänta sig, på en eller annan punkt har en avvikande uppfattning. De kan t.ex. till äventyrs tycka att det inte blir tillräckliga befogenheter om man följer utredningens förslag. Detta är det andra steget.

Det tredje steget är att regeringen lägger fram en proposition, där utredningsförslag, remissinstansernas synpunkter och eventuella kritik kommer att samlas till ett ställningstagande, som sedan riksdagen i vanlig ordning kommer att ta ställning till.

I anslutning till den forskningspolitiska propositionen är det rätta tillfället att föra fram de eventuella ytterligare synpunkter och utvidgningar av förslaget som då kan komma att bli aktuella. Vi har emellertid inte sett den slutprodukten än, och därför finns det ingen som helst anledning att föregripa händelseförloppet och bifalla en motion som är mycket vag på dessa avgörande punkter.

GÖSTA LYNGÅ (mp):

Fru talman! Till Bengt Silfverstrand vill jag säga att det inte tvunget måste vara en nämnd. Det gäller ju funktionen som sådan, och så länge den finns på något annat sätt kan man kanske acceptera detta. Jag tror själv att en nämnd skulle vara den bästa formen i nuvarande universitets- och högskolesystem, så därför är det detta vi har rekommenderat i vår motion, men det kanske kan föreslås någon annan metod. Det viktigaste är att ansvarsfunktionen gentemot framtida generationer, mot världen som helhet och livets problem finns på något vis.

På privat initiativ har det inom olika forskarkommuner utarbetats en hel del s.k. etiska kodexar, som har varit ganska långtgående. Det har då varit forskare som frivilligt har accepterat dessa. Tyvärr gör inte alla det. Detta är ändå ett steg i rätt riktning, och det är möjligt att remissorganen och utbildningsutskottet om ett halvår eller så kan komma till ett bättre resultat än det nuvarande utbildningsutskottet har gjort i sitt betänkande. Låt oss hoppas det!

BENGT SILFVERSTRAND (s):

Fru talman! Nu börjar Gösta Lyngå plötsligt tala om någonting annat – han gick tillbaka till formen. Till slut kom han fram till kärnpunkten. Men den kärnpunkten kan formuleras på ett betydligt klarare och tydligare sätt än vad Gösta Lyngå har gjort.

Vad det här handlar om är nämligen det dilemma eller den konfliktsituation som ofta uppstår mellan samhällets berättigade krav på forskning för att vidga våra kunskaper och å andra sidan allmänhetens lika berättigade oro för de skador som kan åsamkas människor, om vi inte har mycket klara och tydliga etiska regler. Det gäller också oron för intrång i den personliga integriteten som det kan bli fråga om.

På den punkten är faktiskt utredningen mycket klar. Utredningens förslag syftar till att stärka förutsättningarna både för forskarnas egna möjligheter till etisk reflexion och för allmänhetens medvetenhet om de forskningsetiska problemen. Klarare än så kan knappast de här problemen formuleras, och då är det rimligt att ha ett normalt remissförfarande, som sedan följs av en proposition. Jag kan inte finna något i Gösta Lyngås krav som står i motsättning till de krav vi hittills har fört fram.

GÖSTA LYNGÅ (mp):

Fru talman! Det är bara det att det som vi tycks samtycka om inte täcker allt. Det täcker de mest konkreta av de problem som finns, de problem som behandlas i utredningen och i betänkandet. Jag skulle önska att man gick längre i vissa fall, men det är en liten sak jämfört med att vissa problem över huvud taget inte upptas där. Jag tänker på sådana som: Vilka effekter har nuvarande forskning på en framtid som vi inte ser riktigt ännu? Det är mycket svårt att analysera sådant. Man måste lägga tid på det. Konsekvensforskning är verkligen knepig, men det är där ansträngningarna måste göras – det är det viktiga.

BENGT SILFVERSTRAND (s):

Fru talman! Nu säger Gösta Lyngå att utredningen inte täcker allt, men den täcker det mest konkreta. Det tycker jag är ett bra betyg åt utredarna, för då är vi ett gott steg på vägen mot en bra forskningsetik.

GÖSTA LYNGÅ (mp):

Fru talman! Det konkreta är kanske ändå inte det viktigaste.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 22 november.)

Föredrogs
näringsutskottets betänkande
1989/90:NU3 Krigsmaterielindustrin.

*Krigsmateriel-
industrin*

ROLF L NILSON (vpk):

Fru talman! Detta betänkande berör krigsmaterielindustrin. I betänkandet behandlas tre motioner, två från vänsterpartiet kommunisterna och en från socialdemokratiska motionärer.

Bakgrunden, ramarna, till debatten nu i kväll gavs tidigare i dag, i eftermiddags, då frågan om svensk krigsmaterielexport diskuterades med anledning av ett betänkande från utrikesutskottet.

I betänkandet behandlas alltså två motioner från vpk. Den ena rör frågan om vad som skall bli konsekvenserna av ett av vpk krävt förbud mot utförelse av krigsmateriel. Den andra motionen behandlar frågan om vad som skall ske med de anställda inom svensk flygindustri som arbetar med JAS-projektet.

Det är nödvändigt att staten tar sitt ansvar och i god tid utarbetar en plan som ser till att de anställda i svensk vapenindustri inte skall behöva ta svåra stötar när industrin i fråga tvingas dra ner på sin produktion i samband med att den svenska vapenexporten kommer att upphöra.

Att den svenska vapenexporten kommer att tvingas att upphöra är vi övertygade om. Det finns tunga skäl som talar för detta. Bl.a. ett moraliskt skäl: det går inte att bevara hederlighet, anständighet och aktning i världssamhällets ögon om man samtidigt exporterar krigsmateriel i stor skala såsom Sverige gör. Ett annat skäl till att svensk vapenexport måste upphöra är att efterfrågan på krigsmateriel kommer att minska som en följd av de snabba och stora förändringarna internationellt. Exporten är alltså den ena sidan av detta. Den andra består i att behovet av svenska kvalificerade vapen troligen också kommer att minska som en följd av de snabba förändringarna och avspänningen i Europa samt de förändrade strategier som både Warszawapakten och NATO kommer att lägga fram.

Ett stort antal anställda – 25 000–30 000 – finns inom denna industri. För att hålla de anställda skadeslösa vid den utveckling som vi kan förutsäga krävs en planering och att denna sker i god tid. Därför har vi krävt att regeringen lägger fram en femårsplan för ett överförande av tillverkningen inom denna industri till civil produktion. Ett exempel på detta är vad som pågår inom Saab i samband med övergången från militär flygteknologi till en civil motsvarighet. Detta bör förekomma även inom andra områden av vapenindustrin. Människor har rätt att behålla sina arbeten, att utveckla sin kompetens. Det svenska samhället behöver också ta vara på den höga tekniska kompetens som finns inom vapenindustrin.

Med detta vill jag yrka bifall till den reservation fogad till betänkandet som är undertecknad av mig och Lars Norberg.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! När det gäller krigsmaterielindustrin är jag övertygad om att sanningens minut närmar sig för Aktiebolaget Sverige. Sverige måste be-

stämna sig för en kurs. Naturligtvis kan man sticka huvudet i sanden som strutsen och säga att ingenting har hänt och skjuta problemen framför sig genom att skylla på pågående utredningar eller beredning i regeringskansliet. Men ekonomiska kriser brukar inte avvakta utredningar, utan de inträffar så att säga när de själva vill.

Hittills har staten såvitt jag kan bedöma inte gjort ett dyft i detta sammanhang trots Inga Thorssons utredning, som har funnits sedan 1984.

I vår reservation har vi skrivit att det gäller att i god tid förebygga kriser i de orter där man har en stor och dominerande krigsmaterielindustri. Huruvida det är möjligt att förebygga kriser i god tid är ju inte så säkert, men just därför är det viktigt att göra något så snart som möjligt. Utskottsmajoriteten har uppenbarligen icke förstått att det är bråttom. Jag skall försöka förklara varför.

ÖB har i klartext talat om att det svenska försvaret under 90-talet inte kommer att ha möjlighet att i oförändrad omfattning genom beställningar garantera försvarsindustrins överlevnad. Detta gäller i all synnerhet om JAS-programmet skall fullföljas. Vi miljöpartister har i och för sig aldrig accepterat JAS-projektet, och vi yrkar fortfarande på dess snabba avveckling. Men JAS-projektets bibehållande förvärrar givetvis krisen på alla orter med krigsmaterielindustri, utom Linköping och Trollhättan.

Ingen skall väl inbilla sig att svenska folket under pågående internationella avspänning skulle vilja satsa mer pengar på anskaffning av krigsmateriel. Motsatsen är däremot icke helt osannolik.

Skall krigsmaterielindustrin överleva krävs sålunda en ökad export. En ökad export av vapen från Sverige skulle inte endast strida mot miljöpartiets övertygelse att vapenexporten i stället skall avvecklas och, som Rolf L Nilsson sade, mot moralisk anständighet. En ökning av vapenexporten skulle dessutom med all säkerhet tvinga Sverige att alltmer överge nu gällande lagar och tvinga oss att exportera till dem som verkligen efterfrågar vapen, dvs. de som för krig i ett eller annat avseende.

Om svensk krigsmaterielindustri skall gå ut och konkurrera på världsmarknaden i en situation av avspänning i världen, med minskande militärbudgetar i industriländerna, så kan vi vara övertygade om att konkurrensen från stormakternas industrier blir mördande och att lönsamheten blir därfter, dvs. usel eller negativ.

Därför gäller det att välja i dag. Skall Sverige försöka att rädda nuvarande krigsmaterielindustri genom ökad export till usla priser, eller skall vi gå den andra vägen och acceptera att stora delar av denna industri måste avvecklas?

Det är inte bara av ideella och ideologiska skäl som vi reseranter är otåliga, det är framför allt för att vi är bekymrade över de hot som hopar sig över Karlskoga, Eskilstuna, Karlskrona, Örnköldsvik och andra platser med en stor krigsmaterielindustri. Detta anknyter alltså återigen till vad Rolf L Nilsson nyss sade. Tiden börjar bli knapp. Det är inte lätt att starta s.k. alternativ sysselsättning. Just därför är utskottsmajoritetens passivitet så upprörande. Det är fem år sedan Inga Thorssons utredning om alternativ produktion kom. Vad har gjorts sedan dess?

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservationen.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! I det här betänkandet från näringsutskottet behandlas, såsom beskrivits i de tidigare inläggen, de tre motioner som ligger till grund för en reservation. Den fråga som tagits upp är krigsmaterielindustrins möjligheter att gå över från militär till civil produktion.

Med anledning av reservation från vpk och miljöpartiet måste jag få anföra några synpunkter. Inledningsvis vill jag instämma i att det ligger ett värde i att den krigsmaterieltillverkande industrin i Sverige går över mot att utveckla civil produktion. Därom råder inga skiljaktigheter i tänkesättet. Men det finns anledning att påpeka att en sådan utveckling har påbörjats. Det är inte lika drastiskt och bekymmersamt som reservanterna har givit uttryck för. Såväl Saab och Volvo som förenade fabriksverken, Bofors och Hägglunds har redan i dag stora delar av sin produktion inriktad på materiel för civilt bruk.

Men man måste också ha klart för sig en sak: Det här tar tid. Man vrider inte om produktionen över en natt. Det är lätt, som Lars Norberg gör, att framföra kritik över passivitet. Det är lätt att vara efterklok och komma med en massa uppslag sedan utvecklingen har rullat i gång. Men det är ändå roligt att höra att Lars Norberg bekymrar sig för vad som kan hända med de anställda i Bofors, Karlskrona m.fl. ställen, om man fortsätter att driva frågan om att lägga ner svensk krigsmaterielindustri.

I dag står de här industriföretagen inför problemet att de måste skaffa sig nya maskiner och nya marknadskunskaper. Ännu är deras huvudsakliga verksamhet av en helt annan karaktär än den civila produktionen. Jag kan nämna som exempel att maskiner för tillverkning av missiler och andra vapensystem är så anpassade att de knappast går att använda för civil produktion.

Dessutom bör understrykas att vi av säkerhetspolitiska och försvarspolitiska skäl måste se till att vi har en kompetent och duglig försvarsmaterielindustri. På den punkten råder i dag ingen oenighet här i kammaren. Vi har sagt att vi skall ha en hög självförsörjningsgrad i fråga om försvarsmateriel och att detta är ett led i en svensk säkerhetspolitik.

För att uppehålla den erforderliga kompetensen måste den industri som vi har i dag delvis tillverka för export. Men agerandet på exportmarknaden skall naturligtvis ske i reglerade former, fastställda av riksdagen.

Självfallet finns det anledning att diskutera hela det här området mera ingående, och det kommer kammarens ledamöter också att få tillfälle till framledes. Den av regeringen tillsatta krigsmaterielutredningen håller för närvarande på att avsluta sitt arbete. Därefter blir det naturligtvis en omfattande remissomgång, och proposition väntas föreläggas riksdagen våren 1990. I direktiven till utredningen, som Lars Norberg också kritiserade, finns ett avsnitt om att man bör titta på möjligheten att gå över till civil produktion. Vi får alltså tillfälle att diskutera frågan ordentligt här i kammaren.

Jag konstaterar också att krigsmaterielexporten har debatterats tidigare i dag med anledning av ett betänkande från utrikesutskottet och att frågan då var föremål för en rätt utförlig genomgång. För mig är det uppenbart att den inhemska krigsmaterielindustrins möjligheter att uppehålla en hög kompetens på något sätt måste vidmakthållas.

Med det anförda, fru talman, ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan och avslag på reservationen.

ROLF L NILSON (vpk):

Fru talman! Det är visserligen sant att en del av den s.k. försvarsindustrin sysslar med icke-militär tillverkning, men av redovisade ca 35 000 anställda är 26 000 helt beroende av utveckling och tillverkning av försvarsmateriel, alltså lejonparten av de anställda. Med tanke på argumentet att en förändring inte sker över en natt tycker jag att våra krav i motionerna är framsynta, nämligen att det skall ske en planering.

Det krävs en målmedveten, planmässig omställning av verksamheten till civil produktion, för vi har ju under årens lopp tyvärr sett alltför många dåliga, i vissa fall rent panikartade, räddningsaktioner för sysselsättningen. Jag tror också att alla är överens om att det är helt orimligt att försvarsindustri och framför allt krigsmaterielexport skall hållas vid liv av sysselsätningsskäl.

Jag delar uppfattningen att exporten i dag är en förutsättning för bibehållen kompetens och bibehållen sysselsättning. Men jag sade också i mitt inledningsanförande att vi har sett konsekvenserna av krigsmaterielexporten, och de konsekvenserna förskräcker. Vapenexporten drar ner Sveriges rykte i världen i smutsen. Det går inte att fortsätta att exportera krigsmateriel med rena händer och på ett anständigt sätt.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! Leif Marklund talar om den utredning som just håller på att bli färdig och att det står i dess direktiv att den skall undersöka möjligheterna att övergå till alternativ produktion. Detta stod redan i den Thorssonska utredningen 1984, och det var då man borde ha börjat att verkligen på allvar penetrera de här frågorna.

Leif Marklund svarade inte på mina farhågor beträffande den utveckling vi nu kan se framför oss med sjunkande rustningar och sjunkande efterfrågan. Rent ekonomiskt kan man se framför sig en kris inom den här industrin och en behård konkurrens på exportmarknaden.

Av statistik som fanns införd i gårdagens nummer av Dagens Industri kan man konstatera att den svenska vapenexporten fortfarande ökar. En jämförelse mellan våren 1988 och våren 1989 visar på en ökning med 20 %. Det är klart att man kan tänka sig att den ökningen skall fortsätta, men jag tror att det finns anledning av rent ekonomiska skäl att hysa stora farhågor för hur det kommer att gå.

Inga företag lever länge om de går med förlust. Därtill kommer att om en allt större del av produktionen exporteras blir man tvingad att sälja till dem som verkligen efterfrågar vapen, nämligen de som för krig. Därför är jag mycket bekymrad över att så litet har gjorts och att Leif Marklund nu säger att det kommer en ny utredning och så småningom en proposition.

Jag kritiserar att man fortsätter på det här viset med utredningar i stället för att göra någonting. Det är ett högst rimligt krav som vi reserverar kom-
mer med, nämligen att det skall finnas en rejäl plan för hur frågan om övergång till civil produktion skall attackeras under en femårsperiod.

Jag har själv i många år arbetat i en industri som sysslat med både militär

och civil produktion, och jag vet hur kraven skiljer sig i de här två produktionsinriktningarna. Jag vet att det är svårt att gå över, men just därför gäller det ju att anstränga sig.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! Jag vill påstå, Lars Norberg och Rolf L Nilson, att den utredning som pågår är ett planeringsarbete för att kunna möta de problem som vapenexporten står inför med den omfattning den har i dag. Jag kan inte förstå varifrån han har hämtat att vi skulle ha allt större exportandelar av krigsmaterieltillverkningen.

Eftersom man gång efter annan återkommer till att staten inte har gjort något, måste jag ställa frågan: Är det statens sak att planera för Bofors? Är det alltid statens sak att planera där det går snett i den privata industrin?

Här måste den privata industrin ta sitt eget ansvar för de tusentals anställda. Jag vet att man inom Bofors har bildat ett utvecklingsbolag för att komma i gång och hitta alternativa sysselsättningar. Man bedriver ett omfattande arbete för att hitta andra områden att klara sysselsättningen med.

Men jag ställer frågan igen: Om det skulle gå snett för Saab:s flygtillverkning, om det skulle gå snett för Volvo, är det då staten som skall ha långsiktiga planer för att ta hand om den verksamheten?

Man kan se på hur FFV har utvecklats. Där har man successivt lagt över verksamheten och börjat tillverka andra saker. I dag tillverkar man bildelar och förpackningsmaskiner. Hägglunds tillverkar bandvagnar, i och för sig för militärt bruk, men också för civilt bruk.

På område efter område för man över tillverkning för att även klara en bred och hög kompetens inom industrin för att vi skall kunna upprätthålla den försörjningsgrad på försvarsmateriel som vi bör ha enligt vår uttalade säkerhetspolitik.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! Ja, jag menar att det är statens sak. Jag är inte någon anhängare av statlig industri i största allmänhet. Men staten är när det gäller krigsmateriel den stora beställaren och har ett alldeles specifikt ansvar för krigsmaterielindustrin. Jag menar att det finns många skäl som talar för att staten tar totalansvar för denna industri. Att överlåta krigsmaterielproduktion i civila händer har sina risker. Frestelserna är uppenbara, det vet vi redan nu, att ägna sig åt tvivelaktiga affärer med vapen. De blir lätt alltför stora när det privata vinstintresset får diktera verksamheten.

Beträffande Bofors vet jag, eftersom jag har haft med det företaget att göra under 1970-talet, att man hade en betydande civil produktion, som man gradvis har avvecklat. I dag är man mer beroende av krigsmaterielverksamheten än vad man var under tidigare perioder.

ROLF L NILSON (vpk):

Fru talman! Jag delar Lars Norbergs uppfattning om statens stora ansvar, och jag har ungefär samma argument som han framfört. Det kommer väl inte som någon nyhet för Leif Marklund att staten då och då får gå in och städa upp efter företag som misslyckats. Det har skett med blandat resultat

på ganska många ställen här i landet. Därför är det rimligt att staten gör förberedelser för en avveckling av delar av verksamheter som efter alla tecken vi kan se kommer att dras ned. Denna avveckling bör ske planerat, med det sociala ansvar som samhället kan visa upp men som vi inte kan förvänta oss att den privata industrin kommer att visa.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! Lars Norberg svarade aldrig på var han hade hämtat uppgifterna om att en allt större andel av krigsmaterielen exporteras. Vad som står helt klart är att då Indienordern är fullföljd återgår man till normala förhållanden. Då finns det inga stora exportvolymmer.

Jag håller med om att staten har fått gå in och städa i många krisbranscher. Så blir det naturligtvis också i denna bransch. Men den frågan skall diskuteras då utredningen lagt fram sitt förslag och man är klar över hur vår industri skall se ut i framtiden.

Om man tittar på det villkorslån som beviljades i förra veckan till Saab på 1,2 miljarder kr. för civil produktion i flygdivisionen så kan man dock konstatera att under 1980-talet har Saab:s flygdivision ökat andelen civil produktion från 20 till 50 %. Det handlar inte om några småsaker.

Det pågår alltså ett utredningsarbete, men jag anser att den diskussion vi försöker föra i kammaren i kväll hör hemma i en tid då utredningen står klar och vi vet vad vi vill.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 22 november.)

26 § Oljeutvinning i Östersjön

Föredrogs
näringsutskottets betänkande
1989/90:NU6 Oljeutvinning i Östersjön.

ROLF L NILSON (vpk):

Fru talman! I detta betänkande om oljeutvinning i Östersjön behandlas ingen vpk-motion, men jag har valt att ställa mig bakom en motion från miljöpartiet som går ut på förbud mot oljeprospektering i Östersjön och krav på internationella överläggningar för att uppmana Östersjöländerna att avstå från att prospektera och utvinna olja ur Östersjön.

Givetvis är det legitimt och frestande att undersöka vad det finns för mineraler och andra naturtillgångar i ett lands kontinentalsockelområde. För många länder har det funnits drömmar om att bli ett s.k. oljeland, och därmed göra sig mindre beroende av import av den dyrbara oljan. Det finns ett par skäl till att det inte är så lockande i just detta fall. Det ena skälet är att förbränningen av fossila bränslen har visat sig vara förödande för mänskligheten. Det får så svåra miljökonsekvenser att det är någonting som måste minskas radikalt. En ökad utvinning av olja ur t.ex. Östersjön skulle då ris-

keras att försena och förhindra en minskning av förbrukningen av oljeprodukter i Sverige.

Det andra kanske ännu viktigare skälet, åtminstone på någorlunda kort sikt, är det speciella med Östersjön som ett mycket svårt föroreningsdrabbat innanhav. Östersjön tål helt enkelt inte mera påfrestningar. Havet är hårt stressat, och prospektering och i dess följd utvinning av olja kan inte ske utan att det sker stora föroreningar. Det är min uppfattning. Därför bör Sverige också avstå från prospektering och uppmåna och verka för att de andra länderna kring Östersjön gör detsamma.

Med detta vill jag yrka bifall till de två reservationerna till betänkandet.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! Vad jag kommer att säga är delvis en dubblering av vad Rolf L Nilson sade. Men dels tycker jag att det är värt att sägas två gånger, dels kan det hända att jag också vinklar det på ett annat sätt.

Vi har här en fråga där majoriteten i utskottet visar att man inte tar sitt ofta annonserade miljöintresse på allvar. Först vill jag ge några fakta.

För det första: Alla som studerat saken vet att Östersjön är ett döende hav där föroreningarna stiger för varje år och de döda bottarna redan utgör en fjärdedel av havets yta.

För det andra: Alla som vet något om oljehantering vet att kontinuerliga små utsläpp, läckage, är oundvikliga. I själva verket är det ingalunda de stora haverierna av typen Torey Canyon eller Exxon Valdis som svarar för de stora oljeskadorna i världen, utan det är just de många små utsläppen som står för den helt dominerande delen av utsläppen och därmed också de totala skadorna. Men de är spridda och smygande.

För det tredje: Alla vet att växthuseffekten är ett globalt hot som alla länder måste ta på största allvar. Vi vet inte exakt hur stora riskerna är, men blotta farhågan att alla jordens bördiga åkerjordar som ligger under plus sex meter över havet skulle kunna översvämmas under våra barns livstid är en så förfärlig framtidsutsikt att man måste vara beredd att göra stora offer för att undvika sådana risker.

För det fjärde: Alla vet att Sveriges riksdag i någon mån insett farorna och åtminstone fattat beslutet att koldioxidutsläppen inte får öka.

För det femte: Alla borde veta att detta ingalunda är tillräckligt utan att utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser måste minska drastiskt, om vi skall undvika katastrofrisken. Förenta nationernas experter säger att användningen av fossila bränslen borde minskas med 85 %, och vi i miljöpartiet sade samma sak redan i vårens energimotion.

Här vill jag skjuta in en parentes. Reaktorkramarna försöker inbilla oss att kärnkraften skulle kunna vara lösningen på detta problem. Detta är enligt min uppfattning rent nonsens. Skulle bara hälften av världens fossilbränsleanvändning ersättas med kärnenergi så skulle vi få ett globalt kärnkraftsprogram av så kolossala dimensioner att det skulle förgöra sig självt, dels på grund av de reaktorhaverier som skulle inträffa med åtföljande krav på snabb avveckling av programmet, dels på grund av att urantillgångarna uttöms, om man använder reaktorer av den typ som används i dag.

Så långt fakta, och nu till slutsatserna.

Vi miljöpartister anser att det redan med hänsyn till risken för ytterliggare försmutsning av Östersjön är totalt oansvarigt att utvinna olja eller gas där. Därför är också all prospektering dum och meningslös. Kort sagt, det är en förstöring av resurser som i stället borde användas till satsning på miljövänlig, förnybar energi.

Med hänsyn till koldioxidproblemet anser vi självfallet att det är både dumt och oansvarigt att söka öppna nya oljekällor. Om världen globalt nöjer sig med att enbart utnyttja de källor som redan finns, skulle koldioxidproblemet automatiskt minska allteftersom dessa källor uttöms. Resterande fossil energi bör få vila i jorden där den vilat sedan årmiljoner tillbaka. Det betyder också att de resurser som annars skulle ha använts för fortsatt prospektering och utvinning av olja och gas kan användas för en miljövänlig energiteknik. Jag menar naturligtvis inte att samma tekniska anordningar kan användas utan det gäller en omDispositionering i stort av kapital och arbete.

Med dessa grundläggande uppfattningar om vad ansvaret inför framtiden kräver är det självklart att vi inte bara anser att Sverige skall stoppa all oljeverksamhet i Östersjön, utan att alla andra Östersjöländer bör göra det samma. Och vi kräver i reservation 2 att regeringen i alla tillämpliga sammanhang skall verka för detta, dvs. påverka Östersjöstaterna i den riktningen. En absolut nödvändig förutsättning för att man skall kunna göra detta är naturligtvis att Sverige självt först stoppar sin oljeaktivitet i Östersjön.

Fru talman! Jag är ledsen att behöva säga det, men utskottsmajoriteten tar inte sitt ansvar för miljön och för kommande generationer – lokalt och globalt. Om det beror på okunnighet eller brist på ansvarskänsla vet jag inte. Jag hoppas att det beror på okunnighet, för då är ju bristen lättare att bota.

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 1 och 2.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! I detta betänkande från näringsutskottet behandlas tre motioner gällande oljeprospektering i Östersjön. Detta har också framgått av de tidigare inläggen.

Två av motionerna kräver förbud mot oljeprospektering, och den tredje, en moderat motion, vill ställa höga miljökrav vid prospektering.

Det är enligt utskottets mening av stort nationellt intresse att vi får kännedom om vilka fyndigheter som finns på den svenska kontinentalsockeln. Av den anledningen har utskottets majoritet avstyrkt tanken på ett totalförbud mot oljeprospektering i Östersjön. Men utskottet har naturligtvis stor respekt för den oro som man ger uttryck för när det gäller Östersjöns känslighet för utsläpp. Utskottet är väl medvetet om Östersjöns problem och farorna där i dag. Vi måste därför ställa oerhört höga miljökrav och ha strikta säkerhetsbestämmelser vid hanteringen av prospekteringen.

Utrikesminister Sten Andersson har tidigare i dag i kammaren redogjort för sitt besök i Baltikum där han med företrädare för de baltiska länderna tog upp frågan om Östersjöns stora problem och risken att det kommer att bli ett dött hav. Han tycks ha fått en bra respons när det gäller att intensifiera arbetet med att rädda Östersjön från att bli ett dött hav.

Det är egentligen inte så stora skillnader mellan reservanternas skrivning

och utskottsmajoritetens syn i denna fråga. Skillnaden ligger i om vi skall skaffa oss kunskaper om våra tillgångar eller ej. Jag tror att utskottsmajoriteten är minst lika orolig som Lars Norberg.

Den andra skillnaden gäller om vi eventuellt skulle utvinna olja om vi fann olja. Där delar vi inte Lars Norbergs hypotetiska inställning till att det skulle leda till ökad oljeanvändning i Sverige. Industriministern har i ett frågesvar gett klart uttryck för att en eventuell oljeutvinning skulle minska vårt importberoende av olja och inte leda till ökad användning.

I reservation 1 konstaterar man att det är i varje nations intresse att undersöka olika fyndigheter på kontinentalsockeln. Den uppfattningen delar naturligtvis utskottsmajoriteten, men vi vill inte förbjuda prospektering.

Utskottets majoritet anser att Sverige genom aktiv upplutning kring Helsingforskonventionen på ett mycket bättre sätt bidrar till att förstärka de säkerhetsföreskrifter som i dag finns. Där delar vi absolut inte Lars Norbergs uppfattning att man bara skall säga nej till alla förhandlingsinbiter som kan göras. Sverige är faktiskt ett land med stor respekt och kan driva frågan mot hög säkerhet, om Sverige deltar i Helsingforskonventionens årliga möten med konstruktiva diskussioner kring ökad säkerhet. Vi kan få andra länder med på våra krav, Lars Norberg. Då bidrar vi till aktiv medverkan för att ge Östersjön en större chans att bli ett friskt hav igen.

Utskottet vill understryka att den av regeringen utövade kontrollen över verksamheten är bra och att man då förutsätter att regeringen prövar borrhningstillstånd utifrån konventionens intentioner.

I reservation 2 vill reservanterna att Sverige skall uppta förhandlingar om totalt förbud mot prospektering och utvinning i Östersjön. Det avvisar utskottsmajoriteten. Vi anser att vi här måste fortsätta arbetet som förhoppningsvis skall leda till framgång och därmed också bidra till att skapa regler som andra skall följa i precis samma utsträckning som vi.

Fru talman! Med det anförda yrkar jag avslag på båda reservationerna och bifall till utskottets hemställan i detta betänkande.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! Leif Marklund talar om att det är ett stort nationellt intresse för oss att skaffa kunskaper. Om Leif Marklund enbart talar om prospektering, är det väl snarare dumt att skaffa sig kunskaper om man inte avser att utvinna olja om man verkligen hittar någon. Det inleder bara till frestelse. Om man inte vet om att det finns olja är det ingen större risk att man börjar utvinna den.

Vidare påstår Leif Marklund att det ligger i varje nations intresse att känna till sina naturtillgångar. Så har det förvisso alltid varit. Det är en gammal vedertagen sanning. Vi från miljöpartiet försöker nu få utskottet och riksdagen att inse att gamla sanningar ibland kan behöva ifrågasättas och att man kan komma till nya resultat. Eftersom vi nu känner till problemen med koldioxidutsläppen, borde vi kunna komma till nya resultat. Jag har försökt förklara detta i mitt inlägg, men det förstår uppenbarligen inte Leif Marklund.

Beträffande importberoendet håller jag med om att det naturligtvis är olyckligt att vi har ett sådant. En mycket stor del av den olja som förbrukas

i Sverige kommer numera ifrån Nordsjön. Jag tycker inte att det är sämre än om den skulle komma från Östersjön. Däremot tycker jag att regeringen skulle ha gjort mycket mera för att minska importberoendet genom en kraftigare satsning på inhemsk energi, vindenergi, bioenergi, solvärme etc. På dessa områden finns det åtskilligt att göra. Leif Marklund, för att minska importberoendet. Det bör man således göra i stället för att ge sig in och ta större risker i ett redan hotat hav.

Det är bättre att agera enligt Helsingforskonventionen än att enbart säga nej och åter nej. Jag har aldrig haft något eller sagt något emot att vi skall verka inom Helsingforskonventionens ram. Jag är dock ganska övertygad om att vi med mycket större framgång skulle kunna förmå andra Östersjöstater att vara restriktiva när det gäller oljeutvinning i Östersjön om vi först har sopat rent framför egen dörr, dvs. om vi har sagt att vi tänker avstå från all sådan verksamhet.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! Lars Norberg ställde en direkt fråga om huruvida man skall nöja sig med enbart prospektering. Det är självklart att om ett land hittar gas- och oljefyndigheter inom sitt territorium, måste det vara ett nationellt intresse att kunna utvinna fyndigheterna. Det leder dock inte, som Lars Norberg påstår, till ökad användning. Därtill är vi för miljömedvetna i det här landet.

När man lyssnar på miljöpartisterna här i kammaren får man uppfattningen att de anser att all den samlade kunskapen och vetenskapen i detta land finns representerad hos riksdagens 19 miljöpartister. I övrigt finns det troligtvis ingen kunskap. Trots att vi från utskottet och utskottsmajoritetens sida har hämtat in kunskap från olika myndigheter och organ som kan dessa frågor, ifrågasätter miljöpartiet om vi över huvud taget vet något om den här saken. Miljöpartiet gör en ganska bedrövlig beskrivning i den här frågan.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! Enligt vår uppfattning är det icke ett självklart intresse i alla situationer att man skall utvinna varje tillgång som man eventuellt kan finna inom landets gränser. Där intar Leif Marklund och jag tydligen två helt skilda ståndpunkter. Vi får se om vi så småningom kan komma överens på den punkten.

Från miljöpartiets sida menar vi således att det i vissa fall – detta är ett sådant fall – gäller att globalt minska användningen av en viss naturresurs. Då skall vi inte anstränga oss att utvinna den, i synnerhet som denna ansträngning är förenad med stora risker för vår närmiljö.

Vi från miljöpartiet begriper naturligtvis inte allting. Vi tror dock att vi har satt oss in i miljöfrågorna kanske litet bättre än de flesta i denna kammare. Det är därför vi har blivit miljöpartister.

LEIF MARKLUND (s):

Fru talman! Av utskottets betänkande framgår klart att vi icke på något sätt kommer att ta de stora risker som Lars Norberg försöker beskriva när det gäller prospektering och eventuell utvinning. Vi kommer att följa Hel-

singforskonventionen och de skärpta regler som vi troligen kommer att få i framtiden när det gäller hanteringen av prospekteringsverksamhet i Botten- viken och Östersjön.

Om Sverige som land skall kunna bli trovärdigt och driva miljöfrågorna internationellt, måste vi naturligtvis driva dem på ett sådant sätt att vi får respekt runt om i världen.

LARS NORBERG (mp):

Fru talman! Jag vill bara konstatera att utskottsmajoriteten över huvud taget icke har berört den kanske allvarligaste miljöfråga som vi reserverter har tagit upp, nämligen koldioxidutsläppen och växthuseffekten. Det är en sorglig och allvarlig brist att den frågan totalt saknas i betänkandet.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 22 november.)

27 § Meddelande om interpellationer

Meddelades att följande interpellationer framställdes

den 15 november

1989/90:63 av *Gullan Lindblad* (m) till socialministern om åtgärder mot ökat antal aborter:

I radionyheterna den 15 november uppgavs att antalet aborter nu åter ökar kraftigt. Ökningen uppgavs vara 3,6 % – ytterligare 1 000 aborter per år – och de flesta abortsökande är kvinnor i de yngsta åldersgrupperna.

En tilltagande oro för att använda p-piller på grund av debatten om blodpropp och cancer uppges vara en orsak till den ökade abortfrekvensen. Dessutom anses informationen om användandet av kondom på grund av aidsfaran ha misslyckats.

Docent Viveca Odling vid Akademiska sjukhuset i Uppsala anser enligt samma radioprogram att "man skulle behöva veta mera om mannens roll" i en situation med ökande antal aborter.

I en motion till 1988/89 års riksdag har vi motionärer tagit upp bl.a. frågor om fosterdiagnostik, tidsgräns för sena aborter och frågan om mannens delaktighet i abortbeslut. Vi har också pekat på behovet av informationsinsatser, behovet av efterkontroll efter aborter, rådgivning för gravida kvinnor i kris samt särskilda utbildningsinsatser till vårdpersonal. Vi har dessutom begärt en förutsättningslös översyn av 1974 års abortlag.

Mot bakgrund av den oroande ökningen av antalet aborter vill jag nu till socialministern ställa följande frågor:

Vilka åtgärder ämnar socialministern företa i anledning av det ökande antalet aborter?

Kommer socialministern att låta företa en översyn av 1974 års abortlag?

Arbetsdomstolen har i en principiellt mycket betydelsefull dom meddelad den 1 november 1989 utsträckt fredsplikten enligt 41 och 42 §§ MBL i sådan omfattning att normal facklig verksamhet förhindras.

Det gäller det s.k. Britanniamålet (mål A134 och A136/88). Tvisten gäller Svenska sjöfolksförbundets försök att inom ramen för ITF-kampanjen tilltvinga sig kollektivavtal med hjälp av fackliga stridsåtgärder. Föremål för stridsåtgärderna var det Cypernregistrerade fartyget *Britannia*. Fartyget hade filippinsk besättning som tidigare varit medlemmar i ITF:s medlemsorganisation på Filippinerna. Denna organisation hade ett kollektivavtal med arbetsgivaren som ITF godkänt. Arbetsgivaren sade upp detta avtal och träffade avtal men en "gul" fackförening som inte var medlem i ITF. Avtalet medförde lönesänkningar på 30–50 %.

När fartyget anlöpte Göteborgs hamn krävde Svenska sjöfolksförbundet och ITF att arbetsgivaren skulle teckna ett nytt ITF-avtal. När arbetsgivaren vägrade förklarades fartyget i blockad av Sjöfolksförbundet. Transportarbetareförbundet beslutade om sympatiåtgärder beträffande lastning och lossning av fartyget. Arbetsgivarsidan hävdade att stridsåtgärderna var olovliga med hänvisning till det "gula" kollektivavtalets existens.

Arbetsdomstolen delade arbetsgivarsidans uppfattning och förklarade att stridsåtgärderna stred mot 41 och 42 §§ MBL. Enligt arbetsdomstolen gällde detta också när fackliga stridsåtgärder vidtas i Sverige för att undanröja eller åstadkomma ändring i ett avtal mellan utländska parter för en utländsk arbetsplats. Detta under förutsättning att sådana fackliga stridsåtgärder är olovliga enligt tillämplig utländsk lag.

Ett par exempel kan tydliggöra domens praktiska effekter.

1. Ett portugisiskt företag med portugisisk arbetskraft bedriver verksamhet i Sverige. En svensk facklig organisation vidtar stridsåtgärder för att ett svenskt kollektivavtal skall tillämpas på arbetet. Stridsåtgärderna blir olovliga och stridande mot medbestämmandelagen både i det fall inget kollektivavtal fanns tidigare och om ett portugisiskt avtal var gällande. Arbetsdomstolen kan döma den svenska fackföreningen att betala skadestånd till den utländska arbetsgivaren.

Svenska fackföreningar kan inte längre upprätthålla principen att arbete utfört i Sverige skall omfattas av svenska kollektivavtal. Konsekvenserna av detta kommer att bli ännu större om Sverige kommer att infattas i EG:s fria rörlighet på människor, kapital, varor och tjänster.

2. En facklig konflikt pågår t.ex. i Sydafrika eller Brasilien och är olaglig enligt det landets lagstiftning. Om svenska fackförbund i internationell solidaritet skänker pengar till sina kämpande broderorganisationer strider detta mot 42 § MBL, och det svenska fackförbundet kan av den svenska arbetsdomstolen dömas att betala skadestånd till den utländska arbetsgivaren.

Det kan också konstateras att skyddet i regeringsformen 2 kap. 17 §, för rätten att vidta fackliga stridsåtgärder, genom utgången av detta mål visat sig vara av mycket begränsat värde i sak.

Jag vill ställa följande frågor till arbetsmarknadsministern:

Prot. 1989/90:27
16 november 1989

Anser arbetsmarknadsministern att de inskränkningar i de fackliga organisationernas rättsliga möjligheter att vidta stridsåtgärder som följer av den aktuella domen är acceptabla?

Avser arbetsmarknadsministern att vidta några initiativ på lagstiftningens område för att eliminera de ur facklig synpunkt ödesdigra konsekvenserna av domen?

den 16 november

1989/90:65 av Jan Sandberg (m) till utbildningsministern om radiomonopolet:

För 150 år sedan kämpade tidningsmän som Lars Johan Hierta för rätten att sprida och ta emot information genom tidningar. Staten slogs intensivt för att bevara sitt informationsmonopol. Kampen vanns av yttrande- och tryckfrihetens vänner. De principer som därefter har gällt anses numera vara självklara i ett öppet och fritt samhälle.

När radion introducerades för 65 år sedan gavs Radiotjänst monopol på radiosändningar. Det monopolet kunde då motiveras av tekniska begränsningar, men nu finns inga sådana begränsningar längre. Ändå har inte detta monopol brutits upp, trots att det är ett hinder för en verklig informations- och yttrandefrihet.

Närradios införande för 10 år sedan innebar ett litet steg mot fri radio. Ideella, politiska, fackliga och religiösa organisationer fick då möjligheter att sända information inom en radie av fem kilometer. Längre än så ville inte riksdagen vidga informationsfriheten. Nu sänder över 2 500 organisationer närradio. Det sammanlagda antalet sändningstimmar är 210 000, vilket är tre gånger mer än antalet för riksradios kanaler tillsammans. Kostnaderna för att sända närradio är däremot höga, och stationerna får inte ta emot några tillskott genom reklamfinansiering. Följden är att det är de stora och rika organisationerna som har råd att sända. Yttrandefriheten begränsas därigenom till att gälla organisationer som har mycket pengar.

Att sända närradio kostar ungefär 120 kr. per timme. Av dessa går 15 kr. till att finansiera den statliga kontrollmyndigheten Närradioverksamhetens verksamhet.

Nu begär nämnden att få sina anslag höjda med 44 % nästa år. Det innebär att avgiften per timme höjs till 22 kr. Om detta blir verklighet är det ett hårt slag mot många närradiostationer, som redan nu har svårt att få verksamheten att ekonomiskt gå ihop. För exempelvis närradiostationen Radio Nova i Vagnhärad innebär förslaget ökade kostnader på nästan 50 000 kr. om året. Avgiften till Närradionämnden skulle stiga från 130 000 till 180 000 kr. om året. En sådan höjning hotar Radio Novas och andra närradiostationers existens. Det kan betyda slutet för den närradio som nämnden är satt att övervaka och kontrollera.

I stället för att höja avgifter för en service som Närradionämnden varken ger eller kan ge, borde staten underlätta en etablering av fri radio. Det kan ske genom att Radio Nova och andra nedläggningshotade närradiostationer

under en försöksperiod får finansiera sina sändningar med reklam. Samtidigt kan Närradionämnden läggas ner och dess uppgift att tillstyrka sändnings-schema för varje närradioförort överförs på resp. närradioförening. Övervakningen av sändningarna kan överlåtas på en frivillig sammanslutning liknande Pressens Opinionsnämnd.

Om vi blickar ut i Europa kan vi se att Sverige snart är det enda land som förhindrar etableringen av en fri radio. I Norge, exempelvis, omfördelas via en skatt reklamintäkter från stora och relativt rika radiostationer till att stötta fattigare stationer. Även i Danmark, i Finland och på Island används reklam som en finansieringskälla för radiostationer. Men det är inte bara i Norden yttrandefriheten i etermedia stärks. Det fria informationsflödet har starkt bidragit till demokratiseringen i Polen, Ungern och nu senast i Östtyskland. Behovet av fritt utbyte av idéer har fått den ungerska regimen att göra det möjligt för enskilda personer, företag och organisationer att starta radioproducerande företag. Inom det europeiska samarbetet, både i Europarådet och i EG, tas steg för att uppmuntra informationsutbytet via etern. Målet är att människor i Europa skall kunna ta emot sändningar även från andra länder.

Sverige har hittills gått mot strömmen i det Europa som alltmer kännetecknas av avregleringar. I Sverige återstår många steg att ta för att myndigheternas kontroll över våra viktigare medier skall försvinna och verklig yttrande- och informationsfrihet skall skapas.

Med anledning av ovanstående ber jag att till statsrådet få ställa följande frågor:

1. Vilka speciella förhållanden i Sverige gör att regeringen inte är beredd att acceptera fri etableringsrätt för radiostationer?
2. Är regeringen beredd att föreslå försöksverksamhet med reklamfinansiering av nedläggningshotade närradiostationer för att säkerställa deras existens?
3. Vilka åtgärder har regeringen för avsikt att vidta för att garantera att Sverige erhåller samma grad av yttrande- och informationsfrihet i etermedia som flertalet övriga europeiska länder?

1989/90:66 av *Gunnar Hökmark* (m) till miljö- och energiministern om kärnkrafts-utvecklingen:

På en fråga om regeringen avser att redovisa de miljömässiga konsekvenserna av kärnkrafts-utvecklingen svarade miljö- och energiministern, vid en frågedebatt i riksdagen, enbart med ett ja! Hon utvecklade inte svaret och vägrade att svara på frågan om när en sådan redovisning skall ske. Statsrådet hade heller inget svar på frågan om hon avser att ge statens energiverk tilläggsdirektiv till verkets utredningsarbete tillsammans med naturvårdsverket om utformningen av en miljöanpassad svensk energiförsörjning.

I regeringens direktiv till denna utredning slås nämligen fast att enbart de framtida scenarion som *utesluter* en fortsatt användning av kärnkraften skall utredas. Detta innebär att regeringen genom sina direktiv styr statens energiverks utredningsarbete så att de miljömässiga konsekvenserna av kärnkrafts-utvecklingen döljs för svenska folket. Detta, liksom energiministerns

oförmåga att ge besked om när riksdagen skall få en redovisning av de miljömässiga konsekvenserna av avvecklingen, är oacceptabelt.

Avvecklingen kommer att medföra en ökad användning av fossila bränslen för elproduktion samt en ökad direktanvändning av fossila bränslen i stället för el. Vidare kommer avvecklingen att medföra en bristande tillgång på el för nya och rena industriprocesser, för reningsåtgärder mot föroreningar och för en övergång till miljövänligare kommunikationsmedel.

Mot bakgrund av de miljömässiga konsekvenser som otvetydigt följer av en kärnkraftsavveckling vill jag fråga miljö- och energiministern följande:

1. Avser regeringen att redovisa de miljömässiga konsekvenserna av kärnkraftsavvecklingen?
2. När kommer en sådan redovisning och i vilken form?
3. Kommer regeringen ge statens energiverk tilläggsdirektiv för sitt utredningsarbete om en miljöanpassad svensk energiförsörjning så att verket också kan redovisa de konsekvenser som följer av kärnkraftens avveckling?
4. Om regeringen inte ger sådana tilläggsdirektiv, hur skall svenska folket kunna ges insyn i de miljömässiga konsekvenserna av en kärnkraftsavveckling?

1989/90:67 av *Rune Thorén* (c) till kommunikationsministern om järnvägs-satsningar under 90-talet:

SJ:s ledning har nyligen till regeringen överlämnat en presentation av SJ:s krav på ny- och ombyggnader av bannätet under 1990-talet. Framställningen presenterar 23 olika projekt till en sammanlagd kostnad av ca 40 miljarder kronor. Denna modernisering av det svenska järnvägsnätet skulle kunna ge en 100-procentig ökning av persontrafiken och kraftiga förbättringar av miljön genom att järnvägen tar en större andel av transportarbetet i vårt land.

SJ:s bedömning ligger mycket nära den som centerpartiet presenterade i en partimotion under allmänna motionstiden i januari 1989. Från centerns sida pekade vi härvid bl.a. på möjligheterna att finansiera utvidgade åtaganden genom utgivning av järnvägsobligationer. Dessa borde erbjudas såväl hushållen som institutionella placerare.

Enligt vår mening finns nu särskild anledning att noga undersöka denna finansieringsväg. Enligt riksgäldskontorets förvaltningsberättelse kommer premieobligationer motsvarande ca 50 miljarder att lösas in under innevarande och nästa budgetår (Redogörelse 1989/90:3; diagram s. 31). Det torde stå i strid med nu gällande konjunkturpolitiska mål att denna inlösen tillåts ytterligare förstärka hushållens konsumtion. Det är därför hög tid att vidta åtgärder som ger hushållen ett positivt placeringsalternativ – gärna av nationell investeringskaraktär, t.ex. järnvägsobligationer.

Mot denna bakgrund vill jag ställa följande frågor till statsrådet:

1. Kommer regeringen att vidta några åtgärder för att förverkliga det förslag SJ lagt fram?
2. Är regeringen beredd medverka till utgivning av järnvägsobligationer?

28 § Meddelande om frågor

Meddelades att följande frågor framställdes

den 15 november

1989/90:211 av *Viola Claesson* (vpk) till kommunikationsministern om postens paketsortering i Göteborg:

Posten, huvudkontoret, vill flytta över paketsorteringen i Göteborg till Borås. Olika utredningar om postsorteringens framtid pågår eller har redan presenterats. Flera utredare har visat att den bästa och mest effektiva lösningen är att ha postpakethantering både i Göteborg och Borås. Löntagarkonsulten Göran Öijer menar dessutom att det mest effektiva är att organisera pakethantering i Göteborg i en särskild terminal.

Om Posten verkställer sina planer innebär det att ett mycket stort antal paket kommer att transporteras från Göteborg till Borås för sortering och därefter tillbaka till Göteborg för utdelning. Det betyder i sin tur att transportbehoven ökar samt risk för ytterligare vägtrafik och avgaser i en redan hårt belastad miljö.

Jag vill därför fråga kommunikationsministern om han anser att det är samhällsekonomiskt försvarbart och ett uttryck för effektivitet att flytta paketsorteringen från Göteborg till Borås.

1989/90:212 av *Margó Ingvardsson* (vpk) till civilministern om rikspolisstyrelsens cirkuläranvisningar:

I proposition 1988/89:86, Ny utlänningslag m.m., s. 135 fastslås att i princip bör liksom hittills rätt till offentligt biträde föreligga redan under polisutredningen. Propositionen har i denna del antagits av riksdagen.

Rikspolisstyrelsen har i cirkulärmeddelande, den 26 juni 1989 C/M 6/89, uppmanat landets polismyndigheter att upplysa asylsökande om följande: den avsedda ordningen är att ställning skall tas till frågan om rättshjälp först sedan ärendet överlämnats till invandrarverket. Rikspolisstyrelsen anser således att offentligt biträde normalt inte skall förordnas under polisutredningen.

Jag frågar därför civilministern om rikspolisstyrelsens cirkuläranvisningar innebär att det av riksdagen fattade beslutet inte gäller fullt ut.

1989/90:213 av *Barbro Sandberg* (fp) till statsrådet Bengt Lindqvist om kostnadsansvaret för handikappades gymnasieutbildning:

Vid riksdagsbehandlingen våren 1989 uttalade en enig riksdag att kommittén (S 1988:03) om samhällets stöd till människor med funktionshinder, den s.k. handikapputredningen, skyndsamt skulle behandla frågan om kostnadsansvaret för handikappade elever vid Skärholmens gymnasium. Kommittén har därefter föreslagit att staten skall ges kostnadsansvaret för dessa ungdomar.

I anledning härav vill jag fråga statsrådet följande:

Ämnar regeringen lägga fram ett förslag så att staten tar på sig kostnadsansvaret för handikappade ungdomar vid Skärholmens gymnasium från den 1 januari 1990?

1989/90:214 av *Hans Dau* (m) till utbildningsministern om skatteöverenskommelsens betydelse för studerande med studiestöd:

Socialdemokraternas och folkpartiets skatteuppgörelse innebär att inkomstskatten sänks men för att bibehålla ett oförändrat skattetryck höjs de indirekta skatterna kraftigt på vissa områden.

Detta ger negativa effekter framför allt för grupper med små eller inga inkomster. Bland dem märks de studerande. Utredningens förslag kommer dessutom att innebära att boendekostnaderna ökar med bortåt 10 procentenheter mer än vad som annars blir fallet.

Den kompensation som föreslås anses av många helt otillräcklig. Konsumentverket pekar i sitt remissyttrande över betänkandet om reformerad inkomstbeskattning på att den av regeringen föreslagna höjningen av basbeloppet är otillräcklig och skulle leda till att värdet av studielånet urholkas. Verket framhåller också att förslaget leder till kraftigt ökande skuld, längre återbetalningstider, ökning av antalet som inte kan slutbetala sina studielån, att främst kvinnor drabbas av effekterna och att risken för social- och könsmässig snedrekrytering ökar. Även CSN är kritiskt i sitt remissyttrande och säger att "dels urholkas studiestödets reella värde, dels leder förslaget till en väsentligt ökad skuldsättning".

Min fråga är:

Anser ministern att det förslag som ligger i propositionen är tillräcklig kompensation för de kostnadsökningar som skatteöverenskommelsen åsamlar de studerande, eller avser han att lägga kompletterande förslag för att komma upp till den nivå, som är nödvändig för att studiestödet skall behålla sitt reella värde?

1989/90:215 av *Tom Heyman* (m) till statsrådet Maj-Lis Lööv om flykting- och invandrarpolitiken:

Den 10 november förpassades 23-åriga Boonpha Sao Srisuk från Landvetter till Bangkok.

Boonpha var bosatt på Stocken, Orust, och är sedan oktober månad gift med Thomas Andersson och har fast anställning på BM Konserver, Hälleviksstrand. Hon har vistats i Sverige sedan våren 1986.

Samtidigt som den oplanerade invandringen passerar våra gränser i större omfattning än någonsin ägnar sig invandrarverket åt utredningar och beslut som förefaller obegränsade för de flesta.

Exemplet med Boonpha Sao Srisuk förefaller vara ännu ett exempel på hur illa den svenska flykting/invandrarpolitiken fungerar.

Med detta ärende som bakgrund vill jag fråga invandrarministern:

Har regeringen för avsikt att föreslå ändrade regler för invandrare och

flyktingar som bättre överensstämmer med dagens problem i dessa avseenden?

den 16 november

1989/90:216 av *Kenth Skårvik* (fp) till kommunikationsministern om lånefinansierade järnvägsinvesteringar:

Folkpartiet har nyligen i ett öppet brev till kommunikationsministern föreslagit att investeringsutrymmet för järnvägen skall flerdubblas. För att ge utrymme för detta bör enligt vår mening banverket ges möjlighet att lånefinansiera angelägna baninvesteringar.

Kommunikationsministern har i sitt svar främst hänvisat till regeringens uppdrag till banverket att finna former för en extern finansiering av Arlanda-banan och till motsvarande uppdrag till generaldirektör Janéus beträffande Mälardalen. Skall en omfattande satsning på järnvägen komma till stånd behövs dock ett bredare grepp.

Med hänvisning till ovanstående vill jag fråga kommunikationsministern:

Avser regeringen att öppna möjligheter för banverket att lånefinansiera järnvägsinvesteringar?

1989/90:217 av *Sigrid Bolkéus* (s) till justitieministern om kriminalvårdsanstalten i Hudiksvall:

I vårt land finns en del gamla, icke ändamålsenliga kriminalvårdsanstalter. Hudiksvallsanstalten uppfördes 1869 och kan inte anses motsvara de krav som i dag ställs på en god arbetsmiljö för personal eller ge goda behandlingsmöjligheter för intagna. Det är därför ytterst angeläget att åtgärder vidtas för att förbättra situationen.

Med anledning av det ovanstående vill jag fråga statsrådet om och när den sedan länge planerade nya kriminalvårdsanstalten i Hudiksvall blir verklighet.

1989/90:218 av *Sonia Karlsson* (s) till bostadsministern om ersättningsanspråk enligt plan- och bygglagen:

I en motion väckt under allmänna motionstiden i år (1988/89:Bo506) tog jag upp frågan om när under planarbetet eventuella ersättningsanspråk enligt plan- och bygglagen (PBL) skulle aktualiseras. I dag föreligger inte någon skyldighet för fastighetsägare att varsla kommunen om ersättningsanspråk under planprocessens gång. Sådana anspråk t. ex. på grund av en skyddsbestämmelse i planen får aktualiseras upp till två år efter det att planen vunnit laga kraft. Denna ordning innebär att kommunerna svävar i osäkerhet om huruvida krav på ersättning kommer att väckas, något som i sin tur inte sällan inneburit låsningar i planarbetet.

Den ovannämnda motionen behandlades av bostadsutskottet (1989/90:Bo2) och av riksdagen i höst. Utskottet anförde att frågan tagits upp i en promemoria med förslag om vissa ändringar i PBL som i maj i år av

boverket, lantmäteriverket och Kommunförbundet avlämnats till bostadsministrerna.

Vissa av förslagen i promemorian behandlas i en proposition (prop. 1989/90:37) som nyligen överlämnats till riksdagen. Beträffande ersättningsreglerna i stort anser bostadsministern att det nu är för tidigt att avgöra om lagstiftningsåtgärder behövs för att syftet med PBL skall uppnås.

Jag anser emellertid att det är nödvändigt att snarast genomföra den i motionen aktualiserade ändringen. Ett bibehållande av dagens ordning innebär låsningar i planarbetet och försvårar många gånger för kommunerna att driva detta arbete på avsett sätt.

Med hänvisning till det nu anförda vill jag ställa följande fråga till bostadsministern:

När avser regeringen förelägga riksdagen en proposition om när ersättningsanspråk enligt PBL skall aktualiseras?

1989/90:219 av *Per Stenmarck* (m) till utrikesministern om Raoul Wallenberg:

Enligt tidningsuppgifter har utrikesminister Sten Andersson, vid sitt besök i Moskva, "bara i förbifarten" tagit upp frågan om Raoul Wallenbergs öde – detta trots att utrikesministern träffat både premiärminister Nikolaj Ryzjkov och utrikesminister Edvard Sjevardnadze.

Eftersom utrikesministern vid en frågedebatt den 24 oktober uttryckligen lovade att dels "ta upp frågan på nytt" vid sitt besök i Moskva, dels följa upp vittnesuppgifter från personer som säger sig ha träffat Raoul Wallenberg utgår jag ifrån att dessa tidningsuppgifter är felaktiga.

Är utrikesministern beredd att inför kammaren ge en redogörelse för resultatet av de diskussioner som fördes med de sovjetiska ledarna angående Raoul Wallenbergs öde?

1989/90:220 av *Per Stenmarck* (m) till kommunikationsministern om Öresundsförbindelserna:

Öresundsdelegationen har lagt fram sitt slutbetänkande (SOU 1989:4). Därefter har socialdemokraterna genomfört sitt rådslag om hur man ser på frågan om fasta förbindelser över Öresund. Det bör därmed finnas goda förutsättningar, att förelägga riksdagen ett förslag om byggande av en bro mellan Malmö och Köpenhamn.

I en tidningsintervju föreslår statssekreteraren i kommunikationsdepartementet, tillika ordföranden i Öresundsdelegationen, Gunnel Färm, att en kombinerad bil- och järnvägsbro skall byggas, och att denna skall finansieras genom att bilismen står för samtliga kostnader.

Detta är sannolikt för många parter en acceptabel lösning för att komma i gång med bygget. Om regeringen förelägger riksdagen ett sådant förslag, bör det ha stora möjligheter att få majoritet.

Hur ställer sig kommunikationsministern till en lösning som innebär att en kombinerad bil- och järnvägsbro byggs mellan Malmö och Köpenhamn?

Prot. 1989/90:27
16 november 1989

29 § Kammaren åtskildes kl. 20.38.

In fidem

BENGT TÖRNELL

/Gunborg Apelgren

Innehållsförteckning

Torsdagen den 16 november

1 §	Justering av protokoll	1
2 §	Hänvisning av ärenden till utskott	1
3 §	Beslut rörande utskottsbetänkanden som slutdebatterats den 15 november	1
	Konstitutionsutskottets betänkande KU1	1
	Konstitutionsutskottets betänkande KU3	2
	Konstitutionsutskottets betänkande KU4	3
	Konstitutionsutskottets betänkande KU6	3
4 §	Meddelande om samlad votering	4
5 §	Normgivning m.m.	4
	Konstitutionsutskottets betänkande KU9	
	Debatt	
	Elisabeth Fleetwood (m)	
	Birgit Friggebo (fp)	
	Tredje vice talman Bertil Fiskesjö (c)	
	Kurt Ove Johansson (s)	
	Lola Björkquist (fp)	
	<i>Beslut fattades under 15 §</i>	
6 §	Ordensfrågor m.m.	18
	Konstitutionsutskottets betänkande KU11	
	Debatt	
	Stig Bertilsson (m)	
	Kurt Ove Johansson (s)	
	Hans Leghammar (mp)	
	<i>Beslut fattades under 15 §</i>	
7 §	Lokala egendomsnämnder i stiftet	19
	Konstitutionsutskottets betänkande KU14	
	<i>Beslut fattades under 15 §</i>	
8 §	Fortsatt försök med förändrad budgetprocess i riksdagen	19
	Konstitutionsutskottets betänkande KU19	
	Debatt	
	Sonja Rembo (m)	
	Kurt Ove Johansson (s)	
	Bengt Kindbom (c)	
	<i>Beslut fattades under 15 §</i>	
9 §	Krigsmaterielexport	22
	Utrikesutskottets betänkande UU1	
	Debatt	
	Gudrun Schyman (vpk)	
	Carl Frick (mp)	
	Ingela Mårtensson (fp)	
	Sture Ericson (s)	

10 §	Ajournering	33
11 §	Återupptagna förhandlingar	33
12 §	Information från regeringen om besöket i Sovjetunionen	33
	Utrikesminister Sten Andersson	
	Håkan Holmberg (fp)	
	Pär Granstedt (c)	
	Carl Bildt (m)	
	Gunnar Hökmark (m)	
	Gudrun Schyman (vpk)	
	Berndt Ekholm (s)	
	Gösta Lyngå (mp)	
	Inger Schörling (mp)	
	Andre vice talmannen	
13 §	Krigsmaterielexport	43
	(forts. utrikesutskottets betänkande UU1)	
	Carl Frick (mp)	
	Sture Ericson (s)	
	Gudrun Schyman (vpk)	
	<i>Beslut fattades under 15 §</i>	
14 §	Antarktis	47
	Utrikesutskottets betänkande UU4	
	<i>Beslut fattades under 15 §</i>	
	Andre vice talmannen (om sammanträdets fortsättning under kvällen)	
15 §	Beslut	47
	Konstitutionsutskottets betänkande KU9	47
	Konstitutionsutskottets betänkande KU11	48
	Konstitutionsutskottets betänkande KU14	48
	Konstitutionsutskottets betänkande KU19	48
	Andre vice talmannen	
	Utrikesutskottets betänkande UU1	49
	Utrikesutskottets betänkande UU4	50
16 §	Tandvårdsförsäkringen	50
	Socialförsäkringsutskottets betänkande SfU1	
	Debatt	
	Bertil Persson (m)	
	Sigge Godin (fp)	
	Rune Backlund (c)	
	Jan-Olof Ragnarsson (vpk)	
	Ragnhild Pohanka (mp)	
	Christina Pettersson (s)	
	Beslut	60
17 §	Beslut om uppskjuten votering av kvällsärenden	61
18 §	Svenskt medborgarskap	61
	Socialförsäkringsutskottets betänkande SfU2	
	Debatt	
	Gullan Lindblad (m)	
	Ragnhild Pohanka (mp)	

	Lena Öhrsvik (s)	
	<i>Beslut skulle fattas den 22 november</i>	
19 §	Utbyggnad av socialförsäkringssystemet	64
	Socialförsäkringsutskottets betänkande SfU3	
	Debatt	
	Margó Ingvardsson (vpk)	
	Ragnhild Pohanka (mp)	
	Ulla Johansson (s)	
	Torgny Larsson (s)	
	<i>Beslut skulle fattas den 22 november</i>	
20 §	Vissa läroplansfrågor m.m.	71
	Utbildningsutskottets betänkande UbU1	
	Debatt	
	Ann-Cathrine Haglund (m)	
	Lars Leijonborg (fp)	
	Marianne Andersson (c)	
	Ylva Johansson (vpk)	
21 §	Ajournering för middagsuppehåll	76
22 §	Återupptagna förhandlingar	76
23 §	Vissa läroplansfrågor m.m. (forts. utbildningsutskottets betän- kande UbU1)	77
	Ingegerd Wärnersson (s)	
	Ann-Cathrine Haglund (m)	
	Lars Leijonborg (fp)	
	Ingela Mårtensson (fp)	
	Barbro Sandberg (fp)	
	Leif Marklund (s)	
	<i>Beslut skulle fattas den 22 november</i>	
24 §	Vissa utbildningsplanfrågor m.m.	84
	Utbildningsutskottets betänkande UbU2	
	Debatt	
	Gösta Lyngå (mp)	
	Bengt Silfverstrand (s)	
	<i>Beslut skulle fattas den 22 november</i>	
25 §	Krigsmaterielindustrin	89
	Näringsutskottets betänkande NU3	
	Debatt	
	Rolf L Nilson (vpk)	
	Lars Norberg (mp)	
	Leif Marklund (s)	
	<i>Beslut skulle fattas den 22 november</i>	
26 §	Oljeutvinning i Östersjön	94
	Näringsutskottets betänkande NU6	
	Debatt	
	Rolf L Nilson (vpk)	
	Lars Norberg (mp)	
	Leif Marklund (s)	
	<i>Beslut skulle fattas den 22 november</i>	

27 § Meddelande om interpellationer	
1989/90:63 av Gullan Lindblad (m) om åtgärder mot ökat antal aborter	99
1989/90:64 av Karl-Erik Persson (vpk) om facklig organisations rätt till stridsåtgärd	100
1989/90:65 av Jan Sandberg (m) om radiomonopolet	101
1989/90:66 av Gunnar Hökmark (m) om kärnkraftsavvecklingen	102
1989/90:67 av Rune Thorén (c) om järnvägssatsningar under 90-talet	103
28 § Meddelande om frågor	
1989/90:211 av Viola Claesson (vpk) om postens paketsortering i Göteborg.	104
1989/90:212 av Margó Ingvardsson (vpk) om rikspolisstyrelsens cirkuläranvisningar	104
1989/90:213 av Barbro Sandberg (fp) om kostnadsansvaret för handikappades gymnasieutbildning	105
1989/90:214 av Hans Dau (m) om skatteöverenskommelsens betydelse för studerande med studiestöd	105
1989/90:215 av Tom Heyman (m) om flykting- och invandrarpolitiken	105
1989/90:216 av Kenth Skårvik (fp) om lånefinansierade järnvägsinvesteringar	106
1989/90:217 av Sigrid Bolkéus (s) om kriminalvårdsanstalten i Hudiksvall.	106
1989/90:218 av Sonia Karlsson (s) om ersättningsanspråk enligt plan- och bygglagen.	106
1989/90:219 av Per Stenmarck (m) om Raoul Wallenberg	107
1989/90:220 av Per Stenmarck (m) om Öresundsförbindelserna	107